

Arian de Goede

REDBAD

Koning van Friesland

ende nu/ ofte tot gaemen tyden te willen noch d' Franche Heerschappe/ noch den wacen Godsdienst in zyn Coninckrijk verbyjagen.

VIQVA REGNUM STAVRIÆ. Wat siet: Ho bere re het gebiet van Stavoren. Die Francken 'selve qualick nemende/ ende uitte gebogen be dat haren Wasalen sich jegens haer sou den opmaeken / hebben booz intwendighe ooglogen/ welcke sy met malcanderen had den / dat ongelicken gewalt eenen wijle tpe s booz de vingeren greeten/ ende is naermeels die selve dan Pipimus gebooren gewordt. Want dese het ghebiet becomen hebbende/

Ma de 400
kronje
C. 1111. 1112.

Radbodus
4000
Ma de 400
kronje
C. 1111. 1112.

VAn daer gaede na Nim- megen, alles verwoestende ende ver- derbende waer inden wsege was / heeft het selve gewaltijcker wijse ingheronnen/ ende tot eenen teyken spracke vstrojze op eenen slaen laten houtwen met dese wooyden/ tve

RADBODVS PRIMVS •

als sy die Sueven ende Slaven tot gehoos- lamijpjt gebjarte hadde/ heeft booygten- men ten vercoke van S. Willebrordus ende syne medeghestellen / welcke Radbodus upt zynen ziele verbyden hadde/ met zyn heyl- leger in Vrieslant na den Coninck te gaen. Heeft den selven niet alleen upt Wrecht, (welck Viltburgum ghenoot woyde) vercoert ende verbyden/ maer oock 'gan- sche Lande van Vrieslant tot aen de Geriers- die ingheponnen/ ende onder zyn gebiebt

gebycht. Soude lichtelijck mede die vrie- ende quartieren van Vrieslant becomen hebben / ten ware salke sy sich vertronwet hadde in Vrieslant staodlijcker seegende/ ende niet moosten ende voeten beset/ met spu tujch/ boeck te besocken / ten welcke die Coninck Radbodus geboecht was. Doch die selve syne rochtheit aen Pipinum re- mende / behoover heeft die Aerars die Christelijcke Kerlige na besm tpe in zyn Co- ninckrijk te verbyjagen.

Radbodus
betoonde
de 4000
kronje
C. 1111. 1112.

Radbodus
betoonde
de 4000
kronje
C. 1111. 1112.

Fantasietekening van Koning Redbad in Chonique ofte Historische geschiedenis van Vrieslandt door P. Winsenius, 1622.

Arian de Goede

REDBAD
Koning van Friesland

Copyright © 2020 Julius de Goede

© 1947-2020 (Erven) Arian de Goede

© 2017 Bewerking, vormgeving: Julius de Goede

NUR 684

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Ruim een halve eeuw na de dood van koning Redbad II spreekt Una Wiarda met haar broer Gabbe die nu als priester Clemens door het leven gaat.

Una lachte opnieuw: ‘Jouw Christengeloof, broeder, is arm en kaal, je moet het erkennen, er is vijandschap in tegen de aarde, het wil de mensen verlossen, o ja, maar door ze te winnen en op te sluiten in een hemel zonder vreugde, zonder de man en de vrouw, en zonder de tafel met de spijs, de dronk en de vruchten, zonder de jacht en de heerlijkheden van het lichaam – een hemel voor uitgedoofde grijsaards, voor hen die eeuwig willen inslapen en vergeten.’

Haar eigen broer – mag zij hem nog een broer noemen? – is deel van dit kwaad. De vijand, dat zijn de rokkendragers uit de stad met het klooster, de priesters van het kruis, die slaafsheid preken en neergebogenheid! (...) Una leunde zwaarder op het zwaard, zij sprak sneller, luider.

Ja, de dragers van de kruisleer hadden zich ingedrongen. Zij waren nog niet eens het grootste gevaar. Men wist, wie hen op de voet volgde. Het was de Frank, met zijn cijnsmeesters, zijn krijgsknechten, zijn uitheemse wetten – het einde van de vrijheid.

– Theun de Vries in *Wind en avondrood*, 1957

INHOUD

Vooraf	9
Inleiding	II
Deel I	
Friesland, Land en volk, vriend en vijand	13
Het water als grens	16
Friese taal en cultuur	19
De Friezen en de zee	24
Religie en recht	30
Friese schatten	35
Frieslands vijanden	38
De Franken	42
Deel II	
Koning Redbad, Strijder voor vrijheid	53
Koning Adgisl	60
Redbad	67
Aanval en nederlaag 679-688	68
De jaren 688-693	73
Willibrord	76
Vorbereiding en afwachting 693-714	81
Toenadering	85
De innige samenwerking tussen kerk en staat	90
Redbads mislukte doop	92
Gespannen rust	104
Overwinning 714-719	105
Bonifatius	112
Vrede	114
Nawoord	117
Noten	124
Personenregister	126

VOORAF

Het boek *Koning Redbad* verscheen in 1947, de auteur schreef het rond 1937 tijdens zijn studie rechten in Utrecht.

Arian de Goede (1915-1957) was rechtshistoricus en mediëvist en publiceerde veel op zeer uiteenlopende terreinen. Hij schreef niet alleen over geschiedenis: ook gedichten, novellen en toneelspel, boeken over de Westfriesche Buurschap, oud-Nederlands procesrecht en de Friese taal. In 1932 was hij een van de oprichters van de *West-Frieze-Styk*, een vereniging 'ter behoud van de cultuur, de taal en de folklore en ter bestudering van de geschiedenis van West-Friesland'. Arian promoveerde op het onderwerp Westfriesche rechtsgeschiedenis, in drie delen: Swannotsrecht, Waterland en Seventuig (1940-1948).

Ruim zeventig jaar na het verschijnen heb ik mijn vaders boek bewerkt, herzien en aangevuld met nieuwere gegevens. Arians visie op koning Redbad is daarbij onveranderd gebleven: een groot vrijheidsstrijder voor eigen geloof en tegen vreemde overheersing.

Julius de Goede

INLEIDING

Dit is de geschiedenis van Redbad, de grootste koning die het Friese volk ooit had. Koning Redbad was een vrijheidsstrijder; hij vocht tegen vreemde overheersing en hij vocht voor vrijheid van godsdienst. Pas 950 jaar later stond zijn evenknie op: prins Willem van Oranje, die vocht voor dezelfde idealen, godsdienstvrijheid en bevrijding van vreemde feodale heerschappij. De strijd die de Vader des Vaderlands begon zou 80 jaar duren, die van koning Redbad duurde slechts zestien jaar. Zijn verworven vrijheid duurde niet lang, tot de Franken het vrije Friesland – en dan nog maar voor een klein deel – op de knieën kregen. Over Redbads daden, en de omstandigheden van het Friese volk in die tijd, gaat deze geschiedenis.

De spaarzame historische feiten die wij kennen over koning Redbad zijn bijeengebracht uit een aantal 'Heiligenlevens', uit Beda's *Historia Ecclesiastica*¹ en andere historische bronnen. De verhalen daarin over Redbad worden door christenchroniqueurs verteld, zij verhalen van een verbeterd vijand van Christus' leer. Enkele Frankische kronieken zeggen het hunne over een machtige koning die hun de voet dwars zette bij hun pogingen absolute macht in Noordwest-Europa te verwerven. Deze vijanden spreken over Redbad als hun gevaarlijkste tegenstander. De latere Friese notities die veelal door christelijke geestelijken werden opgeschreven, spreken zelfs van koning Redbad als 'tha unfrethmonna', de man van de onvrede.

De herinnering aan de heidense vorst werd met grote ijver besmeurd, maar toch lukte het niet de magische bezieling die uitging van Redbads heldenleven, te doden. De sagen en legenden bleven vertellen over deze wonderbaarlijke vorst en bleven de herinnering aan Frieslands grootste vrijheidsheld levend houden. Het Friese volk bleef de vrijheid liefhebben en

kon nooit hem, die de grootste strijder voor Frieslands vrijheid en recht was, vergeten.

Even talrijk als de Arthurvertellingen in Engeland, zijn de sagen over koning Redbad en even bekend in Friesland, maar daarover gaat het nu niet. Hier worden de historische gebeurtenissen gegeven en zo er is getracht de ware koning Redbad tegen de achtergrond van zijn tijd te schilderen.

Deel I

FRIESLAND
Land en volk, vriend en vijand

In de tijd van koning Redbad, en daarvoor al, woonden de Friezen langs een flink stuk van de Noordzeekust. Hun gebied werd door de Romeinen al *Frisia* genoemd, in het westen werd het begrensd door een zee die *Mare Frisicum* of *Mare Frenesicum* heette, de Friese Zee. De zeespiegel lag in de Romeinse tijd circa twee meter lager dan tegenwoordig.

De noordgrens van *Frisia* lag in het Jutse schiereiland van Denemarken. In het zuiden lag het grensgebied bij het Zwin in Vlaanderen. In het oosten lag de grens in de huidige Duitse deelstaat Nedersaksen, ergens bij Bremen, waarvan ten zuiden de Saksen woonden. Noord-Friesland was het Friese land ten noorden van de Wezer. Het werd, toen de Frankische koning Karel de Grote in 785 Friesland voor een belangrijk deel bij zijn rijk wist te voegen, van de overige Friese gebieden gescheiden.

Ten zuiden van *Frisia* was het gebied Frankisch met Nijmegen als de noordelijkste Frankische stad. De zandgronden in de huidige provincie Noord-Brabant, ten zuiden van de Maas, vormden het overgangsgebied tussen het Frankische en het Friese land. In die tijd was dit heidegebied niet of nauwelijks bevolkt, evenmin als andere dergelijke streken, zoals de Veluwe, Drenthe, zuidelijk Oost-Friesland en enkele gedeelten van Noord-Friesland.

De woongebieden van de Friezen waren de vruchtbare gebieden achter de duinen – een natuurlijke bescherming tegen de zee die ze ‘that wyldehaf’ noemden – en landinwaarts de gronden langs de rivieroeveren en andere waterrijke streken.

Sommige historici menen dat Friesland in de tijd van koning Redbad nauwelijks bewoond werd, op een paar plukjes mensen na die op schaarse terpen verbleven. Ook menen ze dat de oorspronkelijke Friezen, zoals die door de Romeinen werden beschreven, tot een totaal ander volk behoorden dan

de onderdanen van koning Redbad. Dergelijke gedachten zijn te rangschikken in de categorie van de negentiende-eeuwse geschiedenisboekjes die meldden dat ‘de Batavieren in uitgeholde boomstammen de Rijn kwamen afzakken’ om zich in de Betuwe te vestigen.

De Romeinen wisten al te vertellen dat Fries-Saksische zeerovers de Noordzee onveilig maakten en dat deze zich in Engeland vestigden.

Het water als grens

Tussen (de intussen zelfbenoemde keizer) Karel de Grote en de Deense koning zou rond 810 een vrede zijn gesloten, waarbij de rivier de Eider als grens werd vastgesteld. In ieder geval deed deze rivier als zodanig dienst. Op de oude Holsteiner Poort in Rendsburg stond de tekst ‘Eydora Romani Termina Imperii’ (bij de Eider eindigt het Romeinse Rijk). De Noord-Friezen ten noorden van de Eider bleven dus vrij van de Franse overheersing. De soevereiniteit over het Noord-Friese gebied kwam een tijdlang toe aan de Deense koning, tegen wie de Friezen na verloop van tijd ook weer vochten.

Tussen de Elbe en de Wezer lag het Friese land dat nog in de vijftiende eeuw tot Fries gebied werd gerekend en toen aan de bisschop van Bremen was onderworpen, die er het landsheerlijke gezag over had verworven.

De rivier de Wezer wordt al in de eerste geschreven bronnen van het Friese recht, in de *Lex Frisionum*, als grensrivier genoemd. Een van de delen van het autonome Friesland dat in 785 bij het Roomse Imperium van Karel de Grote werd gevoegd, was Oost-Friesland dat in het oosten begrensd werd door de Wezer en in het westen door de Lauwers.

Oost-Friesland was een van de hoofdgebieden van het oude Friesland; zijn territorium was weer verdeeld in kleinere land-

De Friese gebieden, hun buren en hun Britse vestigingen.

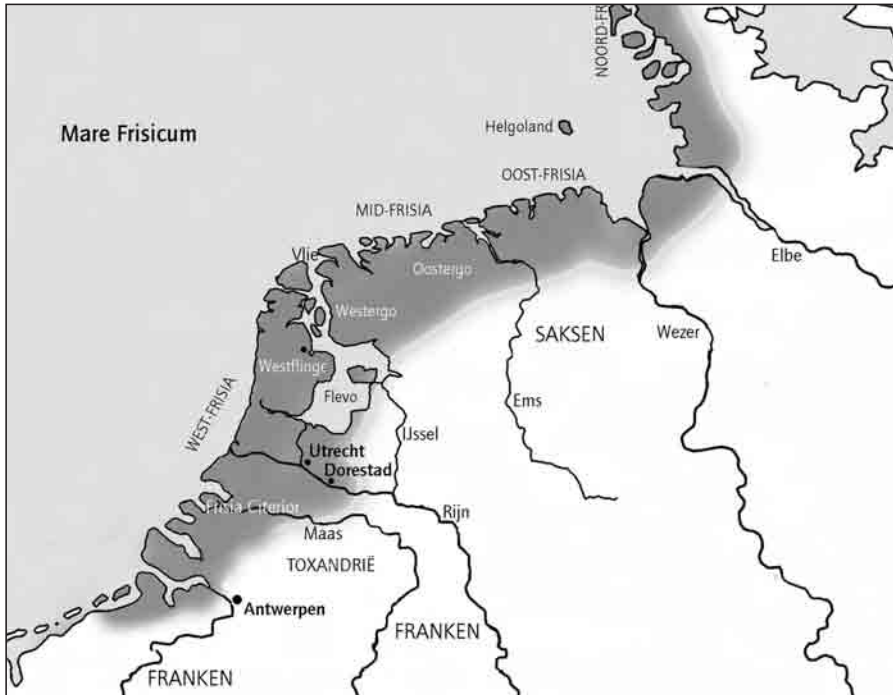
schappen die hoofdzakelijk ook weer door waterstromen van elkaar gescheiden waren. De Eems is vanouds voor Friesland van grote betekenis geweest door zijn goede bevaarbaarheid. Deze omstandigheid maakte dit water tot een noord-zuidhandelsweg van de eerste orde.

De *Lex Frisionum* noemt de Lauwers als grensrivier tussen Mid- en Oost-Friesland. Als scheepvaartroute zal de Lauwers waarschijnlijk nauwelijks betekenis hebben gehad. Aan de naam herinneren nog die van Lauwersoog en Lauwermeer (na de dijkafsluiting van de Lauwerszee). Mid-Friesland is met enkele delen van Oost- en Noord-Friesland het enige gebied waar het Fries nog als volkstaal in gebruik is.

De *Lex Frisionum* noemt het Vlie als de grensrivier tussen Mid- en West-Friesland. De Romeinse historici Pompenius Mela en Plinius vermeldden het in hun tijd als Flevo, later Fle-

vomeer. Het gebied ten westen van het Vlie werd Westflinge genoemd. Een van de Waddeneilanden heet Vlieland, terwijl een van de West-Friese gouwen eens Flehite heette. Het Vlie was de noordgrens van West-Friesland, terwijl de Sincfal (de zeearm het Zwin bij Brugge in Vlaanderen) als zuidelijke grens diende.

De Rijn viel in zee binnen de West-Friese kustlijn, oorspronkelijk bij Katwijk, maar ook via de Vecht in het Flevo-meer en via de Lek bij Hoek van Holland. De grote bevaarbaarheid van dit water tot diep in West-Europa maakte dat deze rivier voor de Friezen werkelijk een gouden stroom mocht heten, die het mogelijk maakte dat we Friese overblijfselen uit

De Friese deelgebieden van Vlaanderen tot Jutland.

vroeger tijden tot diep in het achterland vinden. De Rijn betekende voor de Friezen behalve een bron van rijkdom en voorspoed ook een ramp. Zoals alle grenzen waren oorlogen en andere denkbare wijvingen er het gevolg van.

De Maas mondde ook in het West-Friese kustgebied in de Noordzee uit, ten zuiden van het huidige Hoek van Holland. Deze rivier vormde een verbinding met het Frankische kerngebied. De rivier hield buiten het Friese machtsgebied wellicht toen al op goed bevaarbaar te zijn en bood dan ook geen belangrijke handelsmogelijkheden zoals de Rijn, de Elbe en de Wezer.

De mond van de Schelde lag weliswaar ook in de West-Friese kustlijn, maar het stroomgebied van deze rivier lag geheel buiten het West-Friese handelsgebied. Ten tijde van Koning Redbad lag Vlaanderen – het oude Kerlingaland – voor een belangrijk deel al geruime tijd in het machtsgebied van de Frankische veroveraars.

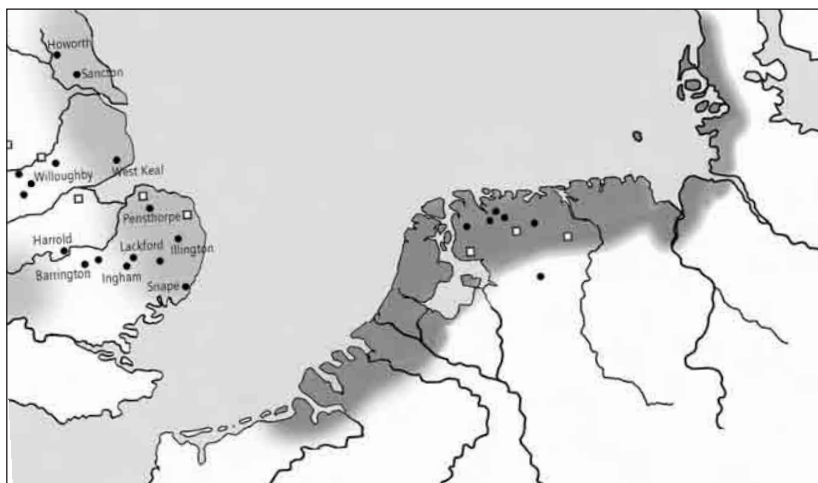
In de zevende eeuw kwam de grootste dreiging voor Friesland van de Franken in Frisia Citerior, waar de belangrijkste Friese havens waren gesitueerd, zoals Domburg aan de monding van de Schelde, en Witla aan de monding van de Maas. Het Friese Dorestad aan de Rijn was wisselend in Frankische handen (tussen ca. 630 en ca. 650) en weer Fries tussen ca. 650 en 679 toen de Frankische hofmeier Pepijn van Herstal het gebied heroverde. Na diens dood heroverde koning Redbad geheel Frisia Citerior en bevrijdde daarmee voorlopig de Friese handelsplaatsen.

Friese taal en cultuur

De Ingveoonse of Noordzee-Germaanse talen vormen een groep sterk verwante talen en dialecten: het Oudfries, Oudengels en Oudsaksisch. Oudfries en Oudengels vertonen binnen die taalgroep zo'n grote overeenkomst dat ze een Anglo-

Friese subgroep vormen binnen de Ingveoonse talen.

In de zomer van 2002 nam het University College London DNA-monsters van honderden Engelsen in Midden-Engeland. Ze worden verbeeld door de witte vierkantjes op de onderstaande kaart. Ook werden monsters genomen van mannen in Friesland. Het bleek dat de Engelse en de Friese monsters volkomen identiek waren. De onderzoeker Mark Thomas² vertelt dat de beste verklaring voor zijn bevindingen is dat de Anglo-Saksische culturele transitie in Midden-Enge-

Overeenkomsten in Fries en Engels DNA en in opgravingen.

land samenviel met een massa-immigratie van het continent in de vierde en vijfde eeuw (naar schatting 200.000 mensen).

Ook Michael E. Weale en Deborah A. Weiss³ onderzochten de Y-chromosomen van mannen van Midden-Engeland en vergeleken die met die in Noorwegen, Wales en Friesland. Zij vonden dat 'de Centraal-Engelse en Friese monsters statistisch niet te onderscheiden zijn'. Deze studie levert daarmee bewijs voor een substantiële Friese bevolking in het vroege Angelsak-

sische Engeland. In deze studie werden genetische gegevens uit monsters van 313 mannen uit zeven steden tussen East Anglia en Noord-Wales genomen. De centrale Engelse steden waren genetisch vergelijkbaar, terwijl de twee steden in Wales daar aanzienlijk van verschilden. Toen die gegevens werden vergeleken met 177 monsters uit Friesland en Noorwegen, vond men de overeenkomst tussen de Centraal-Engelse en de Friese monsters.

De kaart toont ook Friese artefacten (de balletjes) die niet het gevolg van handelsuitwisseling zijn. Dit Friese aardewerk werd gebruikt door Friese kolonisten, geen kooplieden. Hoe archeologische vondsten kunnen aantonen dat er massale migratie heeft plaatsgevonden, toonde J.N.L. Myres⁴ al aan: ‘Zelfs als Beda nooit had geschreven wat hij schreef, zou overduidelijk bewijs komen uit aardewerk. Het grootste deel van de kolonisten moet afkomstig zijn uit de regio’s van hun oorsprong waarnaar hij [Beda] verwees. Veel volken als de Angelen en de Saksen gebruikten de Friese kust als een handige springplank voor hun invallen in Groot-Brittannië. De aanwezigheid van keramisch bewijsmateriaal overal in de Friese nederzettingen heeft aanleiding gegeven tot het gebruik van de term “Anglo-Fries” aardewerk, met zijn eenvoudige lineaire stijl, onverschillig of die nu zijn gevonden in Friesland of in Oost-Engeland.’

Engelse plaatsnamen die worden verondersteld te zijn genoemd naar Friese kolonisten zijn: Freiston (‘Boerderij of dorp van Friezen’), Fressingfield, Freston, Frisby on the Wreake, Friston, Frizington, Fryston. Alle met ongeveer dezelfde betekenis.

Van de derde tot de vijfde eeuw trokken de Angelen en de Saksen naar het westen, naar Frisia, waar zij zich vermengden met de plaatselijke bevolking. Dit spreekt bijvoorbeeld uit de

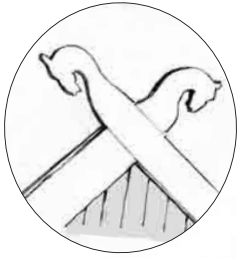
plaatsnaam Sassenheim aan de Friese kust nabij de monding van de Leidse Rijn. De eenheid van Friezen, Angelen en Saksen in hun emigratie naar Engeland spreekt behalve in Friese plaatsnamen ook in de namen van de Angelsaksische koninkrijken als (East-)Anglia, Sussex, Essex en Wessex. Maar geen apart Engels Frisia.

Een andere aanwijzing voor die eenheid zien we in het symbool van het paard dat nog steeds het wapen van de deelstaat Nedersaksen siert. Het werd door de Friezen zowel als door de Saksen als heilig symbool van Wodans witte hengst Sleipnir gebruikt – die overigens acht benen bezat om sneller dan de wind te kunnen gaan. Tot de dag van vandaag is het te zien in de zogenoemde ‘oeleborden’ van boerderijen en op staldeuren. De steigerende witte hengst siert wapenschilden van streken en plaatsen in Oost-Nederland, in het aangrenzende Nedersaksen en ook in Engeland, én het embleem van een voetbalclub uit het oosten van ons land. De legendarische leiders van de Saksisch-Friese oversteek naar Brittannië heetten Hengist en Horsa, hengst en ros, om eens man en paard te noemen. Een kroniekschrijver dichtte:

*Ein hiet Engistus een Vriase een Sas
Die vten lande verdruen was.*

De ene heet Hengist, een Fries een Saks
Die uit het land verdreven was.

Enorme witte paarden sieren nog de hellingen van de heuvels in het Saksische graafschap Kent in Engeland. Historici zijn het niet eens over de herkomst, functie en ouderdom.

Fries/Saksisch langhuis zoals het type voorkwam van Vlaanderen tot Sleeswijk met de typische versieringen met paarden(hoofden) zoals nu nog gebruikelijk.

Kammen uit Zeeuws-Vlaanderen.

De Friezen en de zee

Dat de Friezen al vroeg als een zeevarend volk werden beschouwd, getuigen de Romeinse geschiedschrijvers over die streken in verschillende verhalen en anekdotes.

Gannascus was een Cananefaat – toen een zuidelijk broedervolk van de Friezen – en hij was soldaat in Romeinse dienst. Rond 46 n.Chr. deserteerde hij en hij ging zeeroverij bedrijven in de kustwateren van de Noordzee, samen met Saksische (Chauken) en Friese piraten. Waarschijnlijk leverden de Chauken en de Frisii, uit het gebied tussen de Eems en de Elbe, de schepen en het merendeel van de bemanningen. Zij opereerden vanuit Fries grondgebied. De kusten van Gallia Belgica en Germania Inferior waren niet veilig voor de piraten van Gannascus.

De nieuwe Romeinse gouverneur Corbulo wist Gannascus' vloot in een zeeslag te vernietigen. Gannascus werd verdreven en West-Frisia bij de IJmondiging werd door de Romeinen bezet. Tijdens vredesonderhandelingen werd Gannascus door zijn Romeinse gesprekspartners vermoord. Gouverneur Corbulo wilde graag met zijn leger naar Chaukisch gebied optrekken, maar kreeg van keizer Claudius de opdracht zich achter de Rijn terug te trekken. Er dreigde onrust in Britannia waar de troepen nodig waren.

Twee eeuwen later zien we een zekere Kraus Maus (of Van der Maas), hij kwam van de zuidkust van West-Frisia. In zijn jonge jaren was hij zeeman geweest, later diende hij als Mausaeus Carausius in het Romeinse leger. Hij onderscheidde zich in de opstand van de Bagaudae in Gallia in 284. Onder keizer Maximianus werd hij in Bononia (nu Boulogne-sur-Mer) bevelhebber van de Romeins Britse vloot in het Kanaal. Carausius zelf voerde het bevel over een liburna-galei met 50 roeiers en 100 boogschutters. Carausius' opdracht was de wateren van de Romeinse provincies Belgica en Germania Inferi-

or te zuiveren van zeeschuimers. De tijdens de acties gesneuvelde roeiers en soldaten verving hij door landgenoten, piraten om precies te zijn. Andere zeerovers waarschuwde hij voor komende acties van de Romeinse marine, voor deze bescherming werd hij goed betaald.

De corrupte Carausius liep tegen de lamp en werd ter dood veroordeeld, maar hij ontsnapte met zijn gehele vloot naar Britannia om een succesvolle carrière te beginnen als leider van veel piratenactiviteiten. In één klap was de Romeinse controle over het Kanaal en de Noordzee verloren, en keizer Maximianus werd gedwongen om een volledig nieuwe Noordelijke Vloot te laten bouwen. Bij gebrek aan training werd deze in de eerste storm bijna geheel vernietigd.

Complete Romeinse legioenen schaarden zich in Britannia onder Carausius' banier, waaronder het zesde legioen Victrix II

Carausius-munt geslagen in Londinium. Achterop de leeuw, het symbool van Legio IIII Flavia Felix.

Schip met 30 roeiers zoals het door Fries-Saksische piraten werd gebruikt. Nydam-schip gevonden in Jutland, ca. 320 n.Chr. ca. 33 x 3,5m.

Augusta en het twintigste Valeria Victrix. Carausius, die zich nu Emperor Caesar Marcus Aurelius Mausaeus Carausius noemde, werd gedurende zeven jaar, van 286 tot 293, de absolute heerser over Britannia. Hij liet een vloot bouwen om de Romeinse zeemacht in de Noordzee uit te schakelen en hij gedroeg zich als een echte caesar – hij liet eigen munten slaan – en stierf als een caesar, want Carausius werd vermoord door Allectus, waarschijnlijk zijn praefectus.⁵

In deze tijd, de derde eeuw, vond de eerste Friese emigratiegolf naar Engeland plaats, naar Kent waar de belangrijkste Romeinse havenplaatsen lagen, die tevens overzeese Friese handelsplaatsen waren.

In de Friese streken zal in de dagelijkse levensbehoeften voorzien zijn door landbouw en veeteelt, terwijl de visserij tevens een handelsproduct opleverde. Maar handel in het algemeen zal de belangrijkste bron voor de Friese welvaart zijn geweest. De rivieren vormden handelswegen, de zee bood de handelman vergelijkbare mogelijkheden en ook over land liepen belangrijke handelswegen naar het oosten.

De Friese zeelieden vonden dus lang voor de tijd van koning Redbad al hun wegen naar Engeland (onder andere naar Londen en York), Scandinavië en de kustlanden aan de Oostzee. Met name de Friese vaart op Zweden en Finland was van groot belang, maar naar het zuiden zwierven de Friese handelsschepen niet minder uit. De Parijse en de Keulse markten waren voor hen gemakkelijk te bereiken.

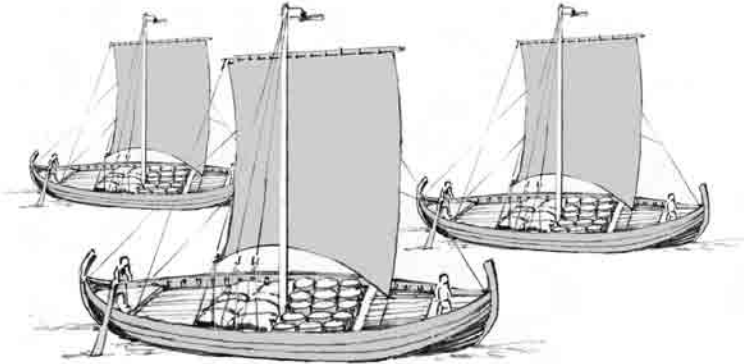
Uit het Friese scheepstype ontwikkelde zich de latere zogenoemde Hansakogge, terwijl het type zich ook voortzette in verschillende typen van Nederlandse binnenvaartuigen (bijvoorbeeld de Zuiderzee-jollen), voor zover die kielloos zijn.

In een ballade over de Faeröer eilanden leren we de roep van de zee kennen, een roep die de Fries niet kon weerstaan.

Rijkdommen aan land vermochten hem niet te binden als het avontuur op de lokkende zee hem riep. Ook het *Exeter Book* geeft teksten waarvan sommige uit de zesde eeuw moeten dateren, die inzicht verschaffen in de typische Friese zeemansgeest. We lezen daarin:

*Scip sceal genægled, scyld gebunden, leoht linden bord.
Leof wilcuma Frysan wife, þonne flota stondeð.
Biþ his ceol cumen ond hyre ceorl to ham,
agen ætgeofa, ond heo hine in ladað,
wæsceð his warig hræl ond him syleð wæde niwe,
lið him on londe þæs his lufu bædeð.*

Het schip met staal geklonken, een schild van helder lindenhout, met huiden bekleed. De vrouw van de Fries is blij met de aankomst die zij wenste te zien als zijn schip is aangemeerd. Zijn boot is gekomen en haar man is thuis, haar eigen broodwinner. Ze heet hem welkom, wast zijn vuile kleren en geeft hem schone, ze geeft hem aan land wat zijn liefde verlangt.

De Noordse knarr was een schip dat vele tonnen aan vracht kon vervoeren, het werd gebruikt van de Noord-Franse havens tot die in de Oostzee.

De handelsschepen voeren de rivieren op tot diep in het achterland.
Tekening van Arne Zuidhoek.

De Noordzee, die voor het Friese land in de eerste plaats van belang was, werd ooit *Mare Frisicum*, de Friese Zee, genoemd, zoals ook nog de elfde-eeuwse geschiedschrijver Adam van Bremen in zijn *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* zegt. Logisch, want een belangrijk deel van de kustlijn was Fries met Friese zeevaart en Fries handelsverkeer. In de beginperiode van de Frankische Merovingers (vijfde eeuw) was Friesland een belangrijk handelscentrum. Beda vertelt een verhaal over de edelman Imma die als slaaf in Londen werd verkocht aan een Friese handelaar.⁶

Over de *Mare Frisicum* schreef D.A. Tamminga in *Balladen en lieten*, 'Ballade fen de trettjin asega's':

*Toalve asega's sûnder riem noch roer
Dy krústen it Mare Frisicum oer*

De baai die ten noorden van Edinburgh in de Noordzee uitmondt – de Firth of Forth – wordt soms de Mare Frisicum geacht te zijn, die Nennius⁷ in de negende eeuw noemt.

Nennius vertelt: ‘Mare Fresicum, id est quod inter nos Scotosque est’, ‘de Friese Zee, die tussen ons en de Schotten ligt’. In de tijd van het ontstaan van zijn verhaal en zeker in die van de bewerking ervan, woonden de Schotten niet meer in Ierland, maar in Schotland. Het is niet aannemelijk dat de Friezen, na een oversteek van het Kanaal, wandelend Schotland hebben bereikt. Dat zal per schip zijn gebeurd. En de zee die ze daarbij moesten oversteken, kreeg daardoor hun naam.

Nennius citeert waarschijnlijk de geschiedschrijver Gildas de Wijze (ca. 550) als hij zegt: ‘At ipsi, cum navigarent circa Pictos, vastaverunt Orcades insulas, et venerunt et occupaverunt regiones plurimas ultra Mare Frenessicum usque ad confinium Pictorum.’ (Maar toen ze rond het land van de Picten voeren, verwoestten zij de Orkney-eilanden, en gingen zij en namen bezit van veel regio’s, voorbij de Friese Zee, zelfs tot de grens van de Picten.)

Hier lag een oude

Uit eikenhout gesneden draken die de boeg sierden van Fries-Saksische schepen in de vierde/vijfde eeuw, gevonden in het Scheldegebied, nu in het British Museum.

Friese nederzetting die eerder ook door Beda wordt genoemd, in een verhaal over Otha en Ebissa, een zoon en een neef van Hengist, die in het hoge noorden de Orkney's plunderden en daarna veel gebieden bezetten (ultra mare Frenessicum).⁸ Ook hier, nabij Edinburgh, heeft DNA-onderzoek aangetoond dat het Friese profiel aanmerkelijk hoger is dan in het westen van Schotland.

Hoewel ruim vijftig jaar na de dood van koning Redbad de Friese macht in het grootste deel van Friesland door Karel de Grote gebroken was, bleven de Friezen trouw aan de zee. De grote zeevaart en de zeevisserij zat de Friezen te zeer in het bloed om te kunnen verdwijnen bij wat politiek stormtij.

In de tijd van Alfred de Grote van Wessex, in de tiende eeuw, kende men volgens de kronieken drie belangrijke scheepstypen op de Noordzee: het Deense, het Friese en het Nieuw-Engelse. Als bemanning van zijn oorlogsvloot tegen de invallende Vikingen ronselde koning Alfred veel Fries zeevolk. Ook aan de andere kant bemanden Friese schepelingen grote delen van de Vikingvloten. Vanouds was en bleef de Fries een zeeman bij uitnemendheid.⁹

Veel later zou de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden met de Oud-Friese gewesten Zeeland, Holland en West-Friesland en Friesland deze eeuwenoude traditie op waardige wijze voortzetten.

Religie en recht

Friesland was in de dagen van koning Redbad een standenmaatschappij, die we kennen uit de *Lex Frisionum*, zoals de Franken die bij de aanvang van de onderwerping in de Germaanse gebieden aantroffen. Die standen werden genoemd:

- edelen (*nobiles*), in het Fries *ethelingen*,
- vrijen (*liben*), in het Fries *frillingen*,
- half vrijen (*liti*), in het Fries *letslachta*,
- slaven (*servi*), in het Fries *slaven*.

Het standsverschil – dat zich overigens in de Friese streken betrekkelijk vroeg ontwikkelde tot de nieuwe verhoudingen, waarin veel van de scherpte van de verschillen verloren ging – berustte in beginsel op iemands bezit aan grond of aan schepen. Het was dan logisch dat de Friese koning de aanzienlijkste grondbezitter van het gehele rijk was. De prefeodale Friese adel steunde op haar grondbezit dat haar in de gelegenheid stelde om ‘ridderlijk’ te kunnen leven.¹⁰

Iemands stand bepaalde in Friesland ook zijn rechten, zoals dat ook bij de Angelsaksen¹¹ en andere Germaanse volken het geval was. De strafmaten varieerden naar de stand van het slachtoffer en naar de stand van de misdadiger. Ook een huwelijkskeus stond de Friese edelman niet geheel vrij.

In de Friese streken moet de heidense boomedienst – een moedercultus – vanouds als de belangrijkste religie worden beschouwd. De hoop op voorspoedige wasdom en goede oogst zal een belang van de eerste orde zijn geweest. Angst voor misoogst en daardoor honger en ontbering zal de Friezen gedwongen hebben hun godsdienstige plichten nauwkeurig na te komen.

De moeder schiep het nieuwe geslacht, en zij was als boerin van fundamenteel belang in de boerenbedrijven. De boom was ook economisch van belang. Iedere constructie – huizen, boerderijen, schepen – werd van hout gemaakt en de boom droeg ook vrucht, zoals de vrouw. De wereld is ondenkbaar zonder boom en zonder vrouw. De aarde wordt jaarlijks opengeploegd en het zaad in haar schoot geworpen. Als de gewassen gerijpt zijn, worden ze geoogst. Aan de zaaiperiode gaat de lentebloei vooraf, en na de oogst volgt een schijnbare onvruchtbaarheid van de grond. Aarde-, boom- en vrouwendiensten zijn dan ook zonder twijfel in wezen gelijkaardig.

Het aanbidden van bomen was in de Germaanse wereld ge-

woon. Een enorme es of eik vormde het centrum van de heiligdommen, offerandes werden bij de boom opgedragen of erin gehangen. De Noordse mythologie noemde die *Yggdrasil* of 'werelboom', die de werelden van de goden met die van de mensen verbond. De Saksen noemden hun heilige boom *Irminsul* waaraan offerandes werden gehangen. De christelijke verkondigers van de heilsleer stelden er een eer in om, wanneer zij in een heidense gemeenschap oor hadden gevonden voor hun boodschap, die kracht bij te zetten door zo'n heilige boom om te hakken. Dat werd hun meestal niet in dank afgenomen en menig prediker moest zijn vrome daad met de dood bekopen. Hoewel het christendom van lieverlee vaste voet aan de grond kreeg, bleef het geloof in de heilige boom in Germaanse streken bestaan. Tot vandaag de dag zetten we met kerstmis een boom met versieringen in huis.

Naast bekende Germaanse goden die velerlei functies bekleedden, waren er drie Friese godinnen die de Romeinen ons hebben overgeleverd: *Nehalennia*, *Baduhenna* en *Hludana*. Deze verschillende benamingen sluiten een eenheid van begrip echter niet uit. De drie godinnen hielden zich met ongeveer hetzelfde bezig: zorg voor landbouw, veeteelt, welvaart, enzovoort.

Naast priesteressen kende Friesland ook priesters, maar in deze tijden vormden recht en religie een onverbreekelijk geheel: de priesters waren bovendien rechters. De Oud-Friese rechter was niet alleen vonniswijzer, zoals zijn moderne collega, maar hij leidde ook de zitting, en handhaafde orde en regels in zijn functie van priester.

De Friese 'asing' of 'asega' was de priesterlijke gerechtsadviseur ('a' is wet en 'sage' is zeggen) of wetzegger, dus een wandelend wetboek. Asing komt van 'as', priester, en 'ing' betekent: afkomstig van of behorend tot. Caesar meldde al dat de asega ook bij de Kelten bestond. Zij noemden deze lieden drui-

den, en hun werd de leer in geheime verzen geleerd. Druïden waren naast rechters ook priesters, wat van de asing ook vaststaat. Dat de asing ook nog tot de toonaangevende geslachten (*ethelingen*, welgeborenen) moest behoren, lag voor de hand, omdat het oude Friesland een standenmaatschappij was.

Handschriften over recht, religie of enig ander onderwerp van voor of uit de tijd van koning Redbad zijn ons niet overgeleverd. Het vochtige klimaat en vooral de christenpriesters hebben grondig vernietigingswerk gedaan. Ook de Friese heldenpoëzie kennen we alleen, wat deze vroege periode betreft, uit Angelsaksische, Scandinavische en Oudduitse bronnen. De *Gudrun*, een typisch Fries heldenlied, kennen we alleen in een Duitse oertekst. De Finnpoëzie, eveneens Fries, is ons slechts in het Angelsaksisch bekend in *Beowulf* en *Widsith*. Een enkel lied kennen we zelfs in het Latijn, maar geen enkel in het Fries.

Dat de Friese heldenliederen, net als het Friese recht, op een hoog peil stonden, blijkt uit gegevens van vreemde oorsprong en uit latere geschriften uit Friesland zelf. Wel kunnen we putten uit de volkse overlevering van geloof en geschiedenis van Friesland.

Hoewel in koning Redbads dagen het runenschrift in de Friese streken werd gebruikt, zijn daarvan maar enkele inscripties bewaard gebleven. Te veel is verdwenen. Het onderwijs in deze periode is ook een gesloten boek voor ons. De priesters hadden zonder twijfel een opleiding genoten, en zij hadden ook weer leerlingen, opdat de leer van recht, traditie en religie op de juiste wijze kon worden overgeleverd.

De koning van het Friese volk was opperpriester en dus ook opperrechter. Zijn *ethelingen* die als gebiedsbestuurders optraden, waren in hun gebied behalve bestuurder ook rechter en priester. Dit ongedifferentieerde systeem bepaalde de Friese maatschappij in deze eeuwen. Ongetwijfeld verkreeg men

zo een harmonische staatsopbouw die voor tegenstellingen op godsdienstig gebied gespaard bleef.

Een 'ding' of 'thing' was in de Germaanse gebieden een volksvergadering waar van alles ter sprake kwam wat voor de gemeenschap van belang was. Het was tevens een gerechtszitting, er werd dus ook recht gesproken. De Deense volksvergadering heet nog steeds 'Folketing', het Noorse parlement 'Storting'. Een 'dingspel' (of 'dingspil') was een rechtsgebied; het leeft voort in bijvoorbeeld de naam Dinxperloo: 'gerechtsplaats in het bos'. Verder komen de termen 'in het geding komen' en 'kortgeding' van het oeroude 'ding'; en dinsdag was de dag waarop het 'ding' werd gehouden.

De reliëfsteen van het Odulphusklooster tussen Lemmer en Stavoren.

Er stonden beelden in de tempels van de heidense religie in de Germaanse gebieden. Dat weten we omdat daarvan regelmatig sprake is in de levensbeschrijvingen van de later heilig ver-

klaarde christelijke missionarissen in deze streken. Willibrord, Bonifatius en hun collega's staken elkaar naar de kroon in hun ijver zulke afgodsbeelden te vernielen, zodat zulke gebeurtenissen regelmatig in hun vitae genoemd worden.

Als materiaal voor deze beelden zal hout zijn gebruikt, wat de onvergankelijkheid ervan niet bepaald bevorderde. Een enkele keer kan ook een goede steensoort gebruikt zijn. De zogenoemde Lemmersteen vertoont een opmerkelijke overeenkomst met Noordse beeldhouwwerken. Deze steen stamt mogelijk uit de tiende eeuw, maar we kunnen aannemen, dat de Oud-Friese beeldhouwkunst vóór de komst van het christendom van dezelfde soort was als die van het Scandinavische noorden en van Engeland.

De Lemmersteen is een restant van het Sint-Odulphusklooster dat tussen Lemmer en Stavoren lag. Odulphus was door bisschop Frederic van Utrecht uitgezonden om de heidense Friezen te bekeren. Aan de oever van het Vlie stichtte hij in 837 een missiepost om de Friezen tot het ware geloof te brengen. Deze groeide uit tot het Sint-Odulphusklooster, waarvan de Lemmersteen het restant is, de rest van het klooster werd verzwolgen door overstromingen.

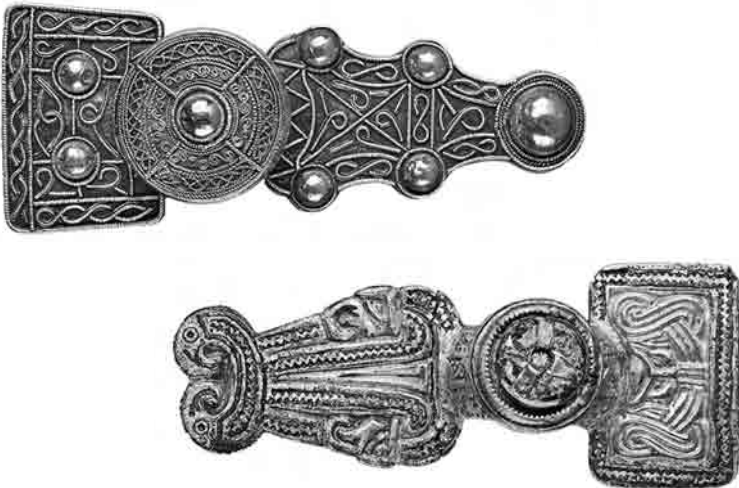
Friese schatten

De voorspoed en de rijkdom in de Friese streken in de eeuwen voor de tijd van koning Redbad blijkt uit de talrijke gouden munten, sieraden en andere goudvondsten die uit deze tijden tevoorschijn zijn gekomen. Voor de landeigenaren vormden naast dergelijke bezittingen de grond, de behuizing en de vee­stapel hun rijkdom, en die bepaalde hun maatschappelijke status. De Friese koopman had zijn kapitaal in pakhuizen en schepen belegd, en door zijn bezit behoorde hij tot de stem­hebbenden en tot de toonaangevenden in de samenleving.

De Friese sierkunst uitte zich op allerlei gebied. Houten

Tallose opgravingen in Fries gebied brachten belangrijke goud- en muntvondsten boven water, waaruit blijkt dat de Friese edelsmeden even bekwaam waren als hun Engelse collega's. Fibulae, mantelsluitingen, bracteaten, gouden hangertjes en wat dies meer zij. Hangers, bracteaten, uit de vijfde en zesde eeuw, veelal van munten gemaakt.

Hanger uit Cornjum uit de tijd
van koning Redbad.

De zogenoemde Wodanmunten
zijn zilveren sceatta's uit de ze-
vende en achtste eeuw die in
Friesland, Jutland en Engeland
worden gevonden. Ze waren
hét betaalmiddel van de Friese
kooplieden.

gebruiksvoorwerpen werden met draai- en snijwerk versierd. De pottenbakkerij leidde tot een eigen vorm en een eigen sierstijl. De goud- en zilversmeedkunst nam naast de kunst van de wapensmeden zonder twijfel de belangrijkste plaats in. De welvaart door de handel veroorzaakte de komst van edele metalen en (half)edelstenen, wat mogelijkheden bood voor een hoogstaande ontwikkeling van de goudsmeedkunst. Uit vele vondsten blijkt dat Friesland in de vroege middeleeuwen het rijkste gebied van Nederland was. De schatten van Achlum, Wijnaldum, Dronrijp en Wieuwerd getuigen van het grote vakmanschap van de Friese goudsmid. De Friese terpen gaven bij onderzoekingen regelmatig hun schatten prijs. Fibulae, oorkingen, armbanden, halssnoeren, enzovoort. bewijzen wat de Friese kunstenaar voor en ten tijde van koning Redbad vermocht. Nauwe contacten tussen Friesland en de Angelsaksische koninkrijken laten frappante overeenkomsten in vormge-

ving van sieraden zien. Aanname dat dit alles uit Engeland geïmporteerd werd, is ongefundeerd.

Het ging om gebruiksvoorwerpen die vanwege hun functie opgesierd mochten worden. Ter wille van die versiering werkte de goudsmid. Zijn werk was dan ook anders bedoeld dan dat van de timmerman of de maker van huishoudelijke voorwerpen, die op hun producten simpele versieringen ter verlevendiging aanbrachten. Ook de wapensmid die voor de edelen werkte, versierde zijn werk.

Bij de vervaardiging van het beroemde Friese laken ging het om economische producten waarbij de versiering een bijkomstigheid was.

Van de sierkunst op been en uitgevoerd in edele metalen zijn heel wat voorbeelden te vinden, maar van de houtversiering is weinig bekend. Uiteraard speelde het dier als motief in de sierkunst een grote rol, naast abstracte figuren. Deze elementen hebben min of meer ongewijzigd de eeuwen getrotseerd in de 'volkskunst' op gebruiksvoorwerpen, meubels en wat dies meer zij.

Frieslands vijanden

De bedreigingen die zich richtten tegen het onafhankelijk bestaan van het Friese volk waren al voor de aanvang van de regering van koning Redbad tweeledig: het christendom en het Frankendom.

De kruisleer tastte de positie van het inheemse gezag aan en richtte zich tegen de heidense religie, waarvan de koning ambtshalve het hoofd was als opperpriester en waarvan iedere bestuurder die een gebied onder zich had, de handhaver was. De religie was dus staatszaak. De koning was hoofd van de godsdienst, vandaar dat we zien dat christenpredikers bij de Friese koningen invloed trachtten te verkrijgen, want werd de koning christen, dan was in beginsel in één klap ook zijn hele volk bekeerd.

Dat was ook wat later de gang van zaken bij de Longobarden. Toen zij de beslissende nederlaag tegen de Franken leden en daarmee aan Karel de Grote werden onderworpen, werden zij zonder verder verzet christenen. De godsdienst van de nieuwe heerser was immers de christelijke. Deze houding lijkt beginselloos, maar was dat in het geheel niet. De Longobarden zullen hebben vastgesteld dat de onderwerping definitief was en daaruit de consequentie op religieus gebied hebben getrokken. Hoeveel er ook aan het Longobardische christendom bleef mankeren, aan de vorm was voldaan, en dat de geest nog wat onwillig bleef, was formeel van geen betekenis.

De verkondiging van het christendom onder de Friezen door Angelsaksische stamgenoten werd weliswaar zonder veel belangstelling aangehoord – zeer te begrijpen in een traditionele maatschappij – maar ook niet met een scherpe vooringegenomenheid.

Ten tijde van Gregorius I, paus van 590-604, leefden in Utrecht al christenen. Bonifatius' mededeling dat er in de tijd van Dagobert I een kapel stond, is aannemelijk, maar dat men daaruit concludeert dat Utrecht dus tot Dagoberts grondgebied behoorde, is uiteraard onjuist.

We kunnen gerust aannemen dat er in de tijd vóór koning Redbad ook christenen in Friesland voorkwamen. Dat Beda in zijn *Historia Ecclesiastica* Wilfrid de eerste prediker van het christendom in Friesland noemt, moeten we wellicht opvatten als een aanwijzing dat pas met deze prediker een regelmatige missie aanving.

In een samenleving waar recht en religie een eenheid vormden, betekende het volgen van een nieuwe godsdienst niets anders dan een verlaten van het geldende recht, en dat was dus een staatsgevaarlijk vergrijp. De harmonie van de maatschappij mocht niet verbroken worden. Nog zonder dat er sprake was van heulen met de Frankische aartsvijand, was

op zichzelf het christendom staatsgevaarlijk. Vanuit Friese gezichtshoek gezien bracht dit immers chaos, rechteloosheid en vernietiging van het traditionele bestel. Zowel in verband met religieuze motieven als van praktisch staatkundig standpunt gezien, was het christendom een gevaar. De Friese regeerders konden niet anders dan het steeds nauwer wordende pact tussen christendom en Frankendom als een zeer reële bedreiging van hun politieke vrijheid en geestelijk bestaan beschouwen.

Sinds hun eerste christelijke koning Clovis, vochten de Franken om de macht in de wijde wereld. Wenden, Saksen, Thoringi, Goten, Bourgondiërs en Galliërs werden beoorloofd, om nog te zwijgen over minder belangrijke tegenstanders die tussen 500 en 800 door de Franken werden verslagen en gekerstend. Na 500 vingen ook de belangrijke Fries-Frankische oorlogen aan, waarvan in dit boek alleen het hooglied beschreven wordt. Friesland was door zijn rijkdom en militaire macht voor de Franken een bedreiging, terwijl het economisch een lokkende buit was.

De Franken achtten hun aanvallen in dienst van de kruisleer volkomen gerechtvaardigd; zij gingen immers de barbaren bevrijden van de duistere tirannie van satan en zijn makers die daar het heidendom regeerden! En ze zullen de strijd tegen Friesland als hun goddelijke plicht hebben beschouwd.

De symbiose tussen kerk en staat die door de Franken bedacht lijkt te zijn, zou een langdurige zijn. Tot in de twintigste eeuw diende de kerk om adellijke jongens en meisjes die niet voor opvolging in aanmerking kwamen, van een kerkelijke titel te voorzien, met een bijbehorend eigen goed om voor inkomsten te zorgen. Hun rijkdommen stegen dientengevolge gelijk op met die van de vorsten en de adel.

Het is niet toevallig dat zo'n 800 jaar later een Saksische monnik, docent aan de universiteit van Wittenberg, Martin

Luther, de wantoestanden in de rooms-katholieke kerk aan de kaak stelde. De zestiende-eeuwse Reformatie was het gevolg, met eveneens niet toevallig een 'beeldenstorm' in onze streken, waarin verre nakomelingen van de Friezen op hun beurt christelijke beelden aan puin sloegen.

Evenmin kan het toevallig zijn dat de van oorsprong Friese gebieden in dezelfde tijd in opstand kwamen tegen de feodale macht van de Spaanse koning. De eerste moderne republiek werd gevestigd als de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, waarin het gedaan was met het innige verbond tussen kerk en staat, ruim 200 jaar voordat in de rest van Europa een begin werd gemaakt met het afschaffen van het feodalisme!

De Frankische expansie richtte zich al vroeg, in de zesde eeuw, naar alle windstreken. Naar het noorden waren de Franken erop uit de Friezen militair te overweldigen en daarmee hun gebied te annexeren.

Inmiddels waren deze Franken gekerstend, en zij legitimeerden al gauw hun veroveringszucht met het excuus dat zij het christendom over de gehele wereld zouden verspreiden. Rome zelf ontbrak het toen aan militair gezag om zijn missie-behoefte te beschermen en te bevorderen. Het kon dus de kerk niet onwelkom zijn dat de Franken de verbreiding van de kruisleer op zo krachtdadige wijze ter hand namen.

Het Byzantijnse christendom kon in het Oost-Romeinse Rijk op een veel krachtiger positie bogen. De legers van dit rijk steunden het geloof daadwerkelijk, terwijl in het West-Romeinse Rijk die steun juist op pijnlijke wijze ontbrak. De macht van het West-Romeinse Rijk was leeggebloed door invallen van Vandalen, Goten, Longobarden en andere volken, en daarmee was het laatste restant van zijn militaire waarde verdwenen. De wapenloze Westerse christenheid kon echter de gewapende arm niet ontberen. De volgelingen van Moham-

med zouden de wereld tonen wat voor de verspreiding van een godsdienst de macht van het zwaard vermocht. Rome en het Frankendom moesten elkander daarom wel omarmen in het ontredderde Europa, daar beide orde wensten. En wel een christelijke en Frankische orde.

Pas tijdens de heerschappij van Karel de Grote zou het Frankisch-Roomse verbond zijn hoogtepunt bereiken. Karel zou door de paus tot keizer van het Sacrum Imperium Romanum gekroond worden. Aan de Frankische koning werd daarmee in alle vorm het wereldlijke gezag over de ganse wereld toegekend, terwijl de paus zich de opperste macht als Gods stadhouder op aarde zou voorbehouden in – vooreerst althans – geestelijke zaken.

Alle niet-Frankische en niet-Roomse gebieden waren daarmee of vijandig of minstens verdacht in de ogen van keizer en paus. Deze innige belangenverstrengeling tussen het Frankendom en het Roomse christendom werd sedert de eerste Frankische koning een steeds werkelijker evidentie. Die vereniging van belangen maakte dat Friesland zich feller tegen het christendom weerde dan anders het geval zou zijn geweest, en verbitterder tegen de Frankische aanvallen streed.

De Franken

Er bestond eigenlijk niet één Frankisch volk, maar een verbond dat omstreeks 250 n.Chr. gevormd werd uit Germaanse Ripuariërs, Saliërs en Chauken, waarbij zich andere stammen aansloten uit Germania, ten oosten van de Rijn. Hun gebied lag ten zuiden van dat van de Friezen en de Saksen, langs de Rijn, vanouds de grens van het Romeinse Rijk.

De Romeinen bemerkten in de derde eeuw de vestiging van Franken in hun gebied en ten oosten van de Rijn. Zij spreken van Salische Franken en Ripuarische Franken. De eersten kwamen uit Salland dat ten oosten van de IJssel en de Rijn in Germania Magna lag.

De oorspronkelijke woongebieden van de Salische Franken en de Ripuarische Franken. Het begin van hun opmars, eerst naar het zuiden.

In 285 was het Romeinse Rijk onder keizer Diocletianus in tweeën gedeeld. De grens tussen het West- en het Oost-Romeinse Rijk werd de taalgrens tussen het Latijnsprekende westen en het Griekssprekende oosten. De hoofdstad van het westelijke deel was niet meer Rome, maar werd Milaan en later Ravenna. Een paar keer werd, na de nodige burgeroorlogen, nog gepoogd de twee rijken te verenigen, zoals in 324 onder Constantijn de Grote, die Constantinopel stichtte als hoofdstad van het oostelijke deel.

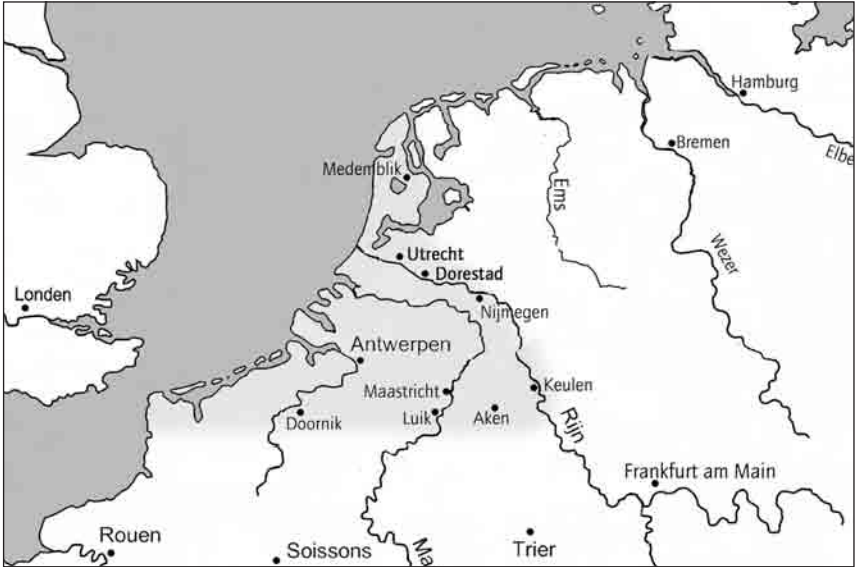
Vanaf 306 was Constantijn de Grote (ca. 280-337) als Caesar Imperator verantwoordelijk voor Gallië en Gallia Belgica aan de Rijn. Hij was opperbevelhebber over een groot Romeins leger om een opstand van de Franken neer te slaan. Na

de overwinning liet hij in Keulen een brug over de Rijn bouwen om ook op de rechteroever van de rivier te kunnen optreden. Tijdens zijn verblijf in Gallia, van 306 tot 316, bleef Constantijn het grensgebied versterken. Zijn laatste oorlog tegen de Franken was in 313, die Constantijn weer won. Rust in het gebied bereikte hij door wrede strafexpedities tegen opstandige stammen, die te verslaan en de overlevenden af te laten slachten in de arena's. Constantijn was de eerst keizer die zich tot het christendom bekeerde en daarmee de grondslag legde voor een christelijk Rome. Uiteraard bleef door zijn wrede optreden het grensgebied aan de Rijn rustig gedurende zijn regeeringsperiode.

Dat duurde niet lang. De Salische Franken veroverden in 358 Toxandrië, en keizer Julianus maakte hen wijselijk tot bondgenoten, 'foederati'. De Ripuarische Franken woonden zuidelijker aan weerszijden van de Rijn, van ongeveer Xanten tot Keulen, tot de Maas in het westen, en in het Moezelgebied, en rond 500 zelfs in gebieden tot aan Frankfurt, dat hun naam kreeg.

De Romeinse historici Tacitus en Plinius noemden de Germanen die in de buurt van de Rijn woonden 'Istvaeones'. Istvaeoons als taal is een onderverdeling van het West-Germaans en werd dus gesproken door onder anderen de Franken. De Friezen en de Saksen spraken Ingveoons, het Noordzee-Germaans. Na de Frankische verovering van West-Frisia verdrong hun taal de Friese. Zo kwam het dat van de Noordzee tot Keulen 'Diets' werd gesproken, waaruit het Nederlands en het Vlaams ontstonden. Vanaf de middeleeuwen sprak men dezelfde taal, maar in de Rijnstreek werd het verdrongen door het Hoogduits.

De huidige taalgrens loopt vrijwel oost-west door België en Noord-Frankrijk. Ten zuiden daarvan waren de Franken die Gallië bezetten, numeriek in de minderheid ten opzichte van

Het Germaanse Frankisch werd in deze gebieden de voertaal.

de Gallo-Romaanse bevolking. Hun elite van vorsten en adel bleef tot in de negende eeuw wel hun eigen taal spreken, maar geleidelijk was de vermenging met de oorspronkelijke bevolking zo groot geworden dat hun eigen taal verdwenen was.

Tegen het eind van de vierde eeuw was het ongeveer gedaan met de Romeinse bezetting van de provincies Germania Inferior en Gallia Belgica. Interne politieke twisten en invallen van barbaren als de Goten en de Alemannen hadden het rijk verzwakt. De legioenen waren naar Italië teruggeroepen om Rome te verdedigen, en de grensgebieden werden overgelaten aan de bescherming van de foederati. Zij waren intussen even bedreven in de krijgskunst geworden als de Romeinen zelf, velen hadden in het leger gediend en zich de Romeinse tactieken eigen gemaakt. Gepensioneerde legionairs werden be-

loond met eigen grond en konden in alle rust hun krijgsbekwaamheden aan jongere stamgenoten overdragen.

In de vijfde eeuw vormden de Franken onder Romeinse invloed een steeds hechter verbond. Hun hoofdmannen voerden nu een geduchte militaire macht aan die zich kon meten met die van de Romeinen. Hierdoor moest het verzwakte Rome aan de Franken vooraanstaande posities in het bestuur van de regio's gunnen. Krijgsheren werden koningen die op lokale steun konden rekenen en zich onafhankelijk van Rome konden opstellen, al stonden ze officieel nog onder Romeins gezag.

Merovech was de aanvoerder van de Salische Franken in dienst van de Romeinen die na Chlodio koning werd genoemd (447-457/8). Hij werd de naamgever van de dynastie der Merovingers.

Tijdens zijn bewind trokken in de lente van 451 de Hunnen onder Attila en zijn bondgenoten, Gepiden, Ostrogoten en Alanen, op verschillende plaatsen de Rijn over. Merovech bood geen weerstand, maar hij sloot zich ook niet bij de Hunnen aan. Via Keulen trokken de Hunnen naar Doornik, de Frankische hoofdstad, en vandaar naar het zuiden. Op 7 april 451 werd Metz verwoest, en toen op naar Parijs. Orléans werd daarna belegerd, maar net als Parijs niet door de Hunnen ingenomen.

Intussen had de Romeinse generaal Flavius Aetius een alliantie gesloten met de Visigotische koning Theoderik I en de Salische Franken onder koning Merovech. Op 20 september 451 vond de definitieve slag plaats op de 'Catalaunische Velden' nabij Catalaunum (nu Châlons-en-Champagne). De strijd duurde tot de nacht viel, maar Theoderik was gesneuveld. In de nacht trok Attila – na de negatieve uitslag van een orakel – stilletjes weg naar het oosten.

Dit gaf een korte periode van rust. De Hunnen gaven echter nog niet op en bedreigden Noord-Italië. De Romeinen werden gedwongen hun legers terug te trekken. Toen de laatste Romeinse troepen waren vertrokken, was het uit met hun gezag en de Franken konden zich nu de nieuwe heersers over Germania Inferior noemen.

Dankbaar namen de Franken de bestaande infrastructuur over. Over de Romeinse heirbanen konden hun krijgers zich snel verplaatsen. De vroegere Romeinse steden werden nu Frankische centra van lokale handel en bestuur. Belangrijke Romeinse forten werden steunpunten voor de Franken: Tongeren (*Atuatuca Tungrorum*), Bonn (*Bonna*), en Keulen, de hoofdstad van Germania Inferior (*Colonia Claudia Ara Agrippinensium*).

Koning Merovech werd opgevolgd door zijn zoon Childe-rik, die succesvol de machtsuitbreidingen van zijn vader voortzette. Merovechs kleinzoon Chlodovech (Clovis) slaagde daarin nog meer door de Salische en de Ripuarische Franken te verenigen. In 486 versloeg hij bij Soissons de laatste Romeinse macht; het einde van het West-Romeinse Rijk was een feit.

Parijs werd de hoofdstad van Clovis' rijk. In 496 versloegen de Franken de binnenvallende Alamannen aan de Rijn, en in 508 de Visigoten in het zuiden. Hun gebieden kwamen hierdoor onder Frankisch gezag. Andere Frankische koningen werden door Clovis verslagen en omgebracht, tot hij uiteindelijk absoluut heerser was. Onder invloed van zijn christelijke vrouw Clothide, een Bourgondische prinses, had Clovis zich laten dopen. Van enig christelijk besef, zoals naastenliefde en barmhartigheid, bleef Clovis gespeend: de moordpartijen onder zijn getrouwen en familie gingen gewoon door. De andere Germaanse volken bleven wijselijk geloven in hun heidense goden.

In 511 bevestigde Clovis een hechte band tussen kerk en

staat: bisschoppen zouden voortaan door een synode onder voorzitterschap van de koning worden benoemd. Met een nieuw wetboek introduceerde Clovis het middeleeuwse koningschap met een bestuursapparaat van hovelingen, kerkelijke bestuurders en graven.

Na zijn dood in 511 erfden de vier zonen van Clovis ieder een deel van zijn rijk, dat zich inmiddels uitstreckte over geheel Gallië benoorden de Seine, dat nu Neustrië – het nieuwe land – ging heten, en het oostelijke gedeelte tot over de Rijn, dat Austrasië heette.

In het veroverde Gallië confisqueerden de Franken de oude Romeinse bezittingen en verwierven daaruit ruime inkomsten. De Merovingische koningen konden de hun getrouwe adel en de door henzelf benoemde kerkvorsten voor hun loyaliteit uitbetalen in landgoederen. De bestuurders bestonden uit Frankische adel en de Gallo-Romaanse bovenlaag. Dankzij hun rijkdom konden de Merovingers een goedgetraind leger naar Romeins model onderhouden, dat hun gebied steeds verder naar het zuiden en het oosten uitbreidde. Voor het noorden toonden de Merovingische vorsten nog geen belangstelling.

Met de verdeling van *Francia*, het Frankische rijk, onder de zonen van Clovis brak een tijd van onderlinge oorlogen aan die ruim 100 jaar zou duren. De vier zonen erfden behalve een eigen land ook het strijdbare karakter van hun vader. Nadat een van hen was gesneuveld, verdeelden de drie anderen zijn gebied en gezamenlijk veroverden ze Bourgondië. Een kleinzoon van Clovis was net zo'n grote vechtersbaas als zijn ooms. Hij veroverde Beieren, waarmee nu het Frankische Rijk in het oosten tot aan de Donau reikte.

In 558 stierf Chlotar, de laatste van Clovis' zonen, die alle gebieden van zijn broers bij het zijne had weten te voegen. Weer

had het Frankische Rijk één koning, maar na zijn dood stredden Chlotars zonen weer op dezelfde manier als hun ooms om de absolute macht. Een tijdlang dacht men niet meer aan het veroveren van nieuwe gebieden, de broers hadden het te druk met elkaar naar het leven te staan. Moord en doodslag en vergiftiging van familieleden waren aan de orde van de dag in de drie rijken: Neustrië, Austrasië en Zuid-Gallië met Bourgondië. Door een huwelijk werd Austrasië met het Visigotische Rijk verbonden en Neustrië met Aquitanië.

Tot het einde van de zesde eeuw hielden de familieruzies onder de Merovingers aan, met de gebruikelijke moord en doodslag, te veel om op te noemen.¹² Jeugdige erfgenamen werden doodgeslagen of -gestoken, of ze verdronken al dan niet per ongeluk.

Bourgondië werd nu met Austrasië samengevoegd, en Brunhilde, de Visigotische grootmoeder van de minderjarige erfgenamen, veroverde uit naam van haar kleinzonen het grootste deel van de andere Frankische rijken. Theudebert II kreeg Austrasië en Theuderik kreeg Bourgondië. Aanvankelijk trokken de broers gezamenlijk op in hun strijd tegen Neustrië in het noordwesten en in het zuiden van Aquitanië. Later verkoelde de relatie, en in 612 leverden de broers onderling slag, waarbij Theudebert met zijn zonen gevangen werd genomen en op bevel van broer Theuderik het hoofd afgeslagen. Theuderik nam Austrasië in, maar genoot niet lang van zijn verovering, het jaar erop stierf hijzelf. Oma Brunhilde stelde Theuderiks zoon, de kleine Sigebert, als koning aan.

Deze Sigebert II werd in 613 op twaalfjarige leeftijd koning van Austrasië en van Bourgondië. Brunhilde had als voogdes de werkelijke macht, en met haar lompe, dictatoriale handelwijze bruuskeerde ze de hoge adel aan het hof.

De Frankische rijken en hun bureu.

De Austrasische edellieden Arnulf, Pepijn van Landen en hofmeier Warnachar van Bourgondië sloten een verbond met Chlotarius, de koning van Neustrië. Arnulf was graaf van de Schelde en de beheerder van de koninklijke domeinen van Austrasië. Pepijn van Landen was afkomstig uit een adellijke familie in het Maasdal. Enthousiast trok Chlotarius II gezamenlijk met deze vrienden op naar Austrasië. Bij de rivier de Aisne in de Ardennen versloegen ze de troepen van Brunhilde. Chlotarius liet de kleine Sigebert het hoofd afhakken, en de bejaarde Brunhilde werd gedurende een paar dagen gefolterd. Daarna werd ze achter een paard gebonden dat op hol werd gejaagd, waardoor ze in stukken werd geten. Deze Franken waren al enkele eeuwen gelovige christenen.

De Austrasische edelen onderhandelden na de overwinning met Chlotarius over hun positie. De hofhouding van de Merovingische vorsten had een hofmeier – majordomus – aan het hoofd, die meer en meer invloed op politiek en bestuur kreeg. De Merovingische koningen regeerden uiteindelijk nog slechts in naam, de hofmeiers oefenden de feitelijke macht uit. In 614 werd in Parijs het ‘Edictum Chlotharii’ vastgelegd, waarbij een hofmeier het hoogste gezag kreeg in de Frankische koninkrijken. Zijn positie leek nu op die van een premier of minister-president van tegenwoordig.

Pepijn en Arnulf waren erin geslaagd de feitelijke macht bij de hoge adel te leggen. Ook de andere adellijke families konden een sterkere lokale machtspositie opbouwen. In 617 werd de functie van hofmeier een positie voor het leven. Pepijn van Landen werd van 623 tot 629 (en vanaf 639 opnieuw) hofmeier van Austrasië. En Arnulf werd in 614 tot bisschop van Metz benoemd. Dagobert, de zoon van Chlotarius, werd deelkoning in Austrasië onder voogdij van Arnulf van Metz.

Pepijn was met Ida van Nijvel getrouwd. Hun dochter Beg-

ga trouwde met Ansegisel, een zoon van bisschop Arnulf van Metz. Hun zoon was Pepijn van Herstal, ook hij werd hofmeier en hij was de overgrootvader van Karel de Grote.

Het regime van de hofmeiers verschilde weinig tot niets van dat van de voorgaande Merovingische koningen. Moord, doodslag en intriges bleven welig tieren.

Nog steeds voerden haat en nijd de boventoon in de betrekkingen tussen Neustrië en Austrasië. Pepijn van Herstal was een invloedrijke edelman met belangrijke bezittingen in de gebieden van de Maas en de Moezel. Door zijn huwelijk met de rijke erfdochter Plectrude verwierf hij nog meer bezit aan de Rijn rond Keulen, en aan de Moezel en in de Eifel.

Pepijn was een van de leiders in de strijd tegen Ebroin, de hofmeier van Neustrië en Bourgondië, die Austrasië wilde overerven. De Austrasiërs werden echter in 679 bij Laon in de Champagne verslagen, en in 680 werd Pepijn hofmeier van Austrasië. Ebroin werd een jaar later vermoord, en Pepijn sloot een verdrag met de Neustriërs.

In 687 was het weer het oude liedje. Pepijn versloeg Berthar, de nieuwe hofmeier van Neustrië en Bourgondië, in de slag bij Tertry bij de Somme. Pepijn werd nu hofmeier van het gehele Frankische Rijk onder koning Theuderik IV. Om iets goed te maken, trouwde zijn zoon Drogo met een dochter van Berthar en hij onderwierp nog even de Alemannen.

De Franken gingen onder leiding van hofmeier Pepijn van Herstal op jacht naar het noorden. Het welvarende land van de Friezen mocht zich nu op zijn warme belangstelling verheugen...

Deel II

KONING REDBAD
Strijder voor vrijheid

Het Friese koningschap was oorspronkelijk, net als bij andere Germaanse volken, niet erfelijk. Een oudere zoon kon bij ongeschiktheid van opvolging worden uitgesloten. Hoewel de Romeinse historicus Tacitus in de eerste eeuw n.Chr. in zijn boek *De origine et situ Germanorum* schrijft dat in zijn tijd de koningen van de volken in onze streken werden gekozen, blijkt daarvan niets in latere tijden. Misschien heeft hij zich vergist en heeft hij de inhuldiging van de koning – door de besluiten van het volksding en verheffing op het schild – voor een verkiezing naar Romeins model aangezien.

Van een democratische verkiezing zoals wij die kennen, was toen geen sprake, maar oeroude gewoonten bleven tot in de veertiende eeuw merkbaar. De graaf van Holland werd nog in Kennemerland op het schild verheven¹³ om zo als heer ingehuldigd te worden. De nieuwe heer moest dan zweren de privileges te zullen handhaven. Hij was al tot dit gezag gerechtigd, maar zo'n publieke inhuldiging maakte hem op formele wijze heer. Net als tegenwoordig de groepsfoto van het nieuwe kabinet op de trappen van het paleis.

De oude koningen werden door de Friezen waarschijnlijk op deze manier naar de vorm gekozen, die misschien alleen een herinnering was aan de werkelijk vrije koningsverkiezingen in een ver verleden. Titels als 'vorst' en 'hertog' zijn oorspronkelijk niet anders dan woorden die hun functie aangeven: vorst is 'de voorste (in de strijd)' en hertog eigenlijk hetzelfde, 'de trekker van het leger'.

Oude benamingen en formaliteiten konden zich verrassend lang handhaven, ook in de tijd waarin erfopvolging gewoon was geworden. Bij verschillende volken zien we al vroeg koningsfamilies optreden, zoals bij de Franken, de Visigoten en de Longobarden. Aan te nemen dat er in Friesland geen koningsgeslacht is geweest, is ongerijmd. Waar zo'n familie in alle Germaanse stammen bestond, zal het Friese recht niet

wezenlijk van dat van de nabuurvolken hebben verschild.

Rond de koning stonden de aanzienlijksten van het volk, en zij waren nauw met hun vorst verbonden. Dit gevolg werd gevormd uit hem toegewijde *ethelingen* voor de uitoefening van bestuurlijke zaken, vóór alles vormde het een militaire eenheid. Ook de Angelsaksen kenden dergelijke gevolgen van de koning, die hun trouw aan de vorst hoger stelden dan eigen bezit, positie en liefde. Het koninklijk gevolg mag niet met de hofhouding worden verward, al zullen de leden ervan ook daartoe behoord hebben. De hofhouding omvatte meer en was vooral een centrum van de aanzienlijken in het rijk rond hun koning.

Friesland had – naar de overlevering wil – ooit een zogenoemd dubbel koningschap. Oorspronkelijk zouden er twee koningen zijn geweest, een voor het Friesland ten westen van de Lauwers (of het Vlie) en een voor het gebied ten oosten daarvan. De overigens historisch verre van betrouwbare Friese kronieken spreken ervan dat deze twee koninkrijken in het begin van de zesde eeuw door een huwelijk tot een geheel zouden zijn verenigd. De zeventiende-eeuwse historicus Soeteboom vermeldt dit in zijn *Opgank en Nedergank van Stavoren*. De betekenis van zulke semimythologische geschiedschrijving moet niet onderschat worden. Een degelijk onderzoek van deze verhalen met een juist inzicht voor de psychologische kant, kan deze antieke wijze van geschiedschrijving mogelijk recht doen. De moderne analytische kritiek van de huidige historicus is hiervoor niet de juiste maatstaf.

Chambers¹⁴ wijst er in zijn studie over *Widsith* ook op dat het gedicht twee soorten Friezen onderscheidt: de *Fresna cynne* (dat is de bevolking van het oostelijke koninkrijk) onder koning Finn Folcwalding, en de *Frysan* (het volk van het westelijke): ‘ic wæs ond mid Frysum’.

Uit de Oudengelse gedichten *Widsith* en *Beowulf* zouden we

kunnen opmaken dat de Denen in de periode 400-500 van Zuid-Zweden naar Jutland en de Deense eilanden trokken, waardoor de Jutten bedreigd werden. De Jutten waren nauw verbonden met Friesland, waarheen velen vluchtten. Prof. J.R.R. Tolkien¹⁵ schreef zijn studie *Finn and Hengest* over de overgeleverde teksten in een poging te reconstrueren wat het oorspronkelijke verhaal achter het *Widsith* Finneburg-fragment en de *Beowulf* Finnesburg-aflevering kan zijn geweest. Tolkien stelt dat het verhaal historisch is, in plaats van legendarisch.

De legendarische Friese koning Finn Folcwalding was de zoon van Folcwald of Godwulf Folcwalda. De Deense prins Hnæf was getrouwd met Hildeburh, de zuster van koning Finn. Hnæf bracht de winter van ca. 448 door bij zijn zuster en zwager op de Finnesburg, ergens in Friesland. In de *Freswæl* (de 'Friese Slachting' of de 'Slag bij Finnesburg') werden hij en 60 mannen uit zijn gevolg gedood na een beleg van vijf dagen op hun verblijf. Ook koning Finns zoon sneuvelde. Finn werd op zijn beurt door Hengest, een Angelse wapenbroeder van Hnæf, gedood.

Terwijl Frithuwulf, Finns zoon en erfgenaam, werd gedood in die tragedie, lijkt het waarschijnlijk dat er een tweede zoon was die overleefde om aanspraak te maken op de Friese troon. Hij was de Friese koning Frealaf, van ca. 449 tot 455.

Volgens de overlevering leidde Hengist (als dit dezelfde man is als bij de *Freswæl*) zijn volk naar Brittannië, aanvankelijk als huurling van koning Vortigern, maar dit veranderde snel in de verovering van een eigen koninkrijk in Kent. Het lijkt erop dat hij een groot aantal Friezen met zich meenam. Onder de Friezen waren waarschijnlijk ook grote aantallen Jutten die in Finns dienst waren geweest. Tegenwoordig neigt men naar de mening dat de vestiging van Angelen, Saksen, Friezen en Jutten in Engeland een vreedzame volksverhuizing was, want nergens zijn sporen van grote veldslagen uit die tijd teruggevonden.

Ook Friese sagen spreken over Hengist en Horsa: ‘Zonen van den Frieschen hertog Udolf Haron. Toen Friesland te overbevolkt werd, werd de hertog dagelijks aangespoord, om, naar oud gebruik, de beste en stoutste jongelingen te vergaderen, om bij loting als volkplanters uit te trekken. De hertog gaf eindelijk aan den wensch zijner onderdanen gehoor; de vergadering werd belegd en het lot viel op zijne zonen Hengist en Horsa, die kort daarop, omstreeks het jaar 385, aan het hoofd eener vloot naar Brittanje zeilden, waar Hengist den koning dus aansprak: “Wij zijn de zonen van Udolf, hertog der Friesen en met onze manschap bij het lot uitgezonden om elders landwinning te zoeken, en wij beiden zijn daarover tot hoofden aangesteld. Aldus uit gehoorzaamheid aan onze landswetten en overheid scheidde wij ons, zijn wij onder het geleide van Wodan, dien wij bijzonder vereeren, en de godinne Fridi, hier aangeland, om u, of eenig ander vorst, dien onze hulp welkom is, te dienst te staan.”’¹⁶

Over het oostelijk Friese Rijk zou dus koning Finn Folcwalding geheerst hebben, wiens leven voor een deel in *Beowulf* ter sprake wordt gebracht. De herinnering aan koning Finn is in het Friese land westelijk van de Wezer in de volksverhalen verloren gegaan, maar niet in de Noord-Friese sagen. Koning Finn was, zoals de liederen getuigen, koning van de *Fresnacymi* en de *Eotanas* (de Jutten). Op grond hiervan lijkt het aannemelijk – Jutland grenst immers vanouds aan het Noord-Friese gebied – dat Finn koning was van Noord-Friesland, dat noordoostelijk van de Wezer was gelegen. Deze afzonderlijke koninkrijken zullen in geval van nood één koning als opperkoning (*high king*) hebben gekozen.

In ieder geval lijkt het dat vóór koning Adgisl aan de macht kwam, het opperkoningschap over geheel Friesland erfelijk in de koningsfamilie was geworden, want hij regeerde over alle Friezen. Uit geen enkele kroniek blijkt dat koning Adgisl of

koning Redbad heerste over slechts een gedeelte van Friesland. Als dat wel het geval was geweest, zou dit zonder twijfel vermeld zijn geworden.

Het is overigens ook niet onmogelijk dat er eens ten minste drie Friese rijkjes waren met afzonderlijke koningen. De onderscheiding van de Friezen was vanouds driedelig. De Romeinen noemden al nadrukkelijk de *Frisii majores*, de *Frisii minores* en de *Frisiavones*. Deze drie stammen, weliswaar niet te verwarren met de Friezen van 500 jaar later, kunnen ieder een eigen (onder)koning hebben gehad.

De stammen rond de Noordzee hadden alle hun eigen koningen, maar in geval van nood zien we hen steeds verenigd optreden onder één aanvoerder. Zij spraken dezelfde taal en ze hadden gelijksoortige gebruiken. Ten tijde van koning Finn Folcwalding ging het ook zo in geval van dreiging. De West-Friezen stonden toen tijdens Hygelacs aanval (ca. 500) aan de zijde van de Franken en de Attuarii, terwijl de Noord-Friezen aan de andere kant streden. De Mid-Friezen kunnen wellicht een neutrale plaats in het conflict hebben ingenomen, zij komen in het geheel niet ter sprake. Hygelac was koning van de Geats, van dat volk is verder niets bekend. Sinds Grundtvig¹⁷ wordt Hygelac geïdentificeerd met Chlochilaich, de koning der Denen die genoemd wordt in de *Historia Francorum* van Gregorius van Tours. Gregorius vermeldt dat er onder diens leiding een inval van de Denen heeft plaatsgevonden in Gallië in de regeringsperiode van Theuderik I (begin zesde eeuw). Hygelac zou volgens de *Beowulf* in het land van de Friezen tijdens de slag aan de Rijn in het jaar 526 zijn gedood. Hij is een van de weinige bij naam bekende personen in de Nederlandse geschiedschrijving van de vijfde en zesde eeuw.

Wanneer er een eenhoofdige koningsmacht in Friesland ontstaan is, kunnen we niet met zekerheid vaststellen. In ieder

geval na de tijd van koning Finn Folcwalding die ca. 450 n.Chr. moet hebben geleefd en vóór ongeveer 650, toen koning Adgisl koning geworden zal zijn. Ver voor koning Adgisl was er een koning Audulf. Munten met zijn naam zijn o.a. gevonden bij Grave en Arnhem en ook in Engeland. Volgens Gierson en Blackburn¹⁸ bewijzen zij dat er een onafhankelijk Friesland in de zesde eeuw heeft bestaan.

Munt van koning Audulf met AVDVLFVSVFRISIA
en achter VICTVRIA AVDVLFO.

Koning Adgisl

Het geboortjaar van koning Adgisl en dat van zijn zoon Redbad is niet bekend. In 679 overleed Adgisl en kwam de kroon aan prins Redbad, die veertig jaar, tot 719, als Frieslands koning geschiedenis zou maken. Deze feiten geven ons wel enig vermoeden over de periode waarin ze geboren zullen zijn: Adgisl rond 615 en Redbad rond het jaar 645.

Koning Adgisl nam tegenover het christendom een welwillende houding aan. In het zuiden van West-Friesland was de bekering al vroeg ter hand genomen onder Eligius van Noyon (ca. 590-660). Deze missionaris behaalde na 640 resultaten in zuidelijk West-Friesland met instemming van de koning, in de omgeving van Antwerpen. Adgisl's tijdgenoot Beda vestigt ook de aandacht op de welwillendheid van de koning in zijn beschrijving van het bezoek van Wilfrid aan het Friese hof in het jaar 678.

Bisschop Wilfrid van York (ca. 633-709) had Engeland verlaten wegens godsdienstige tegenstellingen in het Angelsaksische koninkrijk Northumbria, die al decennia duurden. De synode van Witby die daarover werd gehouden in 663, vond geen oplossing. Men steggelde met name over de juiste datum van Pasen. Wilfrid verdedigde de Romeinse opvattingen van het christendom, en Colinaes, de bisschop van Lindisfarne, de Keltische mening over de paasdatum. Wilfrid werd benoemd tot bisschop van York, maar het godsdienstige twistgedoe duurde voort. Theodore van Tarsus, de aartsbisschop van Canterbury, begon in 678 met de hervorming van de kerkelijke indeling, en Wilfrid verloor zijn bisschopszetel. Kwaad over deze gang van zaken besloot Wilfrid naar Rome te reizen om zijn beklag bij de paus te doen.

De snelste route was over water, over de Noordzee naar de monding van de Rijn en over die rivier naar het zuiden. Toen Wilfrid in de herfst scheep ging, was de situatie in Friesland rustig. De Franken hadden door hun voortdurende onderlinge moeilijkheden geen behoefte zich tegen de Friezen te keren. Het christendom had toen nog geen anti-Fries karakter, want de latere gezamenlijke belangen van de christenpredikers en de Frankische veroveraars bestonden nog niet. Koning Adgisl was nog met beide machten in vrede. Toen Wilfrids schip in Adgisls gebied kwam, werd de bisschop vriendelijk door hem ontvangen, volgens de overlevering in diens hof te Dorestad. Wellicht droeg daartoe bij dat Wilfrid voor de 'legale' Frankische koning Dagobert II was opgekomen, zodat koning Adgisls sympathie min of meer aan diens kant kan zijn geweest. Theoderik III van Neustrië, die op onwettige wijze aan de macht was gekomen, kon misschien daarom niet op de vriendschappelijke gezindheid van wettige soevereinen rekenen. Ebroin was de hofmeier van Neustrië en Bourgondië en overheerste de onbetekenende Theoderik, die koning van

412.
Adgillus
de wofte
d'anne van
Wierlant
comt in syn
Wierlan
plaatse.

Dese also door die Doz-
logen der Franquen verghenomen
zoude / nu in syn plaatse doog toelatinge des
Conincs Clotarij (welcke daer over Dze-
ropen wifede) wederom Coninc van
Vrieslant ghecoen zynen Zone Adgillus.
Was also na het obdeliden des Conincs
Beroaldi, ende na den vreloteren delstach
in Vrieslant ghesid / dat (volgens het ghe-
meene ghebyuch der aener/welcke in Doz-

logs saken v'oberhand hebben) die Franc-
quen ofte Francofen na hare goetdunheit
zins belieuen alle dingen bebliden en be-
siden / welck alles sy des te bequamer
doen souden / haer doog/dat het manliche
gilsachte doog die ghemene moogt ende
Egynnis des Conincs Clotarij iust ghe-
roepet/ende bevestiget was. Wact uyt ge-
volcht ta enen (schijn van enere soberenre
wreetschappye / als sich aenemende na het

Wet maniche
gilsachte het
Wierlan
doore van
Clotaris
wagtecept.

ADGILIVS REX CHRISTIANVS

obdeliden Beroaldi die Vriesen Coningen
te stellen/welcke nu haren voorschijft (onder
dechel nochmans van enere besondere gza-
fte) souden regeren. Sulc getwogen velle
Francische Ghoniquen / vanentlijk Ad-
gillum den Coninc in het Rijkhe von Da-
bers van Clotario geset te zyn / om welcke
he beter te regere (overmits het Govern-
ment / ende 'beluene van alwulche saccken
sijne jonckheyt nter wilde liden) heeft Ad-

gillo hier Bombars ofte Caratozen by
gwoecht / welcke haer outstroppe tot rust
ende welbaren des Rijkhe/als oock mede
tot inboeringhe der Christelijken Aelinge
souden ghebyuchen. Dees also Clotaris
'tgeene dat door fontime van onsonen den
Wact Adgilli Beroaldo ahsandich afbe-
maecht was/Adgillo weder ghegeuen te
dencken die ghemene coutz ende lons
haer Conincrycken/welcke niet g'adich
bibberde/

Wdellies
g'recme
hier moogt
haren.

Fantasietekening van Koning Adgisl in *Chonique ofte Historische geschiedenis van Vrieslandt* door P. Winsenius, 1622.

beide rijken was. Bisschop Wilfrid, die partij had gekozen voor Dagobert II, moest dus bij de Friese koning welkom zijn.

Wat we verder van Wilfrids bezoek aan het Friese hof weten, bevestigt deze voorstelling van zaken. Beda vermeldt dat het Wilfrid toegestaan werd het christendom te prediken en dat hij vele duizenden (!) bekeerlingen kon maken.

Tijdens het verblijf van de bisschop in Friesland stuurde de Frankische hofmeier Ebroin boden met een brief naar koning Adgisl. In deze *verbis pacificis* zegde hij hem een hoeveelheid goudgeld toe, als Adgisl hem bisschop Wilfrid levend wilde uitleveren. Ook mocht hij hem gerust doden, maar dan moest hij diens hoofd opsturen. Koning Adgisl beval de brief voor te lezen in het bijzijn van Wilfrids gezelschap, de Frankische boden en de hofhouding – aan allen die in de hal aan de maaltijd zaten – waarna hij het schrijven in het vuur wierp.¹⁹ Zo toonde de Friese koning zijn verachting voor Ebroin, die hem wat goud durfde aanbieden om de Friese trouw en het heilige gastrecht te schenden.

Koning Adgisl werd door Wilfrid niet tot het christendom bekeerd, waardoor de prediker niet het succes behaalde dat hij zonder twijfel graag zou hebben geboekt. Desondanks bracht Wilfrid de winter tevreden in Friesland door en hij zette in het voorjaar van 679 zijn reis naar Rome voort.

Al slaagde Wilfrid er dan niet in de koning te dopen, wel had hij door andere Friezen te bekeren een basis voor het komende christendom gelegd, waarop de latere missionarissen voort konden bouwen. Willibrord en Bonifatius zouden het werk voortzetten.

De verhouding tussen christendom en Friezen ten tijde van koning Adgisl was redelijk tot goed te noemen, misschien neutraal. Franken en Friezen lieten de zwaarden even rusten. Toch bruisten onder deze spiegelglad schijnende oppervlakte

de stromingen van partijstrijd heftiger dan ooit. Het christendom zal in Friesland ondanks het koninklijke gedogen vijanden hebben gehad. De wel onderlegde heidense priesters zullen zich niet zonder meer hebben neergelegd bij de vriendelijke

De missionarissen schiepen er een satanisch genoeg in bij hun bekeringsacties heidense heiligdommen te vernielen. Hier staat Bonifatius, zijn bijl in de aanslag, bij een heilige boom op een negentiende-eeuwse Duitse schoolplaat, waarschijnlijk voor het rooms-katholieke onderwijs.

tolerantie die het christendom van de koning ondervond. Religies plegen in de praktijk nu eenmaal nooit in verdraagzaamheid uit te blinken. Allerminst het christendom zelf, hoewel het met grote stelligheid verdraagzaamheid en harmonie predikt. Ook christenen waren lieden die fel partij kozen, voor hun ideaal hartstochtelijk optraden en waar nodig hun tegen-

standers te vuur en te zwaard vernietigden. Hun heidense tegenstanders zullen zich met eenzelfde fanatisme hebben verzet.

De Frankische aartsvijanden waren christen. Enige voorin genomenheid was al tegen de Franken aanwezig, sinds de Friezen meermalen, soms verbonden met de Saksen, tegen hen hadden gevochten. Nog voor de regering van koning Adgisl was Berthold, de aanvoerder van een Fries-Saksisch leger, gesneuveld in een gevecht tegen de Franken (628). De latere prediker Eligius was toen nog bisschop van Noyon, en hij kocht daar Friese en Saksische krijgsgevangenen op de slavenmarkten. Deze lieden bekeerde hij tot het christendom, en vervolgens werden zij naar Friesland en Saksen gezonden ter verbreiding van het christendom. Het ligt voor de hand te denken dat verscheidenen een schijnbekering hadden ondergaan en wachtten op een gunstige gelegenheid om in de eigen gelederen terug te keren. Zowel de overtuigde christenen als de minder overtuigden zullen in Friesland gewantrouwd zijn. Was deze terugzending niet een prachtige gelegenheid voor de Frankische aanvoerders om spionnen mee te sturen? Deze christenen moesten de vijfde colonne van de Franken hebben gevormd, waarin idealisten naast minderwaardige schurken vertegenwoordigd waren. De Friezen zullen dit zeker hebben beseft.

Het kan niet anders of zulke partijtegenstellingen bestonden tijdens de regering van koning Adgisl. De Friese handelaars en schepelingen kwamen in het eveneens heidense noorden. Scandinavië en de Oostzeelanden werden druk door hun schepen bezocht. Uit deze gebieden zal de heidens-traditionele partij in Friesland morele steun hebben gekregen. Hun Angelsaksische stamverwanten waren echter – evenals de Frankische tegenstanders – voor een belangrijk deel al christen en konden in dezen geen partij kiezen. De Saksische

bondgenoten van de Friezen, met wie zij sinds eeuwen militair-politiek verbonden waren, verkeerden in een soortgelijke positie. Dat de anti-christo-Frankische partijen in Friesland en Saksen voeling met elkaar hielden, spreekt vanzelf.

Het heidense Fries-Saksische verbond deed nog honderd jaar na koning Adgisl, tussen 672 en 785, tegen Karel de Grote zijn kracht voelen. De Saksische hertog Widukint kwam in opstand tegen de Frankische overheersing én tegen het christendom, waarbij hij op de Friezen als bondgenoot kon rekenen. De Saksen en Friezen werden door Karel de Grote in 782 bij Verden verslagen en 4500 van Widukints edelingen werden onthoofd. De aanleiding tot de oorlog met de Saksen was de vernietiging van de Irminsul, een heilige boom op een heidense dingplaats. Door toedoen van een christen-prediker.

De witte hengst was al eeuwen een symbool van de heidense Saksen en Friezen, zoals eerder is gezegd. Na de gedwongen doop van Widukint probeerde de geestelijkheid de Saksen wijs te maken dat hun symbool het paard van hun leider voorstelde: als heiden had Widukint een zwarte hengst bereden, na zijn bekering werd het een witte...

In de tijd van koning Adgisl stonden de partijen scherp tegenover elkaar. De nationale partij huldigde heidense en nationalistische opvattingen en wensen. Deze groep zal een felle afkeer gevoeld en gepropageerd hebben tegen de Friese christenen, die men als knechten van de vijand moet hebben beschouwd. Aanhangers van de Frankische politiek vond men onder de Friezen nauwelijks. Zij zouden als landverraders beschouwd zijn. Een binnenlandse pro-Frankische partij kan wel hebben bestaan in het gebied ten zuiden van de Sincfal bij Brugge, dat reeds voor 685 blijvend door de Franken was veroverd.

Redbad

Het is met het oog op koning Adgisls politiek tijdens zijn regering geen vraagstuk hoe prins Redbad in deze partijverhoudingen stelling nam, zijn naam betekent ‘raadgever’ (Oudfries *rêd*, ‘raad’ en *blada*, ‘gebieden’), in het Frankisch Radbod (Radbodus). Redbad liet zich kennen als een aanhanger van de nationale partij en is wellicht daarvan een van de aanvoerders geweest.

Koning Adgisl onderscheidde zich als een hoogstaand mens met groot diplomatiek inzicht, in prins Redbad zien we het beeld van een man die zijn volk harmonisch wil vormen met vaste en zo nodig straffe hand, zonder te willen inzien dat de door hem gewenste harmonie zijn harmonie was, niet voor iedereen waar en zeker niet voor al zijn onderdanen. Koning Redbad toonde van 693 tot 714 tijdens zijn regeringsperiode een grote diplomatieke kundigheid die niet voor die van zijn vader Adgisl onderdeed. Zijn onbuigzame wil tot behoud van de onafhankelijkheid wist, toen dat noodzakelijk was, soepel te zijn zonder echter ook maar een voetbreed van het eigen standpunt te wijken, en gereed om op het juiste moment toe te slaan. Koning Redbad zou zijn volk een geloof aan de ideale vrije Fries geven.

De naam ‘Fries’ nam in deze tijd de betekenis aan van barbaar, een heidense niet-Frank. Het door de Franken gehate ‘Northerrike’ was het rijk van de heidenen: van duisternis en ongelooft. Friesland maakte deel uit van dat rijk, maar werd door het Zuiderrijk veroverd, of juist – volgens de christelijke gedachtegang – ‘bevrijd’. Dit ‘Sutherrike’ was het rijk van het Licht, het rijk van het christendom, het Frankenrijk. Met de ‘bevrijding’ van Friesland zou daar de beschaving komen.

Koning Redbad zou uitgroeien tot de held van dit Northerrike, het heidense noorden. Toen zijn gebied in 785 – pas ver na zijn dood – goedgeeds door de Frankische Karel de Grote

was onderworpen, werd de grens naar het noorden verschoven. Het 'Rijk der Duisternis' omvatte toen nog, naast een klein deel van het Friese volksgebied, de Deense en Scandinavische landen. Ten noorden van de Eider lag het door de christenen gehate Noorden.

Aanval en nederlaag 679-688

In 679 volgde Redbad zijn vader koning Adgisl op. De nieuwe koning wijzigde de door zijn voorganger gevolgde politiek fundamenteel. Nationaal-traditionele en antichristelijke beginselen werden richtsnoer voor zijn beleid. Aan de welwillende houding ten aanzien van het christendom kwam een einde. De begrippen 'christen' en 'verrader' beschouwde de nieuwe koning en zijn volgelingen als synoniemen. Realistisch staatsman-inzicht, dat heidense koningen van andere nabijgelegen volken óf tot een welwillende neutraliteit ten aanzien van het christendom óf tot een bekering uit staatsbelang bracht, volgde koning Redbad niet. De omstandigheden en zijn karakter dwongen Redbad het zwaard in de hand.

Nog afgezien van de christenen als zodanig, was de koning genoopt tegen de Franken op te treden, die hij door hun veroveringszucht wel als bedreigers van zijn rijk moest zien. Aan de andere kant moesten de Frankische christenen een verzet tegen het Frankendom door een heiden wel beschouwen als een strijd tegen de kruisleer. Uiteraard kunnen we aannemen dat de christen-Friezen zich onder deze omstandigheden tamelijk ongemakkelijk voelden. Het waarnemen van hun godsdienstige plichten zal hen al verdacht gemaakt hebben. Deze verhoudingen zullen vele twijfelaars tot afzijdigheid hebben bewogen.

De Franken waren de partij Gods, de Friezen die van de duivel. Over de periode van koning Redbad is ons alleen de geschiedschrijving door christenen overgeleverd, en dat zij de

koning en zijn volk als duivelsknechten beschouwden, mag ons dus niet verwonderen.

Hoezeer de volksgeest in Friesland in het algemeen met de aanvang van Redbads regering tegen het christendom gekeerd was, leren ons toch die bronnen. Abt Egbertus had zich vorgenommen het werk dat door Wilfrid zo succesvol was aangevangen, voort te zetten. Egbertus, Egbert van Rathmelsigi of Egbert van Northumbria (639-729), was abt van de abdij Rathmelsigi in Ierland. Hij leidde veel missionarissen op, onder wie Wilfrid, Willibrord en Adelbertus, die naar Friesland trokken. De relaties van de Angelsaksische gebieden met Friesland waren vanouds tamelijk innig, zodat we in de aanvang van de bekering steeds Angelsaksen als missionarissen zien optreden. Zij spraken dezelfde Saxo-Friese taal.

Northumbria zond de meeste predikers naar onze gebieden uit, omdat dit koninkrijk in de zevende eeuw de belangrijkste positie in het Angelsaksische Engeland innam. In 685 kwam aan de suprematie van Northumbria een einde toen koning Egfrid verslagen werd in een gevecht met de Picten bij Nectansmere. Daarna streden de koninkrijken Wessex en Mercia om de eerste plaats. De geestelijke structuur was een afspiegeling van de wereldse verhoudingen. Toen Northumbria wereldlijk de leiding had, stond de Northumbrische geestelijkheid eveneens bovenaan. De missie, door Northumbriërs ondernomen, zal verband hebben gehad met de politieke werkelijkheid, want in de buitenlandse betrekkingen voerde Northumbria de boventoon. De Friezen zullen dit land dan ook van het meeste belang hebben geacht, zodat priesters uit dit land die de missie voor de Friese heidenen op zich namen, werden getolereerd.

Beda vertelt dat Egbertus zich al had ingescheept toen een storm opstak. De orkaan maakte de voorgenomen reis naar Friesland onmogelijk, en de abt kreeg een waarschuwend vi-

sioen. De vrome man maakte eruit op dat het Gods wil was dat hij van de reis zou afzien. De veranderde situatie in Friesland door het aan het bewind komen van koning Redbad, gaf op zichzelf al voldoende aanleiding om voorzichtig te zijn. De onmogelijkheid om zelf naar Friesland te gaan zonder de aanwijzing van God Zelf te negeren, deed Egbertus besluiten een ander te sturen, waarvoor hij de Northumbriër Wigbertus koos.

Wigbertus bereikte in 689 de overzijde van de Noordzee, en zonder gekweld te zijn door voortekens van dreigende inhoud, zette hij in Friesland voet aan wal en sloeg meteen de hand aan de ploeg. Koning Redbad verbood Wigbertus het prediken niet, maar hij negeerde de missionaris en diens werkzaamheden. Negeren is meestal fataler dan duidelijk tegenwerken.

's Konings voorbeeld werd ijverig door zijn volk nagevolgd, want gedurende twee lange jaren predikte Wigbertus zonder succes te boeken. Toen was het geduld van de missionaris uitgeput, en met wanhoop in het hart trok hij zich in een klooster terug. Naar christenpredikers luisteren behoorde in die tijd in Friesland niet tot de goede smaak. De bezoekers van christenbijeenkomsten zullen met argwanende blikken door de aanhangers van de nationale partij bezien zijn. Ontving koning Adgisl nog prediker Wilfrid en gaf daarmee min of meer zijn instemming met diens werk te kennen, zodat niemand bij deelneming aan christendiensten 's konings ontstemming hoefde te vrezen, koning Redbads houding was nu van essentieel andere aard.

De toenemende dreiging uit het Frankische zuiden maakte dat deelneming aan christenbijeenkomsten gaandeweg als verdacht werd beschouwd. Dat was niet ongerechtvaardigd. Ado Wursing, een christelijke Friese edelman, zou naar de Frankische vijand overlopen! (Zie verderop.) Voor wantrouwen en achterdocht hadden de Friezen alle grond. Het verraad

van de Wursing-familie zal niet alleen hebben gestaan.

Wigbertus was zelf waarschijnlijk nog geheel onpartijdig in de politieke stormen die over Friesland begonnen te razen. Willibrord, die hem als missionaris in deze gewesten opvolgde – ook op bevel van Egbertus – zou zich fanatieker met de Friese zaken gaan bemoeien. Hij zou ook de Frankische erfvijand met man en macht gaan steunen, alles ter bevordering van het christendom.

In 681, kort na koning Adgisls dood, stierf ook Ebroin, de machtige Frankische hofmeier, een roemloze dood. Hij werd door een van zijn vele vijanden vermoord. Daarmee was het vooreerst gedaan met de rust in het Frankische Rijk. Koning Dagobert II was ook, een jaar eerder in 680, als slachtoffer van moord gevallen.

Moord was een geliefde bezigheid in Francia in die dagen. De *leudes* (hoge adel) van Austrasië waren in twee kampen verdeeld. De ene had Martin, de kleinzoon van Arnulf van Metz, aan het hoofd, de andere Pepijn van Herstal, de Middelste, zijn neef. Martin werd door Ebroin nog vlak voor diens eigen dood uit de weg geruimd.

Hofmeier Waratte volgde Ebroin op, en kwam op rechtmatige wijze aan de macht in Neustrië. Maar al spoedig werd de plaats van Waratte door zijn zoon Geislemar als legeraanvoerder overgenomen, die weldra slag leverde tegen Pepijn van Herstal bij Namen. Pepijn wist de ooit door Ebroin verbannen en aan zich te binden door hun genade te schenken en hun goederen terug te eisen van koning Theoderik. Pepijns verzoek werd door de koning echter op scherpe wijze afgewezen. Toen Pepijn de *leudes* en de geestelijken van Austrasië samenriep en hen van 's konings antwoord op de hoogte stelde, benoemde de vergadering hem in 687 tot opperlegeraanvoerder. Pepijn versloeg het leger van Neustrië en achtervolgde de ko-

ning tot aan Parijs. Berchar, een van de Neustrische aanvoerders, werd door zijn eigen partijgangers om het leven gebracht. Deze bij Testry bevochten overwinning legde de grondslag voor een nieuwe dynastie in het Frankenrijk. Pepijn van Herstal werd al spoedig aangeduid als *princeps* en *dux regni Franconum*. Vanaf 688 slaagde Pepijn erin om tot aan zijn dood de rust in zijn rijk te handhaven.

Wat deed koning Redbad in de eerste tien jaar van zijn bewind toen het Frankenrijk door die binnenlandse twisten verscheurd werd? Met de troonsbestijging van Redbad was een positief beginsel aan de macht gekomen. De koning zal de teugels van het bestuur nauwer aangehaald hebben, de decentralisatie die overigens de Friezen maar al te zeer aantrok, zal plaatsgemaakt hebben voor concentratie van de macht en centralisatie. Dit was nodig om van de natie een gesloten eenheid te maken, die sterk zou staan in de komende stormtijden van de oorlog. Het Friese volk werd een bezieling geschonken om de strijd in te gaan en om elke ontbering te verdragen. Friesland zou strijden tegen de onderdrukking van de vrijheid die uit het zuiden dreigde. Het Friese volk zou ook de wapens opnemen tegen de nieuwe leer van het zuiden om de oude en welvertrouwde beginselen en godenleer te behouden. Het Friese volk zou vechten voor zijn economische welvaart, die bij een Frankische onderwerping zonder twijfel vernietigd zou worden. Lokte bovendien niet rijke buit? Grootse beginselen van vrijheid en eigen aard en een blik in een gouden toekomst werden de Friezen voorgehouden, en deze bezielde het volk. Het Friese recht en de traditie zouden worden gehandhaafd, nu en in de verre onbekende toekomst.

Het volk was gereed de offers te brengen die de koning voor Friesland zou vragen, waarbij militaire voorbereidingen niet vergeten zullen zijn. De vloot zal met veel nieuwe schepen

uitgebreid zijn, en wapensmeden en kooplieden zullen de pakhuizen hebben gevuld.

Het was dan ook ondenkbaar dat de Friezen van de verwaringen in het Frankische Rijk geen gebruik zouden hebben gemaakt. Friese legers trokken op naar het Frankische gebied. Koning Redbad ging in deze gunstige tijd van zwakte van het Frankrijk over tot het offensief. In 688 veroverden de Friezen de Betuwe, zuidelijk Gelderland en de omgeving van Antwerpen en Gent.

Het door koning Redbads troepen bezette deel van de Frankische machtssfeer was oorspronkelijk oud-Fries gebied dat eerder door de Franken aan Friesland ontnomen was. Volgens Pepijn van Herstal behoorden deze stukken Friesland echter rechtmatig aan Francia, want verovering is een van de oudste legitieme manieren van machtsuitbreiding.

Het geluk was aan de zijde van Frieslands koning geweest, zijn eerste strijd tegen de Franken was met succes bekroond. Redbad had onderworpen gebieden bevrijd, de koning had de kracht van het Friese leger getoond, de koning had de vijand verslagen. Deze eerste geslaagde oorlog versterkte het Friese zelfvertrouwen en schiep vertrouwen in de nieuwe koning. De eerste slag van de nationaal-traditionele partij was gewonnen.

De jaren 688-693

Toen Pepijn van Herstal ten slotte erin was geslaagd alle Franken onder zijn gezag te verenigen, werd zijn volgend doel met de Friezen af te rekenen. En een verenigd Frankeland zou voor het Friese koninkrijk een geducht gevaar gaan vormen. Pepijn trok in de eerste grote Fries-Frankische oorlog van 689 te velde tegen een vorst die intussen een flink deel van – zoals hij het zelf beschouwde – Frankisch gebied veroverd had.

Pepijns christo-Frankische tegenaanval had spoedig resultaat. De Frankische analist van Metz meldt uitbundig dat Pe-

pijn in 689 een grote overwinning op koning Redbad behaalde, waardoor deze onderworpen werd en een grote schatting moest betalen. Deze christelijke mededeling is zoals gewoonlijk schromelijk overdreven.

Wel behaalden de Franken inderdaad in 689 bij Dorestad een belangrijke overwinning, waardoor de door de Friezen terugveroverde Betuwe weer aan de Franken verloren ging. Ze kregen bovendien de belangrijke handelsplaats Dorestad stevig in handen. Deze stad aan de Rijn vormde nu voorlopig een Frankisch bruggenhoofd. Utrecht, verderop aan de splitsing van Rijn en Vecht, bleef echter nog in Friese handen. De ligging van beide steden maakte dat zij geschapen waren om elkaar te bewaken. Utrecht was de uitvalsbasis geworden voor het Friese noorden, en Dorestad voor het Frankische zuiden.

De Frankische overwinning betekende dat zij Frisia Citerior – Friesland ten zuiden van de zuidelijkste Rijnmond die via de Lek bij Hoek van Holland in zee viel – beheersten. Het gebied van de Rijndelta tussen de monding bij Hoek van Holland en de monding bij Katwijk was grensgebied geworden. Hier dreigden de meeste conflicten zich te gaan afspeelen.

Niet lang na de Friese nederlaag van 689 vond het verraad van de Stichts-Friese edelman Ado Wursing plaats. De houding van deze vooraanstaande Friese christen is tekenend voor die van de christelijke Friezen in deze tijd. Hun geloof sprak luiders dan hun nationaliteitsbesef. De Frankische christenaanvoerder en vijand van hun land, Pepijn van Herstal, stond hun nader dan hun eigen Friese maar heidense stamgenoten.

Ado Wursing was een zeer gefortuneerd man. Koning Redbad zag zich door de omstandigheden gedwongen deze invloedrijke edelman te verbannen. De directe aanleiding tot dit vonnis kennen we niet, want wat erover is geschreven, is bedenkelijk vaag en van de hand van christenauteurs. Eenstem-

mig echter verklaarden de annalen dat Ado zich spoorlags na zijn verbanning naar het Frankische hof begaf. Dit feit alleen al bewijst dat Ado een verrader was. Iemand die loyaal is aan zijn land wijkt tijdens een oorlog niet uit naar het hoofdkwartier van de vijand. Wat Redbads aanleiding ook was geweest om Ado Wursing te verbannen, dit vonnis van de koning over deze overloper was veel te mild.

Ado Wursing was getrouwd met Athelgond. Van hen zijn drie zonen bekend: Nothgrim, Hildegrim en Thiadgrim, naast nog negen dochters. Zoon Thiadgrim trouwde met Liafburg, en uit hun verbintenis werd de prediker Liudger geboren. Hij was de latere aartsbisschop van Münster, diens broer Hildegrim werd bisschop van Châlon. Het christo-Frankische staatsapparaat zou dus nog lang plezier aan de Wursings beleven.

Aan het Frankische hof raakte Ado Wursing goed bevriend met de missionaris Willibrord, hij werd zelfs diens weldoener genoemd. Hij was misschien wel de belangrijkste adviseur bij Willibrords ondernemingen in Friesland. Frankische aanvoerders schonken Ado rijke goederen, en Wursings kinderen bezochten de hofscholen. Zijn levensverhaal toont ons het klasieke beeld van de invloedrijke landverrader. Koning Redbad zou juist hebben gehandeld als hij deze overloper in 690 ter dood had veroordeeld.

Koning Redbad zou Ado Wursing later, toen de Franken op het hoogtepunt van hun macht stonden, aanbieden naar Friesland terug te keren. Dat bewijst dat de koning het gevaar dat Wursing voor zijn vaderland vormde, tot elke prijs wilde elimineren door hem los te weken van het Frankische hof. Wijselijk waagde Ado Wursing het niet om de Friese bodem nog te betreden.

Ado Wursings houding zal de Friese nationale en anti-christelijke partij niet weinig gesterkt hebben in haar haat te

gen de christenen. Door zijn optreden zullen de tegenstellingen verscherpt zijn. Volgens de *Annales* van St. Amandus zou Ado Wursing pas terugkeren in Friesland na de dood van Redbads opvolger koning Adgisel II. De tijd was toen geheel anders geworden, maar de familie Wursing zal zowel christelijk als Frankisch zijn blijven denken.

Willibrord

In de tweede helft van 690 was Wigbertus ontmoedigd in Engeland teruggekomen. Zijn plaats werd ingenomen door Willibrord (ca. 658-738), een even energiek als politiek sluw en geschoold missionaris. In de herfst van hetzelfde jaar stak Willibrord de Noordzee over en bereikte zonder tegenslag de Rijnmonding bij Katwijk. De reis werd stroomopwaarts voortgezet.

De politieke situatie was voor de Friezen verward. Het leger was teruggeslagen; verraad sloop als een koorts door het land, terwijl het de Fries aangeboren wantrouwen de verwarring ook vergroot zal hebben. In de eerste tijd na een nederlaag is voor sommigen de reactie verraad en overlopen. Waarschijnlijk meende Willibrord uit de gedesillusioneerde stemming en de verwarring die hij aanschouwde, te kunnen opmaken dat hij een spoedige ineenstorting van het heidense Friese koningsgezag ging meemaken.

Zonder ook maar te pogen een bezoek aan de Friese vorst te brengen – de bronnen melden er in dat jaar althans niets van – reisde de missionaris ongehinderd door naar het Frankische Dorestad. Met de Frankische bezetting van deze plaats was de benedenloop van de Maas, de Rijn en de Schelde tegen het noorden beveiligd. Willibrord bereikte ongehinderd het Frankische hoofdkwartier. In Utrecht had de prediker eerder op zijn doorreis al kennisgemaakt met de praktijk van de Friese politiek. De christenkapel was vernield en het preken van

het christendom was verboden. Willibrord zal op dat moment zijn christelijke weg duidelijk voor zich hebben gezien. Hij zou met behulp van het Frankische zwaard dit arme, verdoolde heidenvolk, verdrukt door duivelse tirannen, tot het licht van Christus' leer gaan brengen.

Willibrords intenties die de basis van zijn handelingen waren, zullen heus wel van nobele aard zijn geweest. Ook hij was drager van één waarheid, evenals Frieslands koning. Dat Willibrord en Redbad beiden hun eigen waarheid voor de enig juiste hebben versleten, is te begrijpen.

Van Dorestad begaf Willibrord zich onverwijld naar Pepijns hoofdkwartier, waar hij met veel eerbewijzen ontvangen werd. Pepijn onderkende het belang van christelijke steun in zijn onderneming tegen de Friezen als geen ander. Hij zal met Willibrord zijn plannen tot samenwerking nauwkeurig besproken hebben. Ook de prediker zal deze kans tot verbreding van de kruisleer op zijn juiste betekenis geschat hebben. Alle middelen heiligden het doel om de heidense tirannie in Friesland te bestrijden. Dat moest een Gode welgevallig werk zijn.

De Frankische hofmeier moedigde dan ook weldra de missie in het nu weer door hem beheerste Frisia Citerior aan. Maar in het nog steeds onafhankelijke deel van Friesland ten noorden van de zuidelijke Rijnmond was het onmogelijk de missionarissen onder zijn bescherming te laten werken. Dat Notherrike bleef vooreerst nog gesloten.

Het centrum van Willibrords missie werd dan maar Antwerpen in zuidelijk West-Friesland, onderdeel van de door koning Redbad tussen 680 en 688 heroverde Friese streken. Tot zijn werkterrein behoorde ook Gent en omgeving, waar eens de missionarissen Eloisius en Amandus, 'de apostel der Franken' (ca. 600-680), het christendom eerder hadden gepredikt, maar waar het heidendom zich na de bevrijding in die streken

opnieuw met kracht zal hebben verheven. Om deze heidense opleving de kop in te drukken, was Willibrords werkzaamheid dringend gewenst. Dit kan een aanwijzing zijn dat in Frisia Citerior ondanks de bezetting van Dorestad voorlopig alleen in het zuidelijkste gebied de door Franken en christenen gewenste veilige situatie bestond. Het gebied dat onder strikt Frankisch toezicht viel, kende kennelijk weinig openlijke woelingen tegen de nieuwe heersende macht.

Om de positie van Willibrord te versterken, werd besloten voor diens missie de officiële instemming van de paus te vragen. Nog in 690 werd de reis aangevangen, en Willibrord reisde voorspoedig naar Rome, waar Sergius, die van 687 tot 701 paus was, zich zeer ingenomen betoonde met Willibrords plannen. Allerlei middelen werden hem ter beschikking gesteld om zijn belangrijke onderneming te doen slagen. Volgens het *Vita Willibrordi* schonk paus Sergius relieken, boeken en attributen voor de dienst aan de missionaris. Met alle gewenste bijstand aan medewerkers en bescherming kon Willibrord in 691 naar Antwerpen terugkeren. Daar kreeg Willibrord een nieuwe kerk ten geschenke.

Eind 692 of begin 693 werd Suidbertus, een medewerker van Willibrord, in Antwerpen tot bisschop gekozen en weldra gewijd, hoewel hij blijkbaar onder Willibrord geplaatst bleef. In de Angelsaksische kerkelijke hiërarchie was dit niets bijzonders. Willibrord kon volgens de rangorde het hoofd van een missie zijn, terwijl een van de onder hem geplaatsten een titel voerde die hij zelf niet had. Bovendien was het Angelsaksische begrip 'bisschop' niet zo gefixeerd als deze term op het vasteland van West-Europa was.

Het zou kunnen zijn dat we de verkiezing van Suidbertus dus theoretisch niet hoog hoeven aan te slaan. De gevolgen van de verkiezing bewijzen echter dat er door deze kwestie wel degelijk moeilijkheden rezen, waardoor Pepijn moest ingrijpen.

Het werd duidelijk dat de opvattingen van het vasteland door het priesterlijk gezelschap gevolgd werden en niet de soepelere Angelsaksische verhoudingen. Pepijn kon zich namelijk niet verenigen met de verkiezing van Suidbertus en beval hem zich uit Antwerpen te verwijderen, wat prompt geschiedde. Onenigheden ten gevolge van de verkiezing was iets waarop Pepijn in het geheel niet zat te wachten. Uit dit ingrijpen van hofmeier Pepijn – zijnde een ‘leek’ – kunnen we afleiden dat hij de onderneming van Willibrord als staatsbelang zag. Voor Pepijn was de prediking van Willibrord een politieke anti-Friese onderneming die onder geen beding mocht mislukken.

Pepijn en Willibrord hadden als bondgenoten samen te veel plannen om zich door iets of iemand te laten storen. Hoe ver die plannen wel strekten, zouden de latere gebeurtenissen uitwijzen. De beschrijvers van het leven van Willibrord toonden nauwelijks inzicht voor de politieke kant van zijn optreden. Aldus zijn deze verhandelingen altijd gedacht volgens religieus inzicht, waarbij aan de politiek-historische gebeurtenissen, waarin Pepijn zo’n belangrijke rol speelde, wordt voorbijgegaan.

De eerste reis van Willibrord wijst op bedachtzame Frankische voorbereiding. Men verwachtte dat koning Redbad spoedig definitief zou capituleren en men wilde klaarstaan om de gemaakte plannen uit te voeren. Willibrord rekende op een volkomen overwinning van de Franken, maar die bleef uit. Koning Redbad had politiek de touwtjes beter in handen dan zijn tegenstanders dachten. De korte periode van vrede werd geen totale nederlaag voor de Friezen, en de Franken wachtten maar af. Ze zouden de wrange vruchten van deze halfslachtige besluiteloosheid te proeven krijgen.

In Egmond en omgeving zou prediker Adelbertus (ca. 670-ca. 740) volgens die annalen in hetzelfde jaar 694 zijn begonnen

met prediken.²⁰ Willibrord werd pas een jaar later, in 695, bisschop van de Friezen. Deze Adelbertus was een trouwe medewerker van Willibrord, zodat de mededeling over zijn werk niet per se onjuist hoeft te zijn. Inderdaad kan Adelbertus al eerder met zijn bekeringen zijn begonnen.

Het tamelijk povere verhaal van diens leven is ontleend aan Alcuinus van York, die later abt van Tours werd en vertrouwen van Karel de Grote. Deze Alcuinus (ca. 735-804) liet als Karels 'minister' van cultuur en onderwijs wel heel erg zijn oren hangen naar de Frankische mores. Hij is in zijn historische verhandelingen niet erg betrouwbaar, terwijl de tijdgenoot en in het algemeen alleszins betrouwbare Beda niets over Adelbertus' belevenissen weet te vertellen. Pas de *Annales Xantenses* die aan het einde van de negende eeuw werden samengesteld, vertellen over de relatie tussen Egmond en Adelbertus. Latere schrijvers over het leven van deze missionaris hebben daaruit geput en hun verhalen daarover eraan ontleend.

De kapel van Egmond in West-Frisia ging, evenals andere kerken en bezittingen van Willibrord, na zijn dood over aan de abdij van Echternach. Dit is een aanwijzing dat de eerste Egmondse christenkapel door Willibrord of door een van zijn volgelingen werd gesticht en in het begin ook werd bediend. Het is dus heel goed mogelijk dat er een verband bestaat tussen Adelbertus en Egmond. Maar dan moet het in 695 of daarna zijn gebeurd, toen Willibrord tot bisschop was verheven en de kerstening van het Friese volk ten noorden van het door de Franken bezette gebied officieel kon beginnen.²¹

Na de verloren slag bij Dorestad in 689 bleef de verhouding tussen het vrije noordelijke Friesland en de Franken grimmig. Geen spoor van toenadering is bekend. We hoeven niet meteen aan een nieuw uitgebroken handgemeen te denken, maar in die jaren zal er een permanente dreiging van oorlog ge-

heerst hebben. Een eventuele strijd zal zich in deze tijd tot kleine gevechtshandelingen beperkt hebben, want als er grote veldtochten waren ondernomen, zouden de Frankische kronieken en heiligenlevens niet hebben gezwegen over zulke nieuwe vrome werken van Pepijn. Dat er schermutselingen hebben plaatsgevonden, wordt bewezen door de beperking van Willibrords werkterrein tot het zuidelijkste deel van West-Friesland, dat vast in Frankische handen was. Het gebied ten noorden, tussen Dorestad, Hoek van Holland en Katwijk, zal voor ongestoorde prediking te onrustig zijn geweest. Het is waarschijnlijk dat er tussen 689 en 693 sprake was van een soort machtsevenwicht. In deze tijd zal de Friese koning tot de slotsom zijn gekomen dat hij zijn gehele politiek moest herzien om later des te harder te kunnen toeslaan. Wat de aanleiding was om Redbad tot zulke overwegingen te brengen, weten we niet.

De concentratie van Frieslands krachten om de gewenste eindoverwinning te behalen, kon pas op de lange termijn bereikt worden. Zocht koning Redbad voor het zover was, werkelijk naar vrede met de Franken en was hij bereid concessies te doen? Dit laatste lijkt aannemelijk gezien de latere ontwikkelingen, waaruit we echter met stelligheid kunnen afleiden dat koning Redbad vanaf het begin zulke concessies als tijdelijk heeft beschouwd. Blijvend terugwijken was niets voor Frieslands koning.

Voorbereiding en afwachting 693–714

Na 693 begon zich een fundamentele verandering in koning Redbads politiek af te tekenen. De *Annales Xantenses* beweren ten onrechte dat er in 694 tussen Redbad en de Frankische hofmeier Pepijn van Herstal een beslissende slag geleverd zou zijn. Koning Redbad zou zijn onderworpen en Willibrord zou bisschop van Friesland zijn geworden, met Utrecht als zetel.

Die in de *Annales Xantenses* genoemde tweede Frankische overwinning op de Friezen, alweer bij Dorestad, die onder het jaar 694 wordt vermeld, lijkt pure fantasie. Het kan berusten op verwarring in het jaartal. Van een grote veldslag in dat jaar is geen bewijs. Het is bovendien niet waarschijnlijk dat deze slag heeft plaatsgevonden omdat Beda, in zijn mededelingen over Willibrord, een dergelijke overwinning die voor de Angelsaksische predikers van het christendom belangrijke gevolgen zou hebben, zeker niet onvermeld zou hebben gelaten. Dus moeten we een veldslag in 694 naar het rijk der fabelen verwijzen.

Ook de Fries-Frankische oorlogen die de *Annales Mettenses* tussen 692 en 697 vermelden, blijven als sprookjes van de schrijvers buiten beschouwing. Deze oorlogensreeks is verzonnen als randversiering die werd aangebracht door de vrome kroniekschrijvers. De Friese kerktraditie van later eeuwen volgde hierin trouw zulke Frankische voorbeelden, zodat we daaraan ook geen houvast hebben. Zo is de kroniek van Ocko Scharlensis een notoire falsificatie, zogenaamd uit de tiende eeuw, die bijvoorbeeld in 693 nóg een oorlog weet te vermelden. De schrijver fabuleert er over die periode lustig op los: Pepijn zou bij deze gelegenheid Redbad verslagen hebben. Utrecht zou zijn ingenomen, waarna Redbad meteen beloofd zou hebben christen te worden. Pepijn trok daarop naar Brabant terug en Willibrord kon gaan prediken in Friesland. Deze prediking had geen succes, omdat de Friezen te sterk hechtten aan hun heidendom. In 700 zouden de Friezen onder hertog Gerlach Utrecht hebben aangevallen en hernomen, en na flinke successen te hebben behaald, teruggekeerd zijn. In 712 zou dan hertog Gordiaan met zijn Friezen een nieuwe aanval op Utrecht hebben ondernomen, nadat hij de opstandelingen getuchtigd had.²²

Dankzij deze Ocko Scharlensis zijn we weer heel wat Fries-

Frankische oorlogen rijker die alle aan zijn rijke duim zijn ontsproten. Het is mogelijk dat de in deze vertellingen beschreven heldendaden op oudere overleveringen teruggaan of op gebeurtenissen van vóór 693. Alleen de oorlog tussen Friezen en Franken die duurde van 680 tot 689, staat vast, terwijl schermutselingen tot 694 allicht in het grensgebied kunnen zijn voorgekomen.

Behalve de totaal onzinnige mededelingen van Scharlensis kunnen we aannemen dat de onnauwkeurige mededelingen van de ijverige chroniqueurs over al die oorlogen ontstaan zijn door onkunde over jaartallen. De feiten die de kroniekschrijvers over die oorlogen vertellen, kunnen berusten op werkelijke oudere gebeurtenissen. Maar ze kunnen evengoed verzinselfs zijn.

Frisia Citerior strekte zich vóór 693 ten zuiden van de lijn Dorestad-Hoek van Holland uit, en in 693-694, bij de aanvaarding van de concessies door koning Redbad, werd de grenslijn naar de lijn Dorestad-Katwijk verschoven. Utrecht was daarmee in het Frankische machtsgebied komen te liggen. Koning Redbad was niet totaal verslagen, anders had hij zonder twijfel zijn troon verloren, zoals het andere koningen in deze periode bij een volledige nederlaag steeds overkwam.

De Rijn was nu de noordgrens van het Frankische Rijk, en daarmee kwam de hele rivier onder Frankische controle. Dit succes zal zwaar gewogen hebben, want daarmee was voor eerst een einde gekomen aan de beheersing van de belangrijkste Rijnmond door de Friezen. De economische gevolgen zullen daardoor aanzienlijk zijn geweest.

De situatie voor de bewoners in de door de Franken bezette gebieden kunnen we afleiden uit het geval van de edelman Eberhard. De aanhangers van koning Redbad waren lang niet gelukkig tijdens de Frankische overheersing van de gebieden

in Frisia Citerior. De met koning Redbad verbonden aanvoerders werden door de Franken zwaar bestraft.

De Friese edelman Eberhard bezat uitgebreide goederen in Elst in de Betuwe. Na de Frankische verovering van Frisia Citerior werd zijn goed verbeurdverklaard en zal Eberhard aan koning Redbads hof gebleven zijn, omdat hem in de Betuwe of in andere door de Franken beheerste gebieden niets anders dan de dood wachtte. Hij zal niet verbannen zijn, maar op tijd zijn uitgeweken. Hoewel theoretisch verbeurdverklaring en verbanning samen konden gaan, is dat voor een in Frankische ogen overloper (Eberhard wordt 'homo infidelis' genoemd) niet waarschijnlijk.

De verbeurdverklaring gebeurde tijdens het bewind van de Frankische koning Childebert III, aan wie Eberhards goederen na de nederlaag vervallen werden verklaard. Childebert gaf ze aan zijn hofmeier Pepijn van Herstal cadeau, de vader van Karel Martel. De laatste schonk op zijn beurt in 728 de goederen in Elst aan de missionaris Willibrord. Elst werd onder diens leiding een centrum van christelijke missie, en als zodanig speelde deze plaats een belangrijke rol in de Frankische politiek tegen Friesland.

De verbeurdverklaring vond waarschijnlijk plaats rond 695. In dat jaar vond namelijk een grote politieke toenadering plaats tussen de Franken en de Friezen door het huwelijk van een Friese prinses met een Frankische prins. Tot dat moment zal er een prijs op Eberhards hoofd hebben gestaan, en zal de verbeurdverklaring van zijn goederen een soort genade zijn geweest, die men hem bij deze gelegenheid kon (of moest) schenken. Een overloper dreigt men in oorlogstijd het liefst met de bloeddorstigste straffen. Maar als men hem niet door een sterke natie uitgeleverd krijgt en men op goede voet met die staat wil komen, is verbeurdverklaring van bezittingen een prachtige oplossing. Een parallel is omgekeerd het geval van

een Friese verrader aan het Frankische hof, de eerdergenoemde edelman Ado Wursing.

De ommekeer in koning Redbads politiek na 693 was fundamenteel. De Friese koning zocht kennelijk de weg van de synthese, verliet (althans officieel) het antichristelijke pad en volgde ook geen anti-Frankische politiek meer. Dat dit tegen wil en dank was, zal blijken uit de grote revanche die de koning zou gaan nemen.

Toenadering

Het belang van Friesland maakte Redbads verzoeningspolitiek noodzakelijk. Welke factoren naast de ongelukkig afgelopen oorlog er nog meer een rol gespeeld hebben, is niet vast te stellen. Dit keerpunt in koning Redbads politiek is niet helemaal te verklaren, maar de gevolgen waren geweldig.

Koning Redbads Friesland was nog ver van een totale nederlaag verwijderd, zodat het voor Pepijn alleszins de moeite waard was om de vredelievende houding die de koning nu aannam, op prijs te stellen, en dus om nieuwe ontwikkelingen in de verhoudingen tussen beide rijken mogelijk te maken.

Waren de Franken bang voor een Fries verzet tot het uiterste, vreesden ze hulp van de Saksen of van de Denen? Dreigde er verdeeldheid in beide kampen of waren de partijen die steeds van 679 tot 693 in het veld hadden gestaan, min of meer oorlogsmoe? Zag men de strijd die door eindeloze schermutselingen traag van veldslag tot veldslag gekropen was, van beide zijden het liefst stilgelegd? Ook kunnen misoogst en honger het hunne hebben bijgedragen.

In 695 trouwde koning Redbads dochter prinses Thiadsvind met Grimoald, de tweede zoon van Pepijn van Herstal.²³ Thiadsvind is de enige dochter van Redbad van wie bewijs van haar bestaan bestaat. Dat de Deense koning met prinses Othil-

balda, een andere dochter van Frieslands koning, gehuwd was, weten we alleen uit de overlevering.

Dat koning Redbads dochter met Grimoald trouwde, was het gevolg van de machtspositie die de Frankische hofmeiers ten koste van hun koningen hadden verkregen. Deze namen nog maar een onbeduidende plaats in. Pepijn van Herstal maakte de waardigheid van hofmeier erfelijk, met een eigen dynastie. De zwakke Frankische koningen waren nog maar een schim van hun roemrijke verleden, terwijl de hofmeiers zich met volle kracht aan een grote Frankische toekomst gingen wijden. De hofmeier was nu de heerser in het Frankenland, niet de koning. Een vorstelijk huwelijk was Pepijn dus heel welkom, al was de bruid van zijn zoon uit vijandig gebied afkomstig.

Een sterke band tussen Friesland en Francia kon verkregen worden door een nauw samengaan van de belangen van Redbad met die van Pepijn. In de komende veertien eeuwen zouden huwelijken in hof- en adellijke kringen hetzelfde doel dienen: om tot een politieke eenheid te komen. In de ogen van Pepijn was een verbintenis die op den duur Friezen en Saksen zou kunnen scheiden en de Friezen wellicht ook tegen de Denen kon opzetten, van groot Frankisch belang. Friesland bezat een machtige vloot, het Frankenland niet. Een Frankisch oppositie tegen en een verovering van het noorden zou alleen mogelijk zijn met een sterke vloot. De Franken zelf op het water brengen was geen goed idee. Zulke overwegingen zullen door Pepijns hoofd zijn gegaan.

Prinses Thiadsvind was achttien jaar oud, geboren in 677, en Grimoald ongeveer even oud. Hij werd door zijn vader Pepijn in het jaar van hun huwelijk benoemd tot hofmeier van Neustrië. Prinses Thiadsvinds Frankische naam luidde 'Theudesinda' en in eerste instantie werd haar verbintenis met Grimoald een 'concupinaat' genoemd. Mogelijk omdat zij het ware geloof van de Franken (nog) niet wenste te omarmen.

Van Grimoald is bekend dat hij een zoon kreeg die in 708 geboren werd bij een ‘minnares’. Het *Gesta Francorum* vertelt: ‘Grim... genuit filium ex concubina Theodaldum nomine’ – ‘Grimoald kreeg een zoon bij zijn concubine, genaamd Theudoald’. De namen van moeder Theudesinda (Thiadsvind) en vader Grimoald dienden beide naar toenmalig gebruik voor de naamgeving van hun zoon: Theud- en -oald. Andere bronnen spreken over een tweede zoon Arnold of Arnoald. Overigens is er sprake van een huwelijk tussen Grimoald en Thiadsvind dat pas in 711 gesloten werd door Willibrord. Was dit een verschrijving in de analen of werd nu een ‘wettig’ kerkelijk huwelijk gesloten? In ieder geval was nu Theudoald de eerste in erfvolgving voor het hofmeijerschap.

Volgens het *Vita Liudgeri* deed koning Redbad omstreeks het huwelijksjaar 695 het aanbod aan de overloper Ado Wursing om in Friesland terug te keren. Dat zal in dezelfde tijd zijn geweest dat aan de andere kant de beslissing werd genomen over de eerder besproken heer Eberhard, en dat alles in het kader van de goede politieke betrekkingen. Ado verscheen toch maar niet zelf binnen de grenzen van het Friese Rijk, maar stuurde zijn jongste zoon Thiadgrim, die ook daadwerkelijk de goederen van zijn vader, nabij Utrecht aan de Vecht, ontving. Thiadgrim trouwde met Liafburgh. Hun zoon Liudger zou later als prediker de verlangens tot kerstening, waartoe ook zijn grootvader Ado Wursing zich aangetrokken had gevoeld, tot uitvoering brengen. Liafburgh was een dochter van Nothrad en Adelburg, een vooraanstaande Friese christelijke familie. Haar broers Willibraht en Thiadbraht waren de eerste Friezen die priester werden. Liafburgh werd de stammoeder van een belangrijk bisschopsgeslacht. Altfried, de biograaf van haar zoon Liudger, de eerste bisschop van Münster, was de derde bisschop van Münster en waarschijnlijk een neef van Liudger en een kleinzoon van Liafburgh.

De koerswijziging in koning Redbads politiek ten opzichte van de Franken en tegenover de Friese aanhangers van het Frankendom is niet nauwkeurig te volgen. Uitvoeriger zijn de mededelingen over de verzoening van Redbad met het christendom. Die gebeurtenissen zijn nauwkeurig vastgelegd, zodat Redbads nieuwe koers hierin wel duidelijk is.

Eind 695 ontving de koning Willibrord, die juist als aartsbisschop der Friezen uit Rome was teruggekeerd. Willibrord ontmoette de koning voor het eerst, en naïef getuigt de kroniekschrijver van het *Vita Willibrordi* dat de bisschop 'geen angst gevoelde' om de heidense Friese koning Redbad te bezoeken'.

Het plan tot kerstening van Friesland en de wijze van prediking zal bij die ontmoeting besproken zijn. Het bezoek zal in de laatste maanden van 695 plaats hebben gehad, want in het voorjaar van dat jaar was de apostel nog in Rome geweest. Beda zegt dat Willibrord in het jaar 731 het episcopaat 36 jaar heeft gehad, dus moet hij het in 695 verkregen hebben. Willibrord was toen ongeveer 37 jaar oud, en Redbad liep tegen de vijftig.

Het was in datzelfde jaar 695 dat Pepijn aan Willibrord verlof gaf om in het castellum van Utrecht een kathedraal te bouwen, zoals ook Beda weet te vertellen. We kunnen hieruit opmaken dat de Rijntak van Dorestad, over Utrecht naar Katwijk, toen onder Frankische controle stond. Ook Dorestad had een castellum met een Frankische bezetting om Friesland ten zuiden van de Rijn te controleren. Dat juist in 695 de bouwvergunning voor de kathedraal werd afgegeven, bewijst dat op dat moment de verzoening tussen koning Redbad en de Franken al tot stand was gekomen. Enkele jaren daarvoor was een Frankische kathedraalbouw daar onmogelijk geweest, omdat men na de Friese ontruiming van Utrecht steeds op een aanval bedacht moest zijn en de Franken van hun kant zich geen uitdagingen konden veroorloven.

De terugtrekking van de Friese legers uit het gebied ten zuiden van de lijn Utrecht-Katwijk moet tussen 689 en 694 hebben plaatsgevonden, waarschijnlijk zelfs vóór 693. Dat Utrecht, nu de noordelijkste Frankische versterking – net als andere aan de noordelijke grenslijn van de Frankische macht gelegen bezette plaatsen – tot propagandakantoor voor het christendom werd, is logisch. Deze strategische omstandigheid maakte deel uit van zowel de Frankische als de christelijke toekomstplannen. Veelzeggend is dat de ‘kathedraal’ binnen de beschermende muren van het castellum opgetrokken werd. Het bewijst dat de nieuwe kerk bescheiden van omvang was en dat de veiligheid van de christenen gewaarborgd moest worden door de bescherming van Frankische soldaten.

In het voorjaar van 695 was Willibrord naar Rome gereisd, hij had daar de nieuwe perspectieven met de paus besproken en hij was tot aartsbisschop der Friezen gewijd. Die wijding zal zich met de gebruikelijke pracht en praal voltrokken hebben. Willibrords verblijf in Rome duurde maar kort, veertien dagen, naar Beda verhaalt.

Willibrords eerdere, kleine district in het zuiden van West-Friesland werd verlaten; Antwerpen hield op de zetel van Willibrord te zijn. Geheel Friesland, geheel het Friese volk, zou het arbeidsterrein van de nieuwe aartsbisschop vormen. Utrecht was geschapen om de residentie van de aartsbisschopprediker te worden. In het zuiden lag Frisia Citerior, goed bezet met Frankische troepen, gereed om steeds intensiever gekerstend te worden, en ten noorden van de Rijn lag het onbezette deel van het Friese koninkrijk. Daar werd, na de bespreking met koning Redbad in het najaar van 695, Willibrord gerechtigd de kruisleer te gaan verkondigen. Utrecht werd het centrum voor het christendom van het noorden; school en convent zouden daar hun zegenrijke werk doen. Beda vertelt dat Willibrord zich in 695 in Utrecht vestigde, en alles beves-

tigt deze mededeling. Dat Willibrords biograaf Alcuinus zijn held nog enige tijd liet wachten, is literair in overeenstemming met de stijl van de heldensagen, maar klopt niet met de feiten.

Het heidense noorden lag open voor de verkondiging van de kruisleer, zelden was een jaar hoopvoller voor het christendom afgesloten dan 695. Als de Friese heidenen nu maar gewillig kwamen luisteren, dan was alles gewonnen. Adelbertus zal ditzelfde jaar zijn opdracht om in West-Friesland tussen Rijn en Vlie te prediken, hebben ontvangen en misschien meteen na de bespreking tussen Redbad en Willibrord met popeleend hart zijn afgereisd.

Hofmeier Pepijns aandacht was in deze jaren gespist op de Friezen en de Saksen. Deze twee aangrenzende en politiek zowel cultureel als militair meestal verbonden volken, vormden een begerenswaardige buit. Daarnaast vormden ze een bedreiging voor het Frankrijk. Willibrord was Pepijns waardevolste steun en toeverlaat bij zijn toekomstplannen, die hij zich voorstelde als een verovering door middel van een stilzwijgende pacificatie.

De innige samenwerking tussen kerk en staat

In het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301 van Muller en Bouman staat een schenkingsakte die, hoewel moeilijk dateerbaar (ergens tussen 695 en 727), belangrijk is. Heribaldus, een clericus, schenkt daarbij aan bisschop Willibrord een kerk in Maasland (*in pago Marsum*) met alle daarbij behorende goederen (*cum omnibus appeniticiis suis basilica*). Dit is de eerste schenking van deze aard aan Willibrord betreffende goederen in Magna Frisia. Deze kerk blijkt 'vrij eigen goed' (*allodium*) te zijn, en als zodanig wordt zij met alles wat erbij hoort aan de bisschop geschonken. Op 21 mei 709 is een tweede schenking aan Willibrord gedateerd over bezittingen die in Frisia zijn ge-

legen. Aengilbert, zoon van Gaotbert, schenkt daarin aan de aartsbisschop onder andere goed in Birni (Heusden) in het district Teisterbant 'super Mosam'.

In het Zuid-Friese gebied van West-Friesland schonken de edelman Rohing en zijn vrouw Bebelina in Antwerpen al eerder een kerk met toebehoren, terwijl dit tweetal later Willibrord nog twee viliæ (Sprusdare-Vorselaer aan de Nethe en Bacwaldus-Brakel in Noord-Brabant[?]) en verder lijfeigenen en dergelijke in Winlindexchum (Wyneghen bij Antwerpen) schonk.

Als we hierbij optellen wat Willibrord nog in andere gebieden cadeau kreeg, wat vrij nauwkeurig in het zogenoemde testament van Willibrord is opgesomd, zien we dat deze missionaris schatrijk was geworden. Zijn totale bezit aan kerken, kloosters, grond en inkomsten daaruit is niet te bevatten. De schenkingen van de familie van Pepijn nemen onder Willibrords eigendommen een heel belangrijke plaats in. De Franken wisten de medewerking van hun bondgenoten degelijk te belonen! Na zijn dood zou Willibrords goed voor een belangrijk deel aan het klooster van Echternach komen, waarvan de aartsbisschop jaren lang abt was geweest. Naast Willibrords andere deugden moeten we constateren dat hij in ieder geval een fijne neus voor financiën bezat. Christus' armoede sierde deze drager van Diens leer geenszins.

Of dit verschil in leer en praktijk misschien in deze missionaris de Friezen afgestoten heeft, wordt nergens bevestigd, maar het lijkt wel het geval te zijn geweest, omdat Willibrords werk in 714 in een enkel ogenblik vernietigd kon worden. Als de harten van de Friese armen gegrepen waren door de leer van de Grote Arme van Nazareth, was dat onbestaanbaar geweest. De Friese vijandige houding jegens het christendom zal gevoed zijn door de psychologische fouten die door de missionarissen werden gemaakt. De rijkdom die de Friezen bij de

missionarissen zagen, zal hartgrondig veracht zijn: van een idealist verwacht men geen materialisme. Spoedig na zijn aantreden begonnen de schenkingen aan Willibrord al, waaruit de innige band tussen de eerste aartsbisschop der Friezen en de Frankische hofmeier en zijn adel blijkt.

Behalve tegen de grote welstand van Willibrord, zullen de Friezen bezwaar hebben gehad tegen het feit dat het christendom onder bescherming van de Frankische wapens stond. Een aartsbisschop der Friezen die door Franken werd beschermd, kon nooit werkelijk een aartsbisschop der Friezen zijn. Beide bezwaren liggen maar al te nadrukkelijk in de levensgang van Willibrord verankerd en spreken er duidelijk uit.

In de jaren 698 en 699 reisde Willibrord door het gehele Friese gebied, zowel in het vrije als in het onderworpen gedeelte, terwijl hij bovendien Toxandrië (de Kempen) bezocht. Daarna, tussen 699 en 704, bepaalde hij zich tot Frisia Citerior en Toxandrië, waaruit we misschien kunnen opmaken dat hij het in het noorden eigenlijk niet meer zag zitten.

Het voornaamste doel dat ook deze missionaris zich gesteld zal hebben, was zonder twijfel de bekering van de Friese koning zelf. Een christelijke Redbad zou immers een christelijk Fries volk hebben betekend. Over deze poging spreekt het verhaal van koning Redbads mislukte doop. Maar zo'n succes heeft Willibrord niet mogen boeken.

Redbads mislukte doop

In de *Annales Xantenses* lezen we het verhaal van Redbads doop, en ook in de *Vita Wulframmi*. De prediker Wulfram zou Willibrord geholpen hebben bij de pogingen tot kerstening van het Friese volk. Wulfram kwam uit een hoogadellijke Frankische familie rond koning Dagobert I. Wulfram van Sens – eerder was hij bisschop van Sens geweest – of Wulfram van Fontenelle (ca. 647-703), was een belangrijke Frankische missionaris in de Friese landen.

Het voormalige hof van de Friese koningen in Utrecht in het castellum Traiectum was aan Willibrord als zendingsbasis gegeven. Wulfram trok met een paar monniken van de abdij van Fontenelle, onder anderen de diaken Wandon, naar Frisia. Eerst meldde hij zich bij Willibrord in Utrecht, vandaar trok hij verder Friesland in. Wulfram werkte vooral in de omgeving van Medemblik, waar Redbad hof hield nu Utrecht verloren was.

Zulke verhalen uit de annalen kloppen niet helemaal, want in werkelijkheid was Wulfram al veel eerder in Friesland dan het tijdstip van Willibrords benoeming tot aartsbisschop. In 695, toen de koning zijn grote ommezwaai in de politiek maakte, was de kans dat de vorst gedoopt zou worden groter geweest dan ooit. Wulfram was toen aan het Friese hof aanwezig ter voorbereiding van het huwelijk van prinses Thiadsvind en prins Grimoald. De komst van Willibrord, die nu juist niet op sympathie van de koning kon rekenen door zijn pro-Frankisch drijven, liet nog even op zich wachten. Dat er vóór de komst van Willibrord ten behoeve van het huwelijk besprekingen tussen Wulfram en Redbad hebben plaatsgevonden, ligt in de lijn der verwachting.

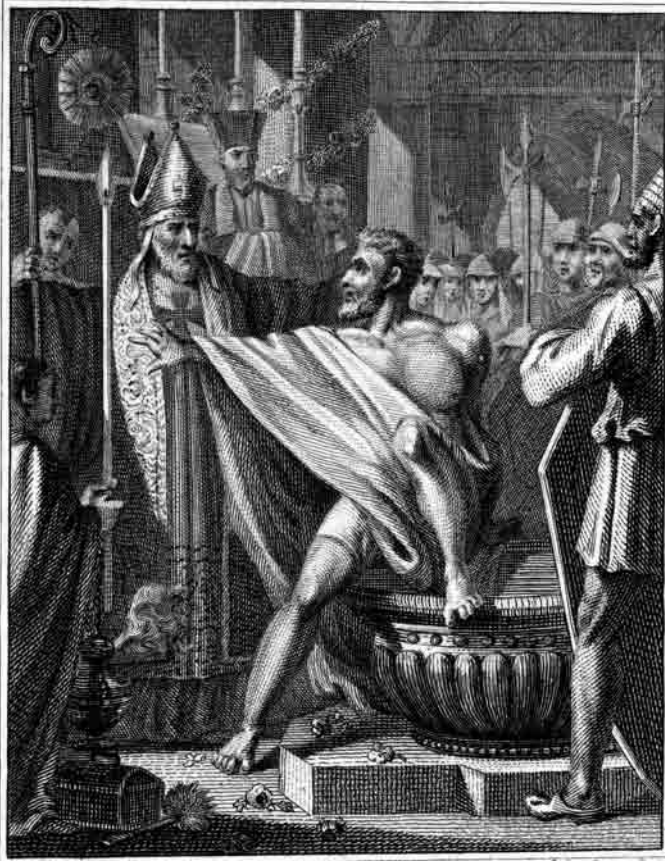
Volgens de overlevering zou Wulfram de koning ertoe hebben gebracht zich te laten dopen. Terwijl de vorst met zijn ene voet al in het doopbekken stond, zou Redbad de missionaris hebben gevraagd waar zijn voorvaderen waren: in de hemel, waar hij als christen zou komen, of in de hel. Toen Wulfram eerlijkheidshalve verklaarde dat Redbads voorgeslacht in de hel de smarten der zondaren moest dragen, trok de koning schielijk zijn voet terug en zei liever in de hel bij zijn voorouders te zijn, dan bij wat vreemde christenen in de hemel.

Deze overlevering komt voor in de *Wandregisili Abbatis Vita*, in de *Annales Xantenses* en in het *Vita Wulframmi* en moet al vóór de tijd van de samenstelling van deze werken bestaan hebben. Gezien in het licht van de grote ommekeer in Red-

bads politiek past het verhaal volkomen in het kader. Bovendien is de overlevering zo oud, dat zij ontstaan moet zijn in de tijd dat de historische herinnering aan de koning nog niet verbleekt was. Het verzinnen van zo'n belangrijk voorval is ondenkbaar voor een geschiedschrijver, zelfs voor een middel-eeuwse chroniqueur. De redactie van het verhaal is uiteraard christelijk, Frankisch gedacht en dus gedoopt in een brandende haat. Willen we de feiten tot hun juiste proporties terugbrengen, dan moeten we de mededeling zonder deze bijmengsels bezien.

Zonder te willen twisten over de historische juistheid van het doopverhaal, is het duidelijk dat we hierin een bij uitstek handige propagandistische zet van koning Redbad zien. Door zijn handelwijze was de christenprediker min of meer belachelijk gemaakt, een prima tegenpropaganda. Bovendien werd de Friezen met deze principiële demonstratie duidelijk gemaakt dat trouw aan eigen traditie boven alles gaat. Friezen die de trouw aan eigen traditie, volk en familie braken door christen te worden, stonden buiten de wet en hadden zich buiten de Friese gemeenschap geplaatst.

In de plechtige doopceremonie, waarbij de hoogsten uit het Friese Rijk aanwezig zullen zijn geweest, gaf koning Redbad een verheven demonstratie van trouw aan Friesland, aan de voorvaderen en aan de traditie. Deze gebeurtenis moest grote gevolgen hebben: de twijfelmoedigen zouden hiermee hun aarzeling overwinnen, en de standvastige heidenen konden met bezieling naar hun koning opzien. Aan de vooravond van zijn politieke ommekeer zou koning Redbad door deze doopscène zijn Friezen op plechtige wijze bezworen hebben dat hij trouw zou blijven aan zijn volk, aan de oude gebruiken en de hoge eer van zijn koningsgeslacht. Het was tegelijk een legitimatie van zijn handelen in de komende tijd, waarin een pro-Frankische en een prochristelijke politiek richtlijn leken

Vind' ik „zo" vraagt hij" ook bij God
Mijn vaders ongedoopt?...

De graveur Willem van Senus verbeeldde rond 1800 Redbads mislukte doop als boekillustratie.

te worden. Zijn dochter, die aan de vooravond van haar huwelijk met een Frank stond, zal de herinnering aan deze belofte van trouw met zich mee naar het Frankenrijk gedragen hebben als een gebod om ook daar een loyale Friezin te blijven.

Als de doopscène zich inderdaad heeft voltrokken op de manier zoals die uit de christo-Frankische annalen te lezen valt, moeten we vaststellen dat koning Redbad een fijn psycholoog en een propagandist van de eerste orde was. Zijn dramatische trouwzwering toont een 'Fryske trou' die door geen beloften van zaligheden na de dood is om te kopen. Dit maakte koning Redbad voor alle eeuwen een lichtend voorbeeld voor zijn volk.

Wellicht was het doopverhaal eerst een verhaal van heidense afkomst om de Friezen te vertellen over hun grote heidenkoning, dat later pas gekerstend is. Zoiets komt vaker voor. Denk maar aan de graal die van een heidense Keltische toverpot werd omgetoverd tot een belangrijk christelijk symbool. Of denk aan de eerdergenoemde kerstboom.

De Frankische Wulfram, wiens diocees eigenlijk in het bezette zuidelijke deel van Frisia lag, bezocht Redbads hof met enkele andere Frankische priesters op verzoek van hofmeier Pepijn als een soort verkenning voor de latere Angelsaksische predikers. Dit terwijl Willibrord nog in Rome was. Controle door naasten op het werk van medewerkers uit den vreemde is niet uitzonderlijk.

Van succes van Willibrords sporadische predikingen in het vrije deel van Friesland was niet veel te merken. Groot zullen de successen dan ook niet zijn geweest. De afzijdige houding van de koning zal het leidende volksdeel van het christendom afgehouden hebben, wat zonder twijfel de houding van het gehele volk bepaald heeft. In Frisia Citerior zullen de resultaten niet veel gunstiger zijn geweest. Maar in het oud-Friese gebied

rond Antwerpen werd in ieder geval energiek doorgekerstend.

In 697 reisde Willibrord door Friesland, en in 698 keerde hij na een kort verblijf in Trèves voor de herfst in het Friese land terug. In de abdij van Oeren in West-Vlaanderen had de zendeling als gift de kerk en convent van Echternach ontvangen uit handen van de abdis Irmine.

In het volgende jaar 699 predikte Willibrord weer in Friesland en Toxandrië, terwijl hij aan het einde van dat jaar een reis naar Denemarken ondernam. Die reis zou hem een passende sensatie rijker maken, zoals we uit het *Vita Willibrordi* kunnen leren. Op de heenreis over zee passeerde Willibrord Frieslands kusten, wat hij als een riskante onderneming beschouwde. Willibrord bereikte echter Ongend, de vorst van Denemarken, in goede orde. Koning Ongend volgde in deze jaren dezelfde politiek als koning Redbad, de houding van het heidense Northerrike. Hij ontving Willibrord met de nodige eerbewijzen, maar hij wenste de verhalen van de aartsbisschop niet eens aan te horen. Willibrord voelde zich uiteindelijk allesbehalve op zijn gemak en hij wist niet beter te doen dan spoedig af te reizen. De aartsbisschop had in allerijl nog wat Deense slaven gekocht om die tot het christendom te bekeren, opdat zij mogelijk als agent-provocateurs tegen hun eigen volk konden optreden. Deze tactiek had hij van zijn collega-predikers afgekeken.

Op de terugweg van Denemarken werd Willibrords schip in Friese wateren door een zware storm overvallen. Een veilige ligplaats werd gevonden bij het 'insula' van Fosite ofwel Fositesland. Het woord 'insula' betekent naast eiland ook gebied of district. De identificatie van Fositesland is daardoor lastig. Fosite was een Friese god aan wie in dit gebied een heilige bron gewijd was, waaruit slechts zwijgend geput mocht worden. Koeien graasden in volle vrijheid en mochten door niemand worden aangeraakt, terwijl men evenmin de rijpe vruch-

ten die van de heilige bomen vielen, mocht opeten. Alles in dit gebied was aan de godheid gewijd. Deze omstandigheid suggereert dat Fositesland een betrekkelijk klein gebied moet zijn geweest zonder profane landbouw en veeteelt, zodat alleen het eiland Helgoland bedoeld kan zijn. Andere districten van Friesland, zoals Ameland, dat men ook weleens voor dit insula heeft aangezien, hadden vanouds wel normale landbouw en veeteelt van enige omvang.

Willibrord liet een paar heilige runderen slachten, en het vlees werd door hem en zijn gezellen smakelijk gegeten. De bedoeling van de prediker was om de Friese heidense bewoners te bewijzen dat hun goden geen enkele macht over hem hadden. Willibrord raakte met zijn degoutante demonstratie het heidendom echter in het geheel niet. Zowel Willibrord als andere beeldenbrekers gaven alleen blijk van de onbeschaamde brutaliteit van een inferieure geest die datgene bevuilt wat een ander heilig is.

Vervolgens werden, om de voorstelling te vervolmaken, nog drie mensen gedoopt met water uit de heilige bron. Dit zullen wel drie van de gekochte slaven zijn geweest en beslist geen nieuwe Friese bekeerlingen. De overweging was dat als er één schaap over de dam was, er misschien wel meer zouden volgen.

Heiligschennis werd bij de heidense Friezen zwaar gestraft. In de *Lex Frisionum* staat de bepaling dat wie een heiligdom schendt en daar iets van het heilige wegneemt, naar de zee gebracht zal worden. Op het strand worden hem de oren gesplitst, hij wordt gecastreerd en vervolgens geofferd aan de god wiens heiligdom hij geschonden heeft. Voor het overige was de Friese rechter zeer mild, maar dit delict bestrafte hij op de strengste manier. Heiligschennis was bovendien een soort majesteitsschennis en werd als landverraad beschouwd. De inwoners van Fositesland lynchten de boosdoeners echter niet,

zoals jaren later de Friezen met Bonifatius wel zouden doen. Waarschijnlijk was dit een gevolg van het feit dat het een en ander gebeurde in de tijd van Redbads toenaderingspolitiek.

Willibrord werd met zijn gezelschap gevangengenomen en voor de koning gebracht. Die reis zal de prediker en zijn gezelschap niet aangenaam zijn geweest. De toestand met Willibrord zal ook koning Redbad hoogst onwelkom zijn geweest, omdat hij de vredelievende lijn in zijn politiek wenste voort te zetten. Bij toepassing van de verdiende bestraffing van de heiligschennende veedieven zou die totaal doorkruist worden. Anderzijds kon de koning het rechtsgevoel van zijn onderdanen niet onbevredigd laten zonder de grootste risico's te nemen van wanorde, ongehoorzaamheid en twijfel. De tijd om met christendom en Frankenmacht te breken, was nog niet gekomen.

Wat was Willibrords doel geweest van zijn onzalige reis naar het noorden? Een verklaring is te vinden als we achter de bisschop steeds de figuur van Willibrords trouwe bondgenoot en machtige beschermer Pepijn van Herstal blijven zien. Het is waarschijnlijk dat de reis van Willibrord tot doel had de eensgezindheid in het Notherrike te verstoren. Wat een prachtig succes had de aartsbisschop kunnen boeken, als het hem gelukt was om koning Ongend tegen koning Redbad op te zetten. Als Ongend tot een voorstander van het christendom zou zijn bekeerd, kreeg Pepijn de vrije hand tegen Redbad. De Friese koning kon dan van de Denen geen steun of welwillende neutraliteit meer verwachten. Nog beter zou het zijn geweest de Denen tot een gezamenlijke strijd met de Franken tegen Redbad te verlokken. Koning Ongends opstelling sloot echter geheel bij die van Redbad aan en voegde zich volkomen naar diens houding tegenover de christenprediker.

Was er werkelijk ooit een Deens-Friese oorlog geweest, waarover sommige Friese en Deense overleveringen berichten? Dan had Willibrord ook wel enige redenen gehad om even-

tueel een bondgenootschap tussen de Denen en de Franken bestaanbaar te achten. Als Friesland uit het noorden door de Deense vloot en in het zuiden door het Frankische leger zou worden bestormd, zou dat een geweldige oplossing naar de zin van de christenprediker zijn geweest. Maar zijn missie naar Denemarken was schromelijk mislukt.

Willibrords minderwaardige optreden in Fositesland was wellicht ook in nauw overleg met hofmeier Pepijn beraamd. Het kan ook zijn dat het een idee van Willibrord zelf was om de voorzichtige hofmeier ten behoeve van het christendom de hand te forceren. Dan ging het er bij Willibrord om een casus belli – een reden voor oorlog – te scheppen.

De christelijke God was, zoals Willibrord op deze manier dacht aan te tonen, machtiger dan de heidense goden. Hij meende misschien oprecht dat de goede God hem een succes zou gunnen en daarmee de strijd tussen Friezen en Franken weer zou doen ontbranden. Een militaire eindoverwinning van de Franken betekende dat Friesland dan voor het christendom gewonnen zou zijn. Met hooggespannen verwachtingen speelde Willibrord zijn spel. De enige factor waarmee de aartsbisschop geen rekening had gehouden, was de scherpe neus van Frieslands koning inzake diplomatie.

Koning Redbad trok Willibrords ernstige heiligschennis aan zichzelf ter berechting. Uiteraard moest de aartsbisschop een verklaring van zijn optreden geven, en in het *Vita Willibrordi* lezen we dat er een twistgesprek ontstond tussen de koning en de beschuldigde. Natuurlijk laat dit verslag Willibrord de overhand houden. Koning Redbad legde de misdadiger niet de gebruikelijke straf op, maar hij besloot niet als wereldse rechter maar als opperpriester de zaak te beslissen. Zo hoefde hij minder op de juridische en meer op de religieuze kant van het delict de nadruk te leggen. Het doel van Willibrords reis zal de koning bekend zijn geweest, en hij was allicht op de

hoogte van diens voornemens. De koning nam het wijze besluit de runen te lezen, en gedurende drie dagen wierp hij driemaal de runenstaven, waarmee hij de goden liet beslissen. Daarmee negeerde de koning opzettelijk de juridische formaliteiten, want de jurisprudentie had hem dan tot een vonnis kunnen dwingen dat hem politiek niet schikte.

De beslissing was dat de heiligschenners uit Friesland verbannen werden en dat één lid van het gezelschap – waarschijnlijk de slager in eigen persoon – op de vereiste wijze ter dood zou worden gebracht. Bij terugkeer binnen het koninkrijk Friesland zou ook de andere leden van het gezelschap dezelfde straf gewacht hebben. Willibrord mocht zich gelukkig prijzen er met dit vonnis afgekomen te zijn. Met slechts één enkele martelaar moest de heiligschennis op Fositesland betaald worden. Bisschop Willibrord was gespaard, zodat de Franken niets te klagen hadden en noch een casus belli, noch een universeel martelaarschap het gezelschap ten deel was gevallen. De zending was dan ook in alle opzichten mislukt. Voor het christendom was niets gewonnen, wel veel verloren.

Zolang koning Redbad leefde, waagde Willibrord zich niet meer in het gebied van het vrije Friesland. Het land ten noorden van de Rijn was voor hem gesloten. Alleen Frisia Citerior was voor hem als werkterrein behouden. De aartsbisschop der Friezen moest zich vergenoegen met alleen dit door de Franken bezette deel van Friesland te kerstenen. De wansmakelijke daad van Willibrord had voor de kerstening van Friesland een zeer ongunstig effect. Bonifatius zou de enige christenmissionaris zijn die nog tijdens de regering van koning Redbad het vrije Friesland mocht bezoeken, hoewel ook hij voor de kerstening geen resultaten zou boeken.

Koning Redbad had dankzij deze gebeurtenis een door hem vurig gewenst doel bereikt: de christenmissie had zich in

Friesland onmogelijk gemaakt, en de Franken konden bezwaarlijk gewapenderhand ingrijpen ten bate van de predikers. Zij waagden dit wellicht ook niet, nu zij de zekerheid hadden dat koning Ongend koning Redbads opvattingen deelde en hem wellicht ook zou bijspringen als de nood aan de man mocht komen.

Het enige slachtoffer van de hele onderneming, de terdoodveroordeelde, heeft van christenzijde nauwelijks belangstelling genoten. Hij werd niet zoals Bonifatius als martelaar in ere gehouden, zijn naam werd niet ter ere van God genoemd in de bladen der historie. Op zichzelf is dat een merkwaardige gang van zaken. Was de veroordeelde wellicht een *homo odiosus* – een verachtelijke figuur – wiens dood nu niet al te diep betreurd kon worden door het christengezelschap?

Het optreden van Willibrord was dus zeer kortstondig, het had in het vrije deel van Friesland nog geen twee jaar geduurd. Redbads welwillende houding ten aanzien van het christendom had de missionaris zelf verspeeld. Naderhand zal de koning deze gang van zaken niet hebben betreurd. Willibrords werk aan de noordkant van de Rijn was onmogelijk geworden, de kruisvaan was tot achter deze rivier teruggesmeten. In de eerste plaats had Willibrords gebrek aan tact dit voor hem ongelukkige effect gehad. Het lag voor de hand dat de eierzuchtige priester een uitweg zou zoeken en nieuwe mogelijkheden wilde scheppen. De eerste belangrijke gebeurtenis die na de rampzalige reis van 699 van Willibrord de aandacht vraagt, was het bezoek van diens collega Wilfrid.

De intussen bejaarde bisschop Wilfrid was in 704 op reis naar Rome, en vergezeld van enkele geestelijken deed hij Utrecht aan om de Friese missiepost van Willibrord te bezoeken. Wat was het doel van dit bezoek? Beleefdheid, of was het de bedoeling dat de onder de regering van koning Adgisl zo gelukkig in Friesland optredende prediker moest trachten het

door Willibrord zo onhandig verloren terrein in het Friese land te herwinnen? Daartoe moest Wilfrid echter doorreizen naar Saint-Sauveur in Henegouwen, waar Willibrord inmiddels verbleef. Hoewel Beda vrij uitvoerig spreekt over Wilfrids bezoek, leert zijn verhaal ons toch geen belangrijke voorvallen kennen. Het kan bijna niet anders of de ongetwijfeld veel tactischer Wilfrid heeft getracht Willibrord raad te geven in zijn moeilijkheden. Succes schijnt deze kenner van de Friese mentaliteit echter niet geboekt te hebben.

Toen Wilfrid zijn reis naar Rome hervatte, reisde Willibrord voor een deel van de lange weg met hem mee en nam halverwege afscheid van de oude bisschop om zijn eigen missie naar hertog Heden II van Thüringen, een familielid van hofmeier Pepijn van Herstal, voort te zetten. Willibrord predikte geruime tijd in Thüringen en ontving als dank van de hertog nu ook landerijen in Amstadt en Mühlberg.

Tussen 704 en 714 waren Willibrords werkzaamheden voornamelijk gericht op gebieden buiten Friesland, hoewel hij zich van tijd tot tijd met Frisia Citerior bleef bezighouden. In het Frankische deel van Friesland trad de aartsbisschop in 705, eind 706 en in 711 op, maar zijn voornaamste werkveld was toch steeds de Kempen en Echternach in Luxemburg. Deze gang van zaken was te voorzien na de mislukking die zijn rampzalige optreden ten noorden van de Rijn was geweest.

In 706 werd in Saargemünd een belangrijke politieke vergadering gehouden, die door Pepijn belegd was en waaraan verschillende bisschoppen deelnamen. Ook de aartsbisschop der Friezen was bij die gelegenheid aanwezig. Willibrord zal hier over zijn diocees gesproken hebben, maar aan de politieke verhoudingen met Friesland kon hij, zo hij dat gewild zou hebben, intussen niets veranderen. Politieke gevolgen voor Friesland heeft deze vergadering niet gehad, wel werden weer nieuwe schenkingen aan Willibrord gedaan, zodat de reis voor

de aartsbisschop allesbehalve vruchteloos mocht heten, en hij buiten Friesland ongetwijfeld Gods woord succesrijk zou mogen blijven verkondigen.

In 689 had Willibrord een bastaardzoon van hofmeier Pepijn en diens bijzit Alpheida gedoopt, die als Karel Martel een grote rol in de geschiedenis zou gaan spelen. Karel de Grote was een kleinzoon van die Karel Martel, en deze zou eeuwenlang als een bijzonder verdienstelijk christenvorst geroemd worden.

De doop van een buitenechtelijke zoon door een bisschop was geen opmerkelijke gebeurtenis. Iedere rechtgeaarde vorst of edelman bezat wel een concubine, vaak enkele naast elkaar, maar met die bastaard Karel Martel zouden de Friezen nog het een en ander te stellen krijgen.

Gespannen rust

Bijna twintig jaar, in de periode tussen 693 en 714, verkeerde Friesland met het Frankenland in vrede. Koning Redbad eiste dat in het belang van zijn land. De koning wist te wachten tot gunstiger tijden om met de dreiging uit het zuiden af te rekenen. In deze periode van rust werden krachten verzameld om des te harder te kunnen toeslaan. Het door de Franken bezette Frisia Citerior verkeerde in de positie van ieder bezet land, wachtend op bevrijding.

In deze periode leefden de Friezen ook met andere volken in vrede. De Saksen waren in deze jaren in de oude verhouding als bondgenoten, waarin zij sinds eeuwen met Friesland stonden, blijven verkeren. De Saksen en de Friezen hadden in christendom en Frankische dreiging dezelfde vijanden.

Voor de hand ligt te veronderstellen dat koning Redbad met zijn bondgenoten in het noorden en de Saksen nauw contact onderhield. De koning zal allicht getracht hebben hen voor zijn plannen te winnen. Een groot gemeenschappelijk

offensief kon immers de kansen op succes aanmerkelijk vergroten. De aanvallen van de heidense Vikingen op het Frankische Rijk begonnen voor Friesland helaas honderd jaar te laat. Toen die begonnen, bestond er geen vrij heidens Friesland meer, dat alle riviermonden beheerste die tussen Gent en Esbjerg in zee uitkwamen.

In de tijd van koning Redbad waren de Friese bestanddelen in de veroveraarsbevolking van Engeland wellicht al helemaal met die van hun Angelsaksische collega's versmolten. De Friese nederzettingen die als zodanig nog in de achtste tot en met de tiende eeuw nog afzonderlijk genoemd werden, waren opgegaan in nieuwe christelijke rijkjes. En op christelijke bondgenoten durfde Redbad niet te vertrouwen.

De Friese kolonie op de Faeroër eilanden bestond in deze periode ongetwijfeld al, en Friese kooplieden zwierven over de zeeën van Europa, langs de kusten naar het zuiden, naar de Oostzee, en niet in de minste plaats over de grote rivieren, diep door het Frankische gebied heen. We kunnen aannemen dat ten gevolge van de vredestoestand en het feit dat Friesland nu de christenen liet begaan, de handel geen belemmeringen van Frankische zijde in de weg zullen zijn gelegd.

Militair bereidde koning Redbad zich voor. De invoer van ijzer en van wapens uit vreemde gebieden zal in deze tijd een van de belangrijkste vraagstukken zijn geweest. Het tijdperk van wachten liep echter in 714 ten einde.

Overwinning 714-719

Het christendom, dat jarenlang hoopvol de toekomst tegemoet had kunnen zien, zag in 714 alles ten kwade keren. Redbad, de koning van Friesland, stond klaar om toe te slaan. De grote aanvoerder zegde de vrede met de Franken op.

In het voorjaar van 714 ontmoetten Willibrord, de aartsbischop der Friezen, en hofmeier Pepijn van Herstal elkaar in

Bakel (in Brabant). Pepijn liep tegen de tachtig en was zwak, dermate zelfs dat hij de schenking die hij bij deze gelegenheid aan Willibrord deed, niet eens zelf kon ondertekenen. Zijn echtgenote Plectrude tekende op 2 maart 714 in zijn plaats de akte.

Enkele dagen later liet Pepijn zich naar zijn bezitting bij Jupille vervoeren. Ongeveer een maand later wilde zijn zoon Grimoald, de echtgenoot van koning Redbads dochter Thiadsvind, voor het welzijn van zijn vader bidden en begaf zich naar de basiliek van St. Lambert in Luik. Terwijl de prins in gebed verzonken was, wierp de Fries Rangar zich op hem en wist hem dodelijk te verwonden. Het *Liber Hististoriae Francorum* noemt de dader Rantgarius, een slordige weergave van de Friese naam Rangar. De beoogde regeerder van het Frankische Rijk was gevallen. De persoon om wie zich de nationale krachten zouden moeten samenballen na de dood van Pepijn, was dood.

Natuurlijk zette men die zwarte daad op rekening van koning Redbad en zijn dochter, maar bewijs heeft nooit iemand kunnen leveren. Er werd zelfs geroddeld dat de moordenaar van Grimoald tot Redbads eugen familie behoorde. Het enige wat we echter met zekerheid kunnen zeggen, is dat Rangar een Fries was. Dat men hem met koning Redbad in verband bracht, is niet vreemd, hij behoorde immers tot het volk van de vijandelijke koning. We kunnen wel vermoeden dat Rangar met voorkennis van koning Redbad zal hebben gehandeld, of ten minste dat hij zeker was dat hij de politiek van zijn koning een belangrijke dienst bewees door de Frankische prins uit de weg te ruimen. Overigens kunnen andere samenzweerders hier ook heel goed de hand in hebben gehad, want de moord op prins Grimoald bleek het sein tot hernieuwd intern Fransisch geweld.

Onmiddellijk na deze gebeurtenis greep koning Redbad in.

Daarom kunnen we aannemen dat koning Redbad op de hoogte van Rangars voornemen kan zijn geweest. Kopstukken van een tegenpartij uit de weg ruimen, behoorde in alle tijden, ook tot vandaag de dag, tot het onveranderlijke programma van de ‘hoge politiek’.

Met de dood van prins Grimoald zou de opvolging van het hofmeierambt allerm minst rustig gaan verlopen. Buiten het Frankische Rijk dreigde Friesland's macht, en binnen de Frankische grenzen ontstond onrust en raakte de bevolking in beroering.

De moordenaar(s) werd(en) terechtgesteld en het zoontje van Grimoald en Thiadsvind, de kleine Theudoald, werd door Pepijn aangewezen om hem in Austrasië op te volgen. Maar Neustrië wenste deze opvolger echter niet te erkennen. De broze gezondheid van de bejaarde Pepijn scheen zich te herstellen, maar de opleving was van korte duur, want op 16 december 714 overleed de hofmeier. Daarmee was het voor het Frankische Rijk gedaan met de rust, een tijdperk van burgeroorlogen, nederlagen en verwarring werd ingeluid.

Pepijn van Herstal had dus zelf besloten dat de jonge Theudoald zijn opvolger zou worden, want diens vermoorde vader Grimoald was een wettige zoon van de hofmeier. Een zoon van Grimoald zou daarom voorgaan boven Karel, de bastaardzoon van hofmeier Pepijn zelf.

Vrouwe Plectrude was de wettige echtgenote van de hofmeier – uiteraard had ook Pepijn, evenals zijn zoon, een bijvrouw – en alles scheen zich dus op een normale, wettige wijze te kunnen ontwikkelen. Pepijns concubine Alpheida, de moeder van Karel Martel, was dus niet een wettige echtgenote en haar kinderen kwamen bij de dood van Pepijn niet in aanmerking voor opvolging. Het hebben van onwettige kinderen was tot ver in de middeleeuwen een volkomen normaal ver-

schijnsel bij de adel en de clerus. Als verwerpelijk beschouwden men het hebben van bastaards allermint. Deze kinderen konden weliswaar niet opvolgen in hun vaders rechten, maar de vader had wel alle macht om hun een uitstekende plaats in de maatschappij te bezorgen. Meestal bestond die erfenis uit rijke landgoederen, al dan niet met een klooster waar de bastaard als abt kon regeren. Zo raakten vorsten en hoge adel via bloedbanden gelieerd aan kerkvorsten met wie ze innige banden onderhielden.

Pepijns echtgenote Plectrude zou als voogdes tot aan de meerderjarigheid van Theudoald de macht moeten uitoefenen. Zolang er een zoon van een wettige zoon was om in de rechten van zijn vader te treden, moest men de broers van de vader passeren. Pas bij gebrek aan mannelijke erfgenamen kwamen zij aan de beurt. Zulke onhandige familieverhoudingen waren buitengewoon geschikt om problemen te veroorzaken. Daarbij kwam dat de Frankische schatkist die Pepijn beheerde in zijn functie van hofmeier, nu in het beheer van grootmoeder-voogdes Plectrude kwam.

De dood van Pepijn van Herstal veroorzaakte onrust in de Frankische gebieden. De hertogen van Aquitanië kregen trek in de onderwerping van Midden-Gallië. Hertog Maurontius schiep zich in de Provence een eigen nieuw rijk dat zich onafhankelijk wenste te beschouwen, zowel van hertog Odo van Aquitanië als van de Franken. Bisschop Sawaric van Auxerre begon plundertochten uit te voeren met behulp van een privé-legertje. Sawaric en zijn volgelingen trokken op door het land van Troyes, Orleans en Nevers om ook daar een onafhankelijk koninkrijk in dat deel van Bourgondië te vestigen. Hij marcheerde met zijn troepen al naar Lyon, toen hij in een hevig onweer werd getroffen door de bliksem. Dat zal Gods wil zijn geweest.

De adel van Neustrië had geweigerd Pepijns kleinzoon Theudoald te erkennen en riep Raganfried uit tot hofmeier van Neustrië en Bourgondië onder koning Dagobert III. Raganfried sloot onmiddellijk een bondgenootschap met de Friese koning Redbad. Raganfried ontnam terloops de Champagne aan de kleine Arnulf, de zoon van Drogo (670-708) en diens vrouw Anstrud. Deze Arnulf (ca. 690-723) was ook een kleinzoon van Pepijn van Herstal en Plectrude. Arnulf was bij zijn geboorte door zijn vader Drogo al tot hertog van Champagne benoemd en in 695 of 697 tot hertog van Bourgondië.

Plectrude was intussen al diep in de zestig, maar dat weerhield haar niet om met haar Austrasische volgelingen op te trekken tegen Neustrië om de rechten van haar kleinzoon Theudoald ook in dat gebied erkend te krijgen. Het liep behoorlijk mis, want op 26 september 715 leed haar leger een zware nederlaag in het bos van Compiègne ongeveer 80 km ten noorden van Parijs.

Na die nederlaag week Plectrude uit naar haar geboorte-grond, naar Keulen. De toestand in het Frankische Rijk was eenvoudig hopeloos geworden. Als redder zou alleen Karel Martel kunnen optreden, maar Plectrude had in hem een bedreiging van haar macht gezien en hem uit voorzorg gevangen gezet. Zij hield hem in Keulen opgesloten, omdat zij terecht vreesde dat hij de rechten van de kleine Theudoald zou aanvechten. Karel Martel had veel aanhang die hem de hofmeierrechten toekende, zodat dat gevaar voor Plectrude geenszins denkbeeldig was. Ook Alpheida, de moeder van Karel, werd door Plectrude veiligheidshalve in een klooster opgeborgen.

Intussen had hertog Raganfrieds nieuwe vriend uit het noorden, koning Redbad, de aanval ingezet. De Saksen trokken gelijktijdig met hun Friese bondgenoten tegen de Frankische vijand op. De eerste overwinning boekte koning Redbad met de

inneming van zijn oude hofstad Utrecht. Willibrord, de aartsbisschop der Friezen, had allang weinig lust getoond om de martelaarskroon te ontvangen en woonde intussen definitief in Echternach, waarheen hij zijn monniken en leerlingen uit Friesland had meegenomen. De christelijke bouwwerken in Utrecht en ook die in Frisia Citerior werden met de grond gelijk gemaakt en toverden een vreugdevuur in het bevrijde landschap. De heidense tempels werden herbouwd.

In 715 kon koning Redbad de Friese hoofdmacht naar het hart van Austrasië laten doorstoten. De bronnen vermelden dat de Friezen met hun vloot de Rijn opvoeren naar Keulen. Zo'n actie lag voor de hand voor een volk van zeevaarders. De goedbewapende scheepsmacht werd zowel als transportmiddel als als aanvalsbasis gebruikt. Zo konden de zware strijdmiddelen voor de belegering op deze manier gemakkelijk en snel vervoerd worden.

De toestand nam voor Plectrude en de jonge Theudoald een steeds dreigender vorm aan, en tot overmaat van ramp slaagde Karel Martel erin uit zijn gevangenschap te ontkomen. De Austrasiërs schaarden zich weldra achter hem, en spoedig daarop zou hij tot hofmeier van Austrasië uitgeroepen worden.

Door hun opmars naar het zuiden beheersten de Friezen de Rijn, en de Saksen drongen vanuit het oosten naar deze rivier op om zodoende de Frankische troepen op de oostelijke oever van de Rijn klem te zetten. Deze situatie voorkwam voorlopig dat de machtsstrijd tussen Plectrude en Karel Martel – die toch een keer uitgevochten zou moeten worden – nu werd voortgezet.

Raganfried, de hertog van Neustrië, lag met zijn legers voor de wallen van Keulen, terwijl koning Redbad met zijn Friezen aan de rivierkant aanwezig was. De Friezen beheersten de Rijnvaart volkomen, en daarmee de voedselvoorzie-

ning van de stad. Ook de Saksen lagen nabij, en daarmee werd de positie van de stad onhoudbaar. Plectrude was niet bij machte om de belegering van Keulen te doorstaan. De poorten van de stad werden voor de belegeraars geopend, en als schatting werd een belangrijk deel van de inhoud van de schatkist van Pepijn aan de Friese, Saksische en Neustrische aanvoerders uitbetaald. Koning Redbad koos voor deze vreedzame oplossing omdat zijn kleinzoon Theudoald zich in de belegerde stad bevond. Of diens moeder Thiadsvind nog leefde na de moord op haar echtgenoot is niet bekend.

Het was voor Karel Martels positie van belang dat niet alleen Plectrude en haar kleinzoon Theudoald van het toneel verdwenen, maar ook dat de Friezen snel teruggeslagen zouden worden. Karel Martel meende van de gelegenheid gebruik te kunnen maken om ook de Neustriërs in de pan te hakken. Toen hij met zijn legermacht voor de muren van Keulen verscheen en de strijd met hen aanbond, leed hij echter een verpletterende nederlaag tegen de verenigde troepen van koning Redbad, hertog Raganfried van Neustrië en de Saksen. Karel Martel en zijn mannen vluchtten roemloos naar de Ardennen. De nederlaag tegen Redbads Friezen zou een van de weinige blijven in Karel Martels loopbaan als veldheer.

Met rijke buit keerden koning Redbad en zijn leger naar Friesland terug. Frisia Citerior was bevrijd. Vanaf zuidelijk van de Schelde en het Zwin was het gebied dat eens tot het Friezenrijk behoorde, in vrijheid herenigd. De vrede was gekomen en de opbouw van het land kon beginnen. Koning Redbad vermoede zijn krijgslieden niet door hen verder in het Frankennland te laten doordringen en spaarde hun krachten, die in de toekomst nog maar al te nodig zouden kunnen blijken.

De verslagen Karel Martel was intussen niet in staat de Fries-Saksische legers achterna te zitten. Wel werd in het volgende jaar 716 zijn positie versterkt door het overlijden van de

kleine Theudoald in Keulen, waardoor hij met meer recht als diens opvolger beschouwd kon worden. Toch ontbrak hem de kracht voor een offensief tegen de Friezen. Hertog Raganfried kon hij vooreerst evenmin aanpakken. Karel Martel moest zich in het westen beperken tot ongeregelde acties van guerrilla-troepen tegen de Neustriërs. Maar langzamerhand verzamelde de Austrasiërs zich meer en meer onder zijn leiding. Een overigens onbetekenende overwinning op een Neustrisch leger in het woud van Amblava in de Limburgse Ardennen leverde buit en daarmee vertrouwen. De Austrasiërs begonnen zich steeds welgezinder onder zijn bevelen te schikken. De tegenstellingen tussen zijn partij en die van Plectrude ebden langzamerhand weg na de dood van Theudoald. Plectrude stond zelfs aan Karel het haar nog overgebleven deel van de staatskas af en gaf daarmee te kennen dat zij Karel nu als rechtmatig opvolger van hofmeier Pepijn van Herstal beschouwde.

Met behulp van deze gelden viel het Karel niet langer moeilijk een legermacht op de been te brengen, waarmee hij met kans op succes de aanval tegen Neustrië kon ondernemen. Hiermee had Karel Martel de voet in de stijgbeugel gezet. De Franken zouden door hem op den duur verenigd worden, maar een revanche voor de nederlaag die hij tegen koning Redbad had geleden, zou hij voorlopig niet wagen te ondernemen.

Toen hij eindelijk achttien jaar later in 733 het tegenoffensief tegen Friesland kon inzetten, was koning Redbad reeds lang overleden.

Bonifatius

Met de Friese overwinning op de Franken was ook de verbreding van het christendom tot staan gekomen. De politiek van aartsbisschop Willibrord had volkomen gefaald. Het verbond tussen Frankendom en christendom was noodlottig gebleken, en hoewel de uitgeweken Angelsaksische priester en zijn me-

dewerkers daar niet onder hebben geleden, zullen de Friese christenen hun verraad aan volk en traditie hebben moeten boeten.

De christenreligie had zich niet afzijdig van de politieke strijd gehouden. Ze had onder leiding van Willibrord nadrukkelijk partij gekozen in de problemen van de Fries-Frankische verhoudingen. Pas haast een eeuw later, ten tijde van de Utrechtse bisschop Radbodus (899-917) – mogelijk ook een lid van het Friese koningshuis – zou de haat tegen het christendom en het wantrouwen tegen de verkondigers van de kruisleer afnemen. Dan zou de radicale Frankische manier van kerstening verlaten worden en kon er pas sprake zijn van een oprecht Fries christendom.

Na de Frankische nederlaag moest de kerk maatregelen nemen. Was er voor het christendom nog iets te redden in dit land van duivel en dood? Willibrord had zich in het vrije Friesland onmogelijk gemaakt. De heiligschener van Fositesland kon in dit land niets dan hoon, en waarschijnlijk de dood, verwachten. Het enige wat de Franken te doen stond, was om te zien naar een andere man die tactischer van aard was dan Willibrord. Die vond men in Wynfrith, die zich later Bonifatius zou noemen, weer een Angelsaks uit het koninkrijk Northumbria. Wynfrith zou moeten proberen de verloren kansen te doen keren. In de zomer van 716 zette hij in Friesland voet aan wal, vergezeld van een gezelschap monniken. Blijkbaar had men zich aan de overzijde van de Noordzee niet gerealiseerd dat de verdelging van het christendom in Friesland zo volkomen was geweest. De zuivering van de natie was met grote consequentie uitgevoerd. We lezen dan ook dat Wynfrith onaangenaam verrast was over hetgeen hij zag. Over zijn bezoek aan Friesland zijn we betrekkelijk goed ingelicht in het *Vita Bonifacii*.

In Utrecht ontmoette de prediker koning Redbad, maar dat

onderhoud was geen succes. Het wantrouwen van de koning tegen het christendom en zijn dienaren was niet meer te doven, en met bitterheid zal de oude vorst gesproken hebben over het leed dat over zijn land was gebracht. Dat daarin de Leer van Liefde aan de kant van de veroveringszucht van de onderdrukkers had gestaan, daardoor konden de Friezen bezwaarlijk inzien dat de kruisleer in wezen goed was. Ontmoedigd keerde Wynfrith naar Northumbria terug.

In 718 zou hij verslag aan de paus van zijn reis naar Friesland doen en zijn bevindingen daar toelichten. Bij dat bezoek kreeg Wynfrith van paus Gregorius II de naam Bonifatius en de opdracht geheel Germania te bekeren. Koning Redbad leefde toen nog en regeerde als de triomferende bevrijder van zijn vaderland. Het onderhoud tussen Bonifatius en de paus had misschien tot een wijziging van de manier van kerstening in het Friese koninkrijk kunnen leiden, maar dat deed het niet. In Germania hakte Bonifatius, onder het wakend oog van Frankische veiligheidstroepen, nog vele heilige bomen om.

Vrede

In vijf jaar, vanaf 714 tot 719, was onder de regering van koning Redbad Friesland weer geheel bevrijd van de macht van de overweldiger. Toen de koning in 719 stierf, liet hij aan zijn opvolger koning Adgisl II – bijgenaamd Buba – een vrij Friesland na. Prins Buba zou als koning de trotse politiek van zijn vader voortzetten, maar zonder diens succes en misschien ook zonder diens inzicht. Koning Redbad had veertig jaren over Friesland geregeerd. Zijn laatste regeringsjaren waren in volkomen overeenstemming met zijn wensen: een vrij Friesland, dat behalve staatkundig vrij, ook vrij was van wat hij niet anders zag dan vreemde geestelijke smetten.

‘Toen de koning gestorven was,’ zegt Wumkes, ‘kon de wereld niet geloven dat hij overleden was. De sage spon rond zijn

persoon reeds spoedig haar uit liefde en uit haat opgebouwde web. Evenmin als Karel de Grote, Frederik Barbarossa en Diederik van Bern is deze koning écht gestorven. De herinnering van zijn volk heeft hem bewaard en gekoesterd; in tijden van nood en verslapping hielp de herinnering aan hem mee om de nakomeling te bezielen en om de toekomst, hoe donker die ook mocht schijnen, met moed onder ogen te zien.’²⁴

De grote vrijheidsheld heeft niet vergeefs geleefd. Redbads leven zou nog eeuwen zijn volk een lichtend voorbeeld zijn. De christenpropaganda die de koning tot een duivel maakte, tot een outcast, tot ‘tha unfrethmonna’, werkte averechts. De doelbewuste haat gleeed af. Bonifatius mocht dan van geestelijke zijde warme gelukwensen ontvangen met de dood van koning Redbad (een weinig christelijk gebaar), men mocht van christenzijde nog zoveel haat luchten tegen deze aartsvijand van de christenheid – Friesland zou zijn grote koning trouw blijven en hem blijven zien als de strijder voor vrijheid, als de verdelger van vreemde tirannie.

NAWOORD

De opvolger van koning Redbad, zijn zoon Adgisl II (674-737), wordt ook wel aangeduid met de naam Buba of Poppe. De naam Poppe is in de Friese streken niet ongebruikelijk, het woord betekent 'kind'. De 'lytse pop' is de baby in het Friese gezin. In het Duits betekent Bube 'jonge knaap'. Jongen of knaap is op zichzelf geen naam voor een koning. Waarschijnlijk was Buba een afkorting van Buba Redbad, 'de jongen van Redbad', zijn in 719 overleden vader. Volgens de Duitse historicus Hugo Jaekel²⁵ was Buba Hruodbad (Redbad) niemand anders dan de zoon van koning Redbad.

Onder koning Adgisl II hebben de Friezen een korte periode van vrede gekend, maar daaraan kwam een einde toen Karel Martel de Friezen in 733 opnieuw aanviel.

Karels grootste zorgen lagen aanvankelijk in het zuiden. Via de Afrikaanse noordkust waren de muzelmannen in 711 Spanje binnengevallen. De Visigoten werden onder de voet gelopen en een opmars naar Francia begon. In 732 stonden de Saracenen bij Poitiers tegenover een Frankisch leger van Karel Martel. Hij wist daar de islam te stoppen en terug te drijven tot achter de Pyreneeën.

Karel Martels overwinning werd geweten aan de 'uitvinding' van de stijgbeugel. Voor die tijd reden ruiters zonder stijgbeugels, strijders te paard stegen af om elkaar te voet te lijf te gaan. De uitvinding kwam na de derde eeuw vanuit China naar het westen door rondtrekkende nomadenvolken. De Avaren of Var-Hunnen vestigden zich in de vijfde eeuw in Zuid-Rusland, een eeuw later bedreigden ze met hun cavalerie het Oost-Romeinse Rijk. De Byzantijnse veldheer en keizer Mauricius I liet rond 580 militaire regels opstellen in een handboek *Strategikon*. Daarin werden stijgbeugels voor de bereden troepen voorgeschreven. Kennelijk heeft Karel Martel deze les

ter harte genomen, gezien zijn overwinning bij Poitiers. Bij deze en eerdere veroveringen vormde zijn ruitery zijn belangrijkste slagkracht. Vanaf die tijd zouden zij 'rijders' ofwel 'riders' heten, door een eed gebonden aan hun heer, en zij gingen een steunend onderdeel vormen van de feodaliteit.

Karel had nu zijn handen vrij om het nog altijd vrije Friesland aan te vallen. In dit zompige land met zijn vele waterstromen had hij echter weinig aan een cavalerie met de zware wapenrusting. Karel besloot de Friezen met eigen wapens te bestrijden. Met een vloot stak hij in 733, waarschijnlijk vanuit Dorestad, via het Flevomeer en het Vlie, over naar Oostergo en Westergo. Hij versloeg de verraste Friezen in de slag aan de Boorne, waarbij de Friese hertog Poppe, een neef van de koning, sneuvelde. Karel vernielde en verbrandde traditiegetrouw de heidense heiligdommen en keerde met rijke buit naar het Frankische Rijk terug. Met deze overwinning kwam er een einde aan de macht van de Friese koningen.

Volgens Hugo Jaekel was de latere graaf Alfbad of Abba van Oostergo een zoon van koning Adgisl II, en deze was een Frankische vazal. Jaekel baseert zijn stelling op het feit dat de Karolingers de lokale adel inschakelden bij het bestuur van het veroverde land. Deze Alfbad was dus een kleinzoon van de Friese koning Redbad. Om deze hertog Abba aan zich te binden, gaf Karel Martel hem een van zijn dochters als vrouw. Jaekel geeft verder een complete stamreeks vanaf koning Redbad naar het eerste huis van de graven van Friesland (*comes Fresonum*), de Gerulfingen, die zich later graven van Holland zouden noemden (tot 1299).

Jaekel is hier niet echt betrouwbaar te noemen, evenals de berichten van eerdere geschiedschrijvers die zich baseerden op fantastische vertellingen van katholieke chroniqueurs. Zo duikt in de Friese traditie hardnekkig een koning Redbad II op, die historisch niet geheel te plaatsen is. Men schrijft dat de

opvolger van Adgisl II zijn zoon Gondebalt was, koning van 737 tot 749. Diens broer Redbad was, volgens de *Chronyken*, 'een jongeling van een wreed, woest en verwilderd gemoed, de afgoderij krachtig toegedaan en een vijand van het christendom, die zich toeleigde om het heidendom tot zulk eene bloei te brengen, als het onder de regering van zijn grootvader was geweest'. In 749 volgde deze Redbad II zijn broer Gondebalt op, en hij zou de aanstichter zijn van de moord op Bonifatius in 754, zoals de kleinzoon van de verrader Ado Wursing, de prediker Liudger, meende te moeten suggereren.²⁶

Karel de Grote versloeg in een van zijn eerste veldslagen tegen het Fries-Saksische verbond de Friezen en de Saksen, en koning Redbad II en hertog Widukint vluchtten naar Denemarken, waar Redbad II in 792 overleden zou zijn.

Terug naar de grote koning Redbad. Diens historische belang is niet alleen nationaal, ook internationaal, gezien wat deze vorst voor zijn land deed en wat hij voor de wereld heeft betekend. Want internationaal bezien was de rol van koning Redbad van een meer dan nationale betekenis. Koning Redbad was de verdediger van het Noordrijk tegen het Zuidrijk. De strijd van de Franken tegen de barbaren uit het noorden was cultureel gezien een strijd ter verbreiding van de antieke cultuur. Dat het Romeinse gedachtegoed over het noorden verspreid kon worden, was alleen na een Frankische overwinning mogelijk. Daarmee kwam onlosmakelijk de verbreiding van de kruisleer naar het ontoegankelijke noorden. De overwinning van het christendom zou betekenen dat Rome voor West-Europa het centrum van het religieuze leven zou zijn, waarmee de Franken de grote traditie van het Romeinse keizerrijk konden voortzetten. Rome als centrum van een christelijke wereld. De weg naar dat ideaal werd vooralsnog door de heidenvorst van Friesland versperd.

Daarnaast stond koning Redbad op de bres tegen de Frankische militaire macht, die ervan droomde de wereld te veroveren om haar een nieuwe bestuursorganisatie te schenken, waarin de trouwe ambtenaren van de Frankische vorst de enige dragers van het gezag waren. Zij werden nauw aan hun vorst gebonden door geloften van trouw, en hun organisatie zou de basis vormen van het Frankische bestuur.

De Frankische feodaliteit die in deze eeuwen ontstond, zou de stem van de onafhankelijke mens de mond snoeren. De vrije stamgenoot zou niet meer meeregeren, geen deel meer hebben aan het gezag. Het gezag zou in handen komen van Frankische ambtenaren die in tijd van oorlog na orders van hun meester de strijdbaren zouden bevelen de wapens op te nemen, waar in hun wereld ook. Feodaliteit was de meest geperfectioneerde vorm van dictatuur. Deze kende geen rechten van vrije onderdanen, maar erkende slechts de rechten van hen die als leenmannen en dienaren van het Frankische staatshoofd meetelden in de staatsorganisatie.

De uiteindelijke veroveraar van Friesland werd Karel de Grote, volgens de opvattingen van de christenen en de Franken de grootste christenvorst. Hij werd geëerd als de heilbrenger van het christendom en als zodanig ook als bringer van het recht. In later eeuwen (na 1000) beweerden de christen-Friezen allerlei bijzondere privileges van deze keizer ontvangen te hebben. Karel de Grote bracht de nieuwe christelijke maatschappij, en hij was dus de grote beschermer van zijn trouwe Friezen (die hem in werkelijkheid nooit bijzonder trouw geweest waren), een typisch resultaat van de christo-Frankische propaganda. Karel de Grote had bij de Friezen geen reële betekenis, maar zijn heerschappij werd de historische kapstok waaraan allerlei verkregen zegeningen werden toegeschreven. In de negentiende eeuw werd gelukkig met deze sprookjes afgerekend.

Koning Redbad op een negentiende-eeuwse kopie van een zestiende-eeuws schilderij dat verloren ging.

De christen-Friezen uit later eeuwen wilden koning Redbad niet meer beschouwen als van hun eigen vlees en bloed. De Noormannen veroverden later gebieden in Friesland. Men ging zich toen verbeelden dat ook Redbad zo'n Noorman was geweest, een rover uit het grimmige noorden, die tirannie in Friesland bracht. De koning werd toen voorgesteld als een ongelovige, een verdoemde en een usurpator. Zou dat inderdaad het geval zijn geweest, dan hadden de Frankische kronieken zeker niet nagelaten dit mee te delen.

Psychologisch is het te begrijpen dat de christelijke kronieken beweerden dat Redbad een 'unfrethmonna' (vredeloze) was, die het volk onderdrukte, toen men zich niet meer herinnerde of niet meer wenste te weten dat Friesland niet altijd tot het bewonderde christelijke Frankische en moderne zuiderrijk had behoord. Dat de herinnering zo vervormd werd, kwam de latere christenen wél van pas, en we zullen het niet ver mis hebben als we aannemen dat zij deze mythevorming opzettelijk veroorzaakten. Dit was pas mogelijk toen het christendom de heersende religie werd. Deze voorstelling van zaken kan pas omstreeks 250 jaar na Redbads dood met succes in Friesland gelanceerd zijn.

Koning Redbad streed voor de oude tradities en verhoudingen. In zijn rijk hadden vanouds de vrije eigengeërfden het recht van meespreken in staatszaken. Zij namen deel aan de volksvergaderingen, en zij lieten de wil van het vrije Friese volk weten aan de aristocratische bestuurders van de provincies, graafschappen en andere districten, terwijl zij tezamen met hen de beslissingen namen. De vrije Friezen hadden het recht om in staatszaken mee te spreken, terwijl zij tevens degenen waren die de lasten van de staat (belastingen, heervaartplicht, enzovoort) moesten opbrengen. De Friese koning vertegenwoordigde in zijn politiek de overtuiging van geheel zijn volk. Uit koning Redbads handelingen spreekt voor alles de

wil en de wens van geheel zijn volk. De vrije Fries zou onder de Frankische staatsorde te zwijgen hebben wanneer de ambtenaren van de koning spraken.

De feodaliteit zou, nadat Friesland militair verslagen was, uiteindelijk over geheel Europa komen. Toch wisten de Friezen de invoering van dit leenstelsel, waarin een kleine elite de economische en politieke macht bezit, weten te voorkomen. Aan het einde van de middeleeuwen vormden de Nederlandse provincies West-Friesland, Friesland, Groningen en Drenthe (met Oost- en Noord-Friesland) een van de weinige gebieden in West-Europa die aan de feodalisering waren ontkomen. De Franse Revolutie zou eindelijk voor een groot deel van Europa het sein worden om het stelsel af te werpen. Friesland is echter nooit gefeodaliseerd geweest, en in dit opzicht was voor de Friese staten die revolutie al achterhaald bij haar ontstaan.

Koning Redbad won zijn strijd tegen vreemde machten en de worsteling om de religie en de cultuur van het noorden te behouden. Het was koning Redbads grote verdienste dat de geestelijke waarden waarvoor hij en zijn mensen streden, nooit volkomen verloren gingen. Dit maakt hem tot een historische figuur van wereldformaat.

De herinnering aan de grote koning kan niet sterven, die ritstelt nog in het riet en juicht in de wind. De ouden vertellen de jongeren steeds weer het eeuwig boeiende epos van koning Redbad, de grote hoeder van Frieslands trouw.

NOTEN

- 1 Beda (ca. 672-735) was een tijdgenoot van koning Redbad, een Angelsaksische monnik uit Northumbria, die beschouwd wordt als de vader van de Engelse geschiedschrijving door zijn beroemdste werk *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*. Hierin beschrijft hij het verleden zoals hem dat is overgeleverd en gebeurtenissen uit zijn eigen tijd.
- 2 Mark Thomas, Professor of Evolutionary Genetics in the Research Department of Genetics, Evolution and Environment at University College London.
- 3 'Molecular Biology and Evolution', in *Oxford Journals*, Volume 19, Issue 7, 1 July 2002.
- 4 Myres J.N.L., Brits archeoloog (1902-1989). In: 'The English Settlements', in *The Oxford History of England*. 1B. Oxford, 1986.
Zie ook: Bremmer Jr., Rolf H., *Frisians in Anglo-Saxon England*. Fryske Akademy, 1981.
- 5 Eutropius, *Breviarium historiae Romanae*.
- 6 Gates, J.P., Marafioti, N., In: *Capital and Corporal Punishment in Anglo-Saxon England*, red. The Boydell Press, 2014.
- 7 Nennius, *Historia Brittonum*, ca. 830. Bewerkt in de elfde eeuw.
- 8 Miedema, H.T.J., *Naamkunde*. Jaargang 8, 1976.
- 9 Vries, Dr. Jan de, *De Wikingen in de Lage Landen bij de Zee*, Tjeenk Willink & Zoon, 1923.
- 10 Seebohm, Frederic, *Old-English Village community*, 1883.
- 11 Vergelijk Thorpe, B., *Ancient Laws and Institutes of England, comprising the Laws enacted under the Anglo-Saxon Kings from Ethelbert to Canut, with an English Translation* (London, 1840). De overeenkomst met de *Lex Frisionum* en de oudste Angelsaksische wetten is treffend.
- 12 Van der Tuuk, Luit, *De Franken in België en Nederland*. Omniboek, 2016.

- 13 Wagenaar, J., *Tegenwoordige Staat etc. van Holland*, dl. VIII bnd. I. blz. 232, 1749-1759.
- 14 Chambers, R.W., *Widsith, A Study in Old English Heroic Legend*. Cambridge University Press, 1912.
- 15 Tolkien, J.R.R., *Finn and Hengest: The Fragment and the Episode*. Boston: Houghton Mifflin, 1983.
- 16 Van der Aa, A.J. e.a., *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* (Van der Aa), 1867.
Lees: Theun de Vries, *Het zwaard, de zee en het valse hart*, 1968. Een roman over de verovering van Engeland onder de Friese hertogen Hengist en Horsa.
- 17 Nikolaj Frederik Severin Grundtvig (1783-1872). Deens luthers predikant, dichter, historicus en volksopvoeder.
- 18 Grierson, Philip & Blackburn, Mark, *Medieval European Coinage I*. Cambridge University Press, 1986.
- 19 Vita S. Wilfridi.
- 20 Oppermann, O., *Fontes Egmundenses*, 1920, publiceert de teksten van Adelbertus' levensbeschrijving en licht op scherpzinnige wijze hun gemeenschappelijke herkomst en innerlijke samenhang toe. In deze publicatie is tevens de belangrijkste literatuur vermeld die over het klooster Egmond bestaat. De voornaamste Egmondse bronnen zijn in deze publicatie opgenomen.
- 21 Deze prediking zal dan ook waarschijnlijk in 699 reeds afgebroken zijn als gevolg van Willibrords onhandigheid, in dat jaar te Fositesland begaan.
- 22 Meeder, S. e.a., *Redbad, koning in de marge van de geschiedenis*, Unieboek, 2018.
- 23 Fredegarius, *Annales Mettenses*, tweede vervolg.
- 24 Wumkes, Geert Aeilco (1869-1954), theoloog en historicus, in: *Bodders yn de Fryske striid*, 1926.
- 25 Jaekel, H., *Die Grafen von Mittelfriesland aus dem Geschlechte König Rathods*, Gotha, 1895.
- 26 Vita Ludgeri, e.a.

PERSONENREGISTER

- Adam van Bremen, 28
Ado Wursing, 70-71, 74-76,
85, 87, 119
Adelbertus, 69, 79-80, 90
Adgisl, 58, 60-63, 65-68, 70-
71, 76, 102
Alpheida, 104, 107, 109
Alfbad van Oostergo, 118
Alfred de Grote, 30
Allectus, 26
Altfried, 87
Alcuinus van York, 80, 90
Amandus, 77
Arnulf van Metz, 51-52, 71
Arnulf van Champagne, 109
Athelgond, 75
Attila, 46
Audulf, 60
Baduhenna, 32
Bebelina, 90
Beda, 11, 21, 28, 30, 39, 40,
60, 63, 69, 80, 82, 88-89,
103, 124
Berchar, 72
Berthold, 65
Bonifatius, 35, 39, 63-64,
98, 101-102, 113-115, 119
Brunhilde, 49, 51
Buba (Adgisl II), 76, 114,
117-119
Chambers, R.W., 56
Chlochilaich, 59
Childebert III, 84
Childerik I, 47
Chlotar, 48-49
Chlotarius II, 51
Clothide, 47
Clovis (Chlodovech), 40,
47-48
Colinaes, 61
Constantijn de Grote, 43-44
Corbulo, 24
Dagobert I, 39, 92
Dagobert II, 51, 61, 63, 71
Dagobert III, 109
Diederik van Bern, 114
Diocletianus, 43
Eberhard, 83-84, 87
Ebroin, 52, 61, 63, 71, 86
Egbertus, 69-71
Egfrid, 69
Eligius van Noyon, 60, 65
Eloisius, 77
Finn Folcwalding, 56-60
Flavius Aetius, 46
Frealaf, 57
Frederic, bisschop, 35
Frederik Barbarossa, 114
Frithuwalf, 57
Gannascus Carausius
(Kraus Maus), 24-26
Gerlach, 82

Gildas de Wijze, 29
 Gregorius I, 39
 Gregorius van Tours, 59
 Grimoald, 85-86, 93,
 106-107
 Grundtvig, 59
 Godwulf Folcwalda, 57
 Gordiaan, 82
 Gudrun, 33
 Heden II, 103
 Hengist, 22, 30, 57-58
 Heribaldus, 90
 Hildeburh, 57
 Hildegrim, 75
 Hludana, 32
 Hnæf, 57
 Horsa, 22, 30, 57-58
 Hruodbad, 117
 Hygelac, 59
 Ida van Nijvel, 52
 Jaekel, Hugo, 117-118
 Karel de Grote, 15-16, 30, 39,
 42, 52, 66-67, 80, 104,
 114, 119-120
 Karel Martel, 84, 104, 107,
 109-112, 117-118
 Liafburgh, 87
 Liudger, 75, 87, 119
 Luther, Martin, 40-41
 Mauricius I, 117
 Maurontius, 108
 Maximianus, 24-25
 Merovech, 46-47
 Myres, 21
 Nehalennia, 32
 Nennius, 29
 Nothgrim, 75
 Octha en Ebissa, 30
 Odo van Aquitanië, 108
 Odulphus, 35
 Ongend, 97, 99, 102
 Othilbalda, 85
 Pepijn van Landen, 51
 Plectrude, 52, 106-112
 Plinius, 17, 44
 Pompenius Mela, 17
 Raganfried, 108-111
 Rantgarius (Rangar), 106
 Redbad, 11-12, 15-16, 19, 26,
 30, 33, 35, 37-39, 59-60,
 67-123
 Rohing, 90
 Sawaric van Auxerre, 108
 Scharlensis, 82-83
 Sergius, 78
 Soeteboom, 56
 Sigebert II, 49, 51
 Suidbertus, 78-79
 Tacitus, 44, 55
 Tamminga, 28
 Theoderik I, 46
 Theoderik III, 61, 71
 Theodore van Tarsus, 61
 Theudebert II, 49
 Theuderik, 59
 Theuderik IV, 52

Theudesinda, zie Thiadsvind
 Theudoald , 87, 88, 107-112
 Thiadbraht, 87
 Thiadgrim, 75, 87
 Thiadsvind (Theudesinda),
 86-87, 93, 106
 Thomas, Mark, 20, 124
 Tolkien, J.R.R., 57
 Udolf Haron, 58
 Vortigern, 57
 Warnachar, 51
 Weale, Michael E., 20
 Weiss, Deborah A., 20
 Widukint, 66, 119
 Wigbertus, 70-71, 76
 Wilfrid, 39, 60-61, 63,
 69-70, 102-103
 Willem van Oranje, 11
 Willibraht, 87
 Willibrord, 35, 63, 69, 71,
 75-82, 84, 87-93, 96-105,
 109, 112-113
 Wulfram, 92-93, 96
 Wynfrith, zie Bonifatius